

AL. PAPIU ILARIAN

**ISTORIA ROMÂNILOR
DIN
DACIA SUPERIOARĂ
vol. III**

AL. PAPIU ILARIAN

ISTORIA ROMÂNILOR DIN DACIA SUPERIOARĂ

VOL. III

AL. PAPIU-ILARIAN

ISTORIA ROMÂNILOR
DIN
DACIA SUPERIOARĂ

SCHIȚA TOMULUI III

Publicată cu o introducere și cu note

de

Dr. ȘTEFAN PASCU

ASISTENT UNIVERSITAR

AL. PAPIU ILARIAN

ISTORIA ROMÂNILOR
DIN
DACIA SUPERIOARĂ
VOL. III

Târgu Mureș, 2007

Coperta: **Andrei Doru Mureșan**

Al. Papiu Ilarian - Istoria românilor din Dacia Superioară volumul III

Consilier editorial: **dr. Ioan Ranca**

Editura și Tipografia **ansid**®

510198 - Târgu Mureș

Str. Băneasa nr. 17

Tel. 0365 - 410.421

E-mail: tipoansid@rdslink.ro

ISBN: 978-973-8985-12-4

Culegere text: **Medana Croitoru**

Tehnoredactare computerizată: **Paul Georgescu**

Corectura: **Medana Croitoru**

Tiparul executat după ediția apărută la **INSTITUTUL DE ARTE**
GRAFICE „DACIA TRAIANA” S.A - Sibiu 1943

Argument

Cea mai autentică lucrare de amploare despre revoluția de la 1848 – 1849 aparținând martorului și mărturisitorului evenimentelor care au însângerat Europa , dar nicăieri n-au fost mai tragice ca în Transilvania, iată, vine spre public cu cel de al treilea volum al ei. Rod al strădaniilor deloc facile datorate Societății culturale „Alexandru Papiu Ilarian” din așezarea câmpeană omonimă și a eforturilor istoricului mureșean dr. Grigore Ploeșteanu, volumul acesta al doctei Istoriei reproduce, cu infime amendări, ediția din 1943 descoperită și redată cititorilor din generațiile ulterioare de eminentul nostru magistrul Acad. Ștefan Pascu *de pia memoria*.

Și acest al III-lea volum al îndrăgitei Istoriei a revoluției apare cu sprijin financiar oferit, mureșeanului de excepție Alexandru Papiu Ilarian, de Consiliul Județean, gest onorant pentru care cititorii de azi și de mâine îi sunt recunoscători.

Introducere

Ca o comemorare a măreței Adunări Naționale de pe Câmpia Libertății din Blaj, apărea la Viena, în primăvara anului 1852, tomul II al unei cărți ce înfățișa evenimentele anului 1848 din Transilvania până la data acelei adunări. Cartea care se chema *Istoria românilor din Dacia Superioară*, deși scrisă de un tânăr în vârstă de abia 24-25 de ani, cuprindea în paginile ei o matură judecată, o adâncă pătrundere, o clară viziune și o serioasă documentare¹, dar mai presus de toate o caldă simțire ruptă din inima lui caldă, sensibilă la durerile neamului din care făcea parte. Scopul lucrării nu era numai de a înfățișa în mod cronologic întâmplările Românilor din acest timp și a le îmbogăți cu amănunte, dar mai ales, autorul voia să prezinte acele întâmplări în așa fel ca ele să servească generației lui și celei viitoare pildă vie de eroică luptă pentru un ideal suprem: naționalitatea².

În „Cuvântul către Leptori” de la tom. II, spunea autorul valoroasei scrieri – Alexandru Papiu-Ilarian – că avea de gând să continue povestirea evenimentelor acestor ani în alte patru sau chiar mai multe tomuri, dar el n-a avut fericirea să publice decât cele dintâi două volume. Restul materialului destinat a

¹ „Am lăsat pretutindeni ca faptele să vorbească ele de sine și am produs în tot locul documente spre întărirea lor”, spune Papiu în Cuvântul către Leptori de la tomul II, p. XIV.

² „Este cea mai prețioasă scriere cu privire la revoluțiunea de la 1848 a Românilor de peste munți. Și ea merită această deosebită distincție nu numai pentru valoarea sa istorică, ci pentru că prin scopul practic ce-l urmărea, autorul era în tradiția marilor săi predecesori istoriografi, de a servi interesul vieții politice a Românilor transcarpatini”, spunea d-l prof. Alexandru Lapedatu în *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923, p. 19.

forma cealalte volume a fost schițat doar în cele o sută și vreo șaizeci de pagini, nepublicate însă de autor nici sub această formă și pe care le dăm noi acum la lumina tiparului.

Schița tomului II a fost scrisă tot în anul 1852

Întâmplările ce au urmat după Adunarea din 3/15 Mai, au fost scrise de Al. Papiu-Ilarian tot pe când se afla la studii în Viena, cum rezultă dintr-o notă de la pagina 222 a tom II³ și dintr-o scrisoare adresată, la 15 Martie 1852, din Viena, lui Barițiu⁴. Dacă totuși vol. III n-a fost publicat, aceasta se datorește mai multor cauze. „Când va ieși tom. III – spunea Papiu în același Cuvânt către Lectori de la tom. II – nu pot acum. Materialul pentru tomii următori se adună și se compilează neîntrerupt, iar ieșirea lor la lumină depinde de la împrejurări ce nu-s în puterea noastră, apoi și de la bunăvoința cu care publicul român va accepta tomul II”.

Cauzele pentru care Papiu n-a publicat cealalte volume

Autorul condiționa, așa dar, publicarea celorlalte volume de doi factori: împrejurările vremii și bunăvoința Românilor. Că bunăvoința adevăraților Români nu i-a lipsit nici un moment, dovezi avem numeroase⁵. Totuși urmarea Istoriei n-a mai fost

³ Vorbind despre vicarul Papfalvi și despre purtarea acestuia în dieta din Cluj, spune Papiu: “Precum vom vedea și în tom. III. Ungurii îndată după adunare, atât în jurnale cât și în dietă... voiau să negrească adunarea Românilor din 15 Mai”.

⁴ „Cu cât v-ați lua mai curând ostenenala de a-mi împlini această rugare, cu atât mai mult m-aș bucura, nu cumva să fiu împiedicat la tipărire”, cf. N. Bănescu. Din corespondența lui Gh. Barițiu, Scrisori de la Al. Papiu-Ilarian. În *Neamul românesc literar*, 1910, An. II, Nr. 10, p. 158-159.

⁵ *Foaia pentru minte, inimă și literatură* din anul 1852 în mai multe rânduri publică știri referitoare la Istoria lui Papiu, iar în Nr. 52, p. 206-208 îi reproduce capitolele și între Cuvântul către Lectori, spunând că această carte nu trebuie să lipsească din biblioteca niciunui Român. V. Pârvan.

publicată. Aceasta se datorește împrejurărilor și a relei credințe a unora dintre Români, a aceluia care n-au fost cruțați de autorul cărții și care au urzit pe la locurile înalte oprirea, în întreg Imperiul, a primelor două tomuri publicate. Din lipsă de informațiuni bogate – după adunarea din 3/15 Mai autorul a trăit un timp oarecare retras peste munți din fața urmăritorilor, arhiva comitetului național român a fost distrusă cu ocaziunea intrării Ungurilor lui Bem în Sibiu, în luna Martie 1849 – nu putea să împlinească promisiunea, ca restul povestirii evenimentelor să completeze mai mult de patru tomuri. Rău privit de persoanele suspuse – care n-au fost menajate câtuși de puțin cât acțiunea lor nu fusese în ritmul intereselor națiunii române transilvane – Papiu nu s-a dat înapoi a judeca pe cei vinovați chiar dacă erau puternici și în viață, cum face cu cei doi vlădici, cu Papfalvi etc. Au fost cazuri când criticile lui au fost cam aspre, dar în mersul general al criticii sale, el a fost drept. Promisiunile din partea unor persoane cu rol activ în revoluțiune de a-i trimite informațiuni ne realizându-se⁶ și interzicerea distribuirii în întreg imperiul, ceea ce a constituit o

Interzicerea istoriei Românilor în toate statele austriace *Luceafărul*, 1903, an. II, p. 160-163, publică mai multe scrisori adresate de diferiți intelectuali români din Transilvania lui Papiu, în care se găsesc cuvinte de multă prețuire pentru cartea acestuia.

⁶ În aceeași scrisoare, Papiu ruga „prea frumos” pe Baritiu să-i trimită pentru istoria din 48 lucrările deputațiunii din Cluj. „Pentru aceea îmi iau îndrăzneala a te ruga prea frumos să binevoiești a-mi însemna pentru istoria din 48 ce o pun la tipar...”, cf. N. Bănescu, *o.c.*, l.c. Alexandru Roman, care însuși avea de gând să scrie o istorie a revoluțiunii, îi promisese lui Papiu unele documente. „... Îi promiseseam – spunea Al. Roman în 1877 – amicului meu A.P.I., știind că se ocupă de istoria acelor timpuri pururea memorabile și de o parte aceasta m-a reținut de nu le-am dat mai înainte publicității, iar de alta că însumi aveam cugetul de a compila o istorie a revoluțiunii ungurești de la 1848/49 după însemnările ce mi se le făcuserm încă de atunci”, cf. *Transilvania*, 1877, An. X, p. 53.

Baritiu

IX

Baritiu

mare pierdere materială, au fost împrejurările defavorabile lui Papiu Ilarian de a-și duce la îndeplinire gândul.

* * *

Păstrarea manuscrisului la Academia Română

O întâmplare fericită a făcut, ca în cercetările noastre, în Arhiva Bibliotecii Academiei Române, în vara anului 1937, să dăm peste manuscrisul lui Papiu Ilarian, care trata evenimentele din Transilvania de la Adunarea din 15 Mai până la sfârșitul revoluțiunii. Manuscrisul a fost dăruit Academiei, împreună cu multe alte scrisori și documente, de Nerva Hodoș, care le avea de la tatăl său Iosif Hodoș, vărul și prietenul lui Papiu. E de mirare cum dintre atâția cercetători, numai unul singur – Vasile Pârvan – a semnalat existența acestui manuscris⁷. Aceasta se datorește, pe lângă lipsa de interes al cercetătorilor și unei alte cauze. La începutul manuscrisului sunt câteva foi care cuprind evenimentele povestite în tom. II, fapt ce a indus în eroare pe alcătuitoarii *catalogului Manuscriselor Românești*: I. Bianu și G. Nicolaiasa, care astfel au crezut că este o altă redacțiune a povestirii publicate⁸, atrăgând după sine și nerecunoașterea lui de către cercetătorii trecutului nostru. Manuscrisul se găsește într-un volum miscelaneu – vol. 1060 – legătură nouă în pânză, conținând documente relative la revoluțiunea Românilor a lui Papiu se găsește de la foaia 352 până la foaia 427, deci 75 de foi, de mărimea 33/21 cm.

⁷ Vasile Pârvan, scria lui Aurel Mureșianu, directorul Gazetei Transilvaniei, la 6 Martie 1903, că, dacă s-ar găsi loc pentru publicarea, în foileton, a manuscrisului lui Papiu, el l-ar copia, dorință ce, din cauze necunoscute nouă, a rămas nerealizată, cf. A. Banciu. O scrisoare din tinerețe a lui Vasile Pârvan. *Țara Bârsei*, 1936, An. VIII, p. 339-340.

⁸ *Catalogul manuscriselor românești*. Tom. III, București, 1931, p. 431.

Cum se prezintă manuscrisul ce-l publicăm

Citind textul manuscrisului, ajungem la convingerea că lucrarea nu a fost redată în forma definitivă, ci era numai o schiță ce trebuia întregită și prelucrată cu informațiuni mai ample pe care autorul nădăjduia să le primească din partea diferitelor persoane bine informate, sau să le găsească între actele comitetului național din Sibiu. Așa cum ne-a rămas, manuscrisul este lipsit de ultima reviziune, având numeroase ștersături, corecturi, completări marginale, prescurtări, greșeli de scris și lipsă de claritate pe alocurea, ceea ce pretinde multă răbdare la transcriere. Este scris pe coale mari, o scriere densă, destul de fină, dar cam nervoasă pe amândouă paginile, pe hârtie albă sau colorată.

* * *

Importanța manuscrisului

Cu toate că mss. lui Papiu nu a rămas în forma definitivă, totuși este pe linia celorlalte două volume, având calitățile și scăderile acelora. Întâmplările acestui răstimp ne sunt cunoscute destul de amănunțit din diferite izvoare contemporane, cu toate acestea, manuscrisul pe care-l publicăm cuprinde unele informațiuni noi, aduce și precizează unele știri necunoscute de niciun alt izvor, iar valoarea lor crește când le avem descrise din partea unui martor ocular, cu rol important în desfășurarea evenimentelor povestite. Așa spre pildă, de aici cunoaștem pentru prima dată unele proclamațiuni, petițiuni, relatări ale oficialității transilvane și ale episcopilor români; aici ni se dau amănunte necunoscute privitoare la mișcările națiunilor transilvane și mai ales la suferințele poporului român înainte de izbucnirea revoluțiunii, precum și amănunte și noutăți privitoare la desfășurarea evenimentelor din Transilvania după deslănțuirea războiului civil, apoi la luptele

dintre Români, Unguri și Secui, precum și noutăți privitoare la comportamentul oficialității (comandantul militar) transilvane atât în decursul acestui războiu, din Octombrie 1848 până în August 1849, ca și după restabilirea păcii.

Izvoarele folosite de autor

Papiu Ilarian, în alcătuirea acestei schițe și-a luat informațiunile în primul rând din gazetele timpului: Organul Național, Foaie pentru minte, inimă și literatură, Expatriatul lui Bolliac, Erdélyi Híradó, Pesti Hírlap, Sibenbürger Bote, Sibenbürger Wochenblatt, dar mai ales din Gazeta Transilvaniei. Dintre scrierile referitoare la aceste evenimente, apărute în scurtul interval de trei ani, de la scurgerea evenimentelor până când își scria el Istoria – 1849-1852 – s-a folosit de rapoartele celor trei prefecti români: Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, înaintate Împăratului Francisc Iosif în anul 1849, precum și de ale unor ofitieri imperiali: Gratze, Novac, Mânzat, înaintate guvernatorului Transilvaniei, baronul Ludovic Wohlgemuth, la sfârșitul anului 1849 și începutul celui următor. S-a mai folosit și de unele documente publicate de August Treboniu Laurian în cele trei fascicule din „Die Romanen der österreichischen Monarchie”, apărute la Viena între anii 1849-1851, precum și de unele știri scoase din scrierea lui I. Czetz, Behms Feldzug in Sibenbürgen... apărută la Hamburg în anul 1850.

Totuși autorul dorind informațiuni mai ample, a căutat să mai obțină altele și de pe la prieteni și cunoscuți, în care scop scrie acestora – lui Gh. Barițiu – de la unii dintre ei primind anumite documente, cum mărturisește, la 1877, Alexandru Roman. „Am auzit totodată, că aceste ordine – ale lui Kossuth către Ioan Dragoș și Hatvani – cu mai multe documente relative la istoria revoluțiunii din 1848-49 s-ar fi trimis lui Alex. P. I. – nu poate fi altul decât Papiu – care adunase mult

material pentru a continua istoria Românilor și pentru a scrie istoria revoluțiunii memorabile”.⁹ Nici informațiunile orale nu erau ignorate din partea lui Papiu când era vorba să-și îmbogățească sau să-și controleze știrile ce le avea¹⁰, regretând mult distrugerea arhivei comitetului național român din Sibiu, cu prilejul ocupării acestui oraș de trupele lui Bem în primăvara anului 1849, deoarece avea nevoie de știrile aflate în acea arhivă pentru completarea și verificarea informațiilor culese. „Ne pare rău foarte că cu ocuparea Sibiului prin Bem – spune autorul la p. 36 – toată arhiva comitetului căzu în mâna Ungurilor și așa nu ne putem folosi de o seamă de acte, care ar vărsa multă lumină și peste întâmplările ce le descriem acum”.

Dar o bună parte dintre informațiuni, le avea autorul din constatările și observațiunile personale, de vreme ce a jucat un rol important, atât înainte de izbucnirea revoluțiunii – a trăit o bună parte a timpului, după adunarea din 15 Mai, la Sibiu în societatea membrilor comitetului național și mai ales în aceea a lui Simion Bărnuțiu, luând parte la lucrările acelui comitet – cât și după dezlănțuirea acesteia, când i-a fost încredințată regiunea Târnavelor, în calitate de inspector.

În prefață, pentru a arăta importanța studiului istoriei și a-și motiva oarecum îndrăzneala de a o scrie pe cea a Românilor din Transilvania, autorul citează părerea lui Gellius și pe aceea a lui Horatius; spre a dovedi lupta Românilor în decursul veacurilor pentru conservarea limbii, aduce mărturia lui Bonfiniu, iar pentru a susține acuza ce o face uzurpatorilor, care au oprimat în mod neomenos poporul român secole de-a rândul, înfățișează hotărârile legiuitorului maghiar, codificate în colecțiunea de legi, *Approbatæ et Compilatæ Constitutiones* și, în sfârșit, pentru a-și motiva îndrăzneala de a

⁹ cf. *Transilvania*, 1877, an. X, p. 56.

¹⁰ „D-I neguțător Burbea, când eram odată în Brașov, îmi povestea mai multe despre deputațiunea de la Cluj”, cf. N. Bănescu, o. c. l. c.

scrie cu litere latine, aduce argumentele găsite într-o scrisoare pe care Gheorghe Șincai o adresase, în anul 1804, lui I. Lipszky.

Pentru susținerea reflecțiilor, pe care le face mai ales în ultimele trei capitole, autorul se bazează pe afirmațiunile unor învățați, - în afară de citarea unor articole apărute în acea vreme în anumite ziare, - ca Szilágyi Sándor, Georg. L. W. Funke, Daniel Roth.

Din toate acestea rezultă că Papiu Ilarian era destul de bine informat și destul de bine înarmat cu cunoștințele necesare referitoare la evenimentele înfățișate și dovedește o orientare istorică și culturală frumoasă pentru vârsta la care și-a scris opera, pe lângă faptul că și manuscrisul pe care-l publicăm dovedește aceeași adâncă pătrundere, clară viziune și serioasă documentare, pe care o dovedise cu ocazia publicării celorlalte două volume.

Importanța reflecțiilor făcute de autor

Tot atât de importante sunt reflecțiile, pe care autorul le face la tot pasul în decursul povestirii și mai ales în ultimele trei capitole, în care înfățișează oarecum concluziunile scoase de el din străduințele și jertfele poporului român din Transilvania în decursul veacurilor și mai cu seamă în acei ani memorabili, reflecțiuni pătrunse de un cald naționalism, de mare dragoste pentru poporul român și din care se învederează un suflet sensibil la durerile neamului din care făcea parte. „Până atunci, până când vor referi, consulta și hotărî despre soarta românilor tot streinii, fie aceștia unguri, fie sași, Nemți, sau orice, românii tot asupriți și batjocoriți vor fi”, spunea Papiu (p. 13).

După cum în volumele publicate, așa și aici, autorul caută să prezinte întâmplările cu scop de a folosi Românilor ca pildă vie de jertfă pentru câștigarea bunului, care singur îi putea salva de la pieire ca popor: naționalitatea. Sunt demne de a fi

trecute în orice antologie reflecțiunile lui Al. Papiu Ilarian privitoare la importanța pe care naționalitatea o are în viața unui popor și mai ales însemnătatea ce o prezenta pentru poporul român din Transilvania în acele vremuri. „Un popor numai pe temeiul naționalității se poate dezvolta, înălța și fericii. Acea ce este individualitatea pentru un siguratic, aceea este naționalitatea pentru un popor. Ați nimiciti individualitatea unui singuratic, spuneți-mi ce i-ați mai lăsat? Ați risipiti naționalitatea unui popor, spuneți-mi prin ce-l mai puteți despăgubi?” (p. 3). La promisiunea, pe care împăratul a făcut-o Românilor de a-i considera egali cu celelalte popoare din Monarhia austriacă, Papiu obiectează că „egalitatea numai atunci va fi egalitate adevărată, când fiecare națiune va fi unită într-un centru, într-un guvern propriu național, se va administra cu deregători naționali în limba națională, independent de celelalte națiuni” (p. 156). Idealul spre care trebuiau să tindă Românii din Monarhie în acea vreme și pentru obținerea căruia trebuiau să se străduiască, era unirea tuturor într-un corp, sub un guvern central național român. „Așa pentru Români, până atunci nicio fericire nu poate fi, până când toți Românii din Monarhia austriacă nu vor fi uniți într-un trup național, sub un guvern central național român. Că pentru toți Românii, până nu vor avea administrațiune și reprezentanță națională, cu un cuvânt până nu vor fi recunoscuți ca națiune, până atunci Românii n-au dobândit nimic. Așa, unire politică națională, naționalitate, să fie scopul întreprinderii fiecărui Român” (p. 156-157).

Scopul urmărit de Papiu prin istoria lui

Dacă ne gândim și ținem seama de afirmațiunile lui Al. Papiu Ilarian, că opera lui voia să fie numai o icoană pragmatică a istoriei naționale („o icoană pragmatică a istoriei naționale înfățișem noi dar publicului”) și că scopul lui era să

scrie o istorie mai mult politică „un îndreptar și o învățătură pentru posteritate, cum să se apere limba și naționalitatea, fără care nu este viață, care sunt condițiunile existenței politice și sociale a Românilor”, pentru Români “mai cu seamă pentru Români și deci pentru poporul și tinerimea română ca să vedem, dacă n-a pierit Românul în secolii cei barbari, când se părea că l-a părăsit și providența”, - atunci lipsa informațiunii complete, care de altfel nici nu este posibilă unui contemporan ce încearcă prezentarea evenimentelor petrecute sub ochii lui, nu mai poate fi socotită ca o scădere a lucrării. Autorul își considera atins scopul, dacă cititorii vor fi ajuns la concluziunea că naționalitatea, unirea și independența națiunii sunt absolut necesare pentru ca poporul român din Transilvania să nu piară în mijlocul frământărilor și încercărilor prin care se prevedea că va avea să mai treacă. „Dacă a venit cititorul la acest rezultat din această istorie națională, cum că scăparea noastră este numai în naționalitate, unire, subzistență, independența națiunii, atunci sudoarea noastră este remunerată” (p. 3)

Aprecierile critice ale autorului. – o scădere a lucrării?

O scădere a lucrării ar putea constitui aprecierile relative la unele persoane suspuse, care nu sunt cruțate de o critică severă, aprecieri pe care – după mărturisirea lui Gh. Barițiu din anul 1884 – și le-ar fi schimbat după 18 ani¹¹, critici ce totuși în unele cazuri erau întemeiate. Dar aceste critici nu erau făcute de Papiu Ilarian numai din pasiune tinerească, cum spunea

¹¹ „Aprecierile sale relative mai ales la unele persoane de rang, sunt făcute cu pasiune tinerească atât de înfocată, încât după 18 ani de la publicarea acelei istorii – este vorba de vol. II, dar aprecierile sunt tot atât de severe și în mss. Vol. III – însuși autorul recunoaște că dacă ar mai scoate o edițiune, ar avea să rectifice multe”, cf. Gh. Barițiu în post-scriptum-ul la cele trei raporturi ale prefectilor Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint, Sibiu, 1884, p. 79.

Barițiu, ci mai ales din dragostea cea mare ce avea față de națiunea sa, nevoind să justifice prin nimic acțiunile unor frunțași, acțiuni care lui i se păreau împotriva intereselor poporului pe care-l reprezentau. „Învățați Românilor din cele trecute – exclama Papiu după ce credea că unii dintre reprezentanții aleși în adunarea de la Blaj și mai ales cei doi episcopi au acționat greșit – cui aveți a vă încredința cauzele naționale. Aceste cauze le încredințați totdeauna la Români probați, dintre toate niciodată episcopilor, nu, episcopilor singuri niciodată, fire-ar acela altminteri și cei mai înflăcărați naționaliști, pentru că streinii și guvernul totdeauna are mii de mijloace a trânti jos pe episcopii cei mai buni, precum s-a întâmplat cu nemuritorii Klein și Maior, a-i speria și a-i abate de la cauza națională pe cei fricoși și neresoluți pentru națiune, precum s-a întâmplat cu Bob și alții, pentru că nu toți au curajul a sta lângă voi și în urmă a-i întrebuința după placul lor asupra voastră pe cei răi episcopi, precum ne-a învățat experiența de curând. Cauzele naționale dar numai la deputați, Români buni, aleși de voi, neatârnată de streini, răspunzători, voi să se încredințați... Cauza voastră să n-o trateze unul și altul, ci națiunea în adunare națională” (p. 23-24).

Același motiv îl îndemna să judece foarte aspru pe Unguri și pe Sași, adevărații vinovați seculari pentru suferințele poporului român din Transilvania. Ungurii „încă sunt o cauză de frunte – spunea Papiu – pentru suferințele Românilor și pricina pentru care principiul național nu se puse în lucrare în Ungaria și Transilvania” (p. 152). Aceștia, Ungurii, când văzură că au pierdut lupta „tremurără mișeii, care din vara anului 1848 spânzură atâția Români, care până se băteau cu românii îi omorără, îi împușcară” (p. 135)

Purtarea fățarnică a Sașilor față de poporul român este înfierată parecă și mai aspru. „Intrigile și calomniile Sașilor încă au adus și aduc multă stricăciune Românilor. Sașii aceștia,

ca și când înadins ar umbla într-aceea ca să și-i facă pe Români inamici, ca să refăcem asupra lor cele vechi și măiestriile lor, prin care-i asupra mai ales de la 1848 de când începură a și ridica capul și Românii încoace,... găsiră și puseră în mișcare toate calomniile, minciunile și intrigile asupra Românilor... Dar cine e în stare a înșira toate mișeliile săsești...” (p. 147)

Despre modul de editare a manuscrisului

Publicând manuscrisul lui Al. Papiu Ilarian, am respectat principiul firesc, că această editare trebuie să fie pe cât se poate în cea mai deplină conformitate cu mss-ul, păstrând dispozițiunea materialului așa cum a sistematizat-o autorul, în XXIII de capitole generale. Din partea noastră s-au adăugat subcapitolele marginale și aceasta din două motive: 1. capitolele fiind lungi și evenimentele descrise, bogate în date și amănunte, în felul acesta se înlesnește controlarea și se ușurează cercetătorului aflarea faptelor ce-l interesează și 2. ca cel puțin în felul acesta, forma în care se publică Schița volumului III să se apropie de aceea a celor două volume publicate de Papiu, deoarece schița vol. III, publicându-se într-o colecțiune alte 8 numere anterioare, nu putea să respecte întru totul forma, ca mărime și tipar, cum fură publicate vol. I-II din Istoria lui Papiu.

Scopul notelor și felul cum s-au făcut ele

Deoarece manuscrisul lui Papiu pe care-l publicăm aici, nu s-a păstrat în forma definitivă, nici trimerile sau notele nu sunt puse la punct; autorul nu face mențiune decât de izvoarele cuprinse în textul povestirii. Dorind ca volumul de față să poată fi utilizat cu folos și din partea cercetătorilor care s-ar ocupa mai îndeaproape cu evenimentele desfășurate în Transilvania în anii 1848-1849, am căutat să punem la punct informațiunile lui

Papiu Ilarian, identificând citatele documentare, gazetărești sau cele luate din literatura istorică publicată, întregind și noi, peste tot, informațiunile cu note, uneori poate prea bogate. Am intenționat în aceste note din subsol – absolut toate notele din subsol sunt ale noastre – să se cuprindă întreaga literatură istorică, pe cât ne-a stat în putință, referitoare la acele memorabile evenimente, precum și știrile mai importante găsite în periodicele transilvane din acea vreme; am căutat să prezentăm, cu un cuvânt, o edițiune critică.

Acest așa numit aparat critic, am căutat să-l dăm cât mai clar și mai concis, încât să se poată recunoaște ușor și să se poată controla cu precizie trimiterile. Uneori aceste trimiteri s-au făcut cu prescurtări, atunci când opera citată sau periodicul revine de mai multe ori, astfel neconstituind o greutate înțelegerea, identificarea sau controlul. De aceea titlul periodicelor și al operelor citate s-a dat în limba originală și nu traduse, traducerea unora putând da loc la confuziuni, deoarece există opere diferite și mai ales periodice cu același titlu, în mai multe limbi.

Prescurtările și punctuația

Unele dintre prescurtările ce ni s-au părut necesare, le-am întregit în mod tacit, precum și unele deosebiri ce nu prezintă importanță prea mare sau care revin foarte des. Când foaia era ruptă și unele cuvinte nu se puteau citi în întregime sau chiar deloc, cum s-a întâmplat mai ales la prefață, nelipsind cu totul nici în textul propriu zis al manuscrisului, sau când lipseau cuvinte, din pricina redacțiunii nedefinitive, lipsuri ce îngreuiau înțelegerea povestirii, atunci am făcut completările necesare, intercalând lipsurile între paranteze drepte [], iar când în text s-au găsit unele cuvinte de prisos sau ne la locul lor puse, cuvinte ce împiedicau la fel urmărirea povestirii, acelea le-am pus între paranteze unghiulare < >. În ce privește

punctuația, am căutat să introducem una rațională, în locul aceleia greșite sau în lipsa totală a ei, precum și îndepărtarea inconsecvențelor în întrebuintărea majusculelor.

Modernizarea ortografiei

Al. Papiu Ilarian și-a scris istoria – atât primele două volume publicate, cât și al treilea – nu în limba pe care o vorbea zilnic cu contemporanii săi, ci în limba latinizată, imitând pe scriitorii curentului latinist și mai ales pe Cipariu, atunci la modă, îndeosebi la unii dintre Români transilvăni, într-o limbă neînțeleasă pentru marea mulțime, plină de cuvinte arhaice și într-un stil destul de încâlcit, alături de cuvinte pur românești, găsindu-se multe latinisme, germanisme și ungurisme. De aceea, din trei motive am modernizat ortografia: 1. ca povestirea să fie mai ușor înțeleasă și urmărită de un cerc cât mai larg, limba latinistă fiind astăzi așa de greu accesibilă; 2. manuscrisul din punct de vedere lingvistic nu prezintă nicio importanță azi când se cunosc atâtea texte din acea epocă, scrise în aceeași limbă și 3. deoarece nici nu mai ținea la limba scrierilor lui din tinereță, după cum mărturisea singur, cu zece ani mai târziu, într-o scrisoare polemică adresată lui Timoteiu Cipariu, publicată în *Amicul Școlii*: „Eu unul, după o experiență și studiu de limbă făcut (pe cât am putut) în 12 ani în toate țările române, m-am încredințat că aceea ortografie (din volumul I al Istoriei) nu este mai puțin periculoasă decât ortografia d-lui Cipariu pentru fireasca cultură a limbii și a literaturii române; periculoasă mai cu deosebire pentru Transilvania, unde cultura limbii de vreun deceniu încoace a apucat din nenorocire pe un drum cu totul fals. A se îndrepta cineva, după mine nu se chiamă a fi inconsecvent, precum a se îndărătnici nu e o virtute”¹².

¹² *Amicul Școlii*, 1862, An. III, Nr. 51, p. 404-405.

Același motiv – înlesnirea de a urmări povestirea – ne-a îndemnat a da totdeauna traducerea citatelor sau expresiunile nemțești și ungurești, deoarece mulți dintre cititori vor fi aceia care nu cunosc vreuna din acest limbi. Aceste traduceri le-am dat peste tot în notele din subsol, excepție făcând în două locuri. Și anume la p. 141-142 reproducerea nemțească fiind aproape două pagini întregi, am inversat textul: am dat traducerea românească în text și cea nemțească în notă; la fel am procedat cu reproducerea, amplă, în limba maghiară, de la p. 153-154.

Arhaismele provincialismele, identificarea localităților și indicele

Când în text am întâlnit arhaisme și provincialisme, pe care le-a socotit greu de înțeles din partea fraților din celelalte provincii istorice, am dat totdeauna corespondentul lor literar în josul paginei. La fel am identificat toate localitățile găsite în manuscris după dicționarele de localități, dând corespondentul românesc acolo unde numele localității era dat în ungurește sau nemțește.

Povesirea întâmplărilor din 1848-49 cuprinzând un foarte mare număr de nume geografice și istorice, lucru de altfel natural, gândindu-ne la cuprinsul ei, pentru a veni în ajutorul cercetătorului, care ar putea folosi cartea și ca informațiune științifică, am întocmit și un indice istorico-geografic.

Titlul real al manuscrisului pe care-l publicăm

Cum manuscrisul lui Papiu Ilarian nu s-a păstrat în formă definitivă, așa cum autorul ar fi voit să fie tomul III din Istoria Românilor din Dacia Superioară, nu-i vom da nici noi acest titlu, ci acela mai modest de *Schița tomului III al Istoriei Românilor din Dacia Superioară*, titlu ce ni se pare mai aproape de realitate.

Despre reeditarea primelor două tomuri ale *Istoriei* lui Papiu Ilarian

În cursul editării, stând de vorbă cu mai multe persoane, care se interesează de trecutul nostru istoric și cultural, am primit îndemnul insistent să reedităm și primele două volume din *Istoria* lui Papiu, devenite astăzi rarități bibliografice aproape, pe lângă faptul că în paginile lor se cuprind învățăminte și informațiuni atât de sănătoase și trebuincioase în timpul de față redate însă în aceeași limbă latinizată, neînțeleasă sau greu accesibilă celor mai mulți cărora li s-ar adresa opera. Răspunsul la îndemnul de mai sus, îl dăm prin cuvintele, foarte potrivite, amintite mai sus, pe care însuși autorul le spunea în „Cuvântul către leptori” al tom. II, referindu-se la tipărirea celorlalte volume: „Jeșirea lor la lumină depinde de la împrejurări ce nu sunt în puterea noastră, apoi de la bunăvoința cu care publicul român va accepta” această Schiță a tomului III.

Nu putem încheia această scurtă introducere înainte de a aduce și pe această cale, viile noastre mulțumiri d-lui prof. I. Lupaș, Directorul Institutului de Istorie Națională din Cluj, pentru sprijinul binevoitor ce ni l-a acordat în timpul cât am lucrat la editarea manuscrisului de față, precum și pentru faptul de a fi făcut loc în Biblioteca Institutului publicării lui. Altfel mai trebuia să aștepte cine știe cât timp până să vadă lumina tiparului, cum a așteptat până acum peste 90 de ani.

Această carte este închinată memoriei martirilor români din Transilvania, care în viforoasele evenimente ale anilor 1848-1849 și-au jertfit viața pentru izbăvirea lor din opresiunea seculară a uzurpatorilor.

ȘTEFAN PASCU

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Cuvânt înainte	V-VI
Introducere	VII -XXII
Cuprinsul	23
Prefață	25
I. Relațiuni și opinii despre Adunarea Națională din 3/15 Mai	29
II. Urmările Adunării Naționale	41
III. Cele două deputațiuni trimise de Adunarea de la Blaj	45
IV. Românii din Banat și Ungaria	54
V. Românii din Ardeal după Adunarea de la 15 Mai	62
VI. Comitetul Național din 15 Mai până în Septemvrie	75
VII. Alte atrocități în Transilvania, Banat și Părțile ungurene	83
VIII. Cele trei adunări românești din luna Septemvrie	86
IX. Ungurii și Secuții în Ardeal	102
X. Întărirea comitetului român de pacificațiune	106
XI. Scularea gloatelor românești în toată țara	113
XII. Reînceperea războiului	129
XIII. Ungurii domni peste Ardeal, Iancu, Sever, Balint, Vlăduț, Moldovan se țin în Munte	134
XIV. Starea Muntelui. Dragoș	139
XV. A doua bătaie cu Hatvani	147
XVI. Axente	150
XVII. Luptele Românilor cu Kémeny în munți	156
XVIII. Luptele lui Axente cu Ungurii în acest timp	163
XIX. Elogiul faptelor eroice ale Românilor	173
XX. Pentru ce au ținut Românii cu împăratul?	180
XXI. Ce câștigă Români?	184
XXII. Pentru ce nu dobândiră Românii naționalitatea?	187
XXIII. Ce trebuie să facă Românii? Partida națională	196
Indice geografic-istoric	199

Prefață¹⁾

Orele libere ce-mi întreceau de la studiul scolastic și mai ales vacanța de curând trecută, cu cea mai mare plăcere o am petrecut cu studiul istorie naționale.

Istoria este maestra vieții, istoria este învățătoarea viitorului. Un popor fără istorie este mort și un popor care nu-și cunoaște istoria orbecă în toți pașii lucrărilor sale.

Istoria Românilor este una dintre cele mai frumoase. Cei mai mari bărbați ai națiunii de mult se cuprind cu dânsa. Dar timpul și împrejurările în care au scris dânsii, nu i-a iertat a trece de la cronica și analele Romanilor pe un câmp viu al istoriei naționale. Poate împrejurările în care ne aflăm noi, sunt mai favorabile pentru aceasta.

Nobis non modo satis esse video, quod factum [es]et id pronuntiare, sed etiam quo consilio, quaque [ra]tione gesta essent demonstrare, - a descrie ră[zboiul], sub care consul a început, sub care s-a finit, cine a triumfat și apoi a tăcea ce decreta într-aceea senatul și cu ce sfat purta războiul, - id fabulas pueris est narrare non his[to]rias scribere, [Sempron, Asellio appus Gell. 5, 18].²⁾

O icoană pragmatică a istoriei naționale [înfă]țișăm noi dar publicului. O cărare ne-am [propus] până acum. Greutatea întreprinderii o cunoaștem, dar lipsa în care se află națiunea de o asemenea carte, nu ne iartă a mai aștepta [să] treacă cei zece ani ai lui Orațiu.³⁾

¹⁾ Parantezele drepte, destul de numeroase, ce se găsesc în prefață, precum și literile dintre ele, sunt adăogirile noastre, deoarece marginea foii pe care este scrisă prefața este deteriorată.

²⁾ A. Gellius, *Noct. Att.* V, 18.

³⁾ Q. Horatii Flacii, *De arte poetica liber*, vers. 388, spune însă că opera după ce a fost scrisă trebuie lăsată de o parte nouă ani, nu zece, „*nonumque prematur in annum, membranis intus positis...*”

Am trecut cu iuțelă peste întinericul timpurilor barbare, nu mult am zăbovit nici în istoria mai veche de la venirea Ungurilor încoace, nelăsând totuși nimic ce ar putea interesa pe români, - dar cu atât mai pe larg ne vom cuprinde cu întâmplările cele mai noi din anii de curând trecuți, care ne sunt obiectul principal și acum pentru toți mai interesante; aci vom produce documente interesante, până acum necunoscute cu totul publicului.

Am scris mai cu seamă pentru Români și deci pentru poporul și tinerimea română ca să vedem dacă n-a pierit Românul în secolii cei barbari [când] se părea că l-a părăsit și providența; când [se]minții necunoscute, limbi neauzite năvăliau pe[ste] străbunii noștri neîncetat ucizând fără milă, prădând cu foc și cu fier tot ce le sta înaintea. [Când] războaiele neîncetate aduseră ciumă și foamete pe[ste] țară; când ființa cea după chipul lui Dumnezeu pur[ta] jugul în locul vitelor, mânate de barbari afară [din] țară; când tocmai și înlăuntrul țării națiu[nile] conlocuitoare erau conjurate pentru nimicirea Românilor și Românul degradat la trista stare de ș[erb], fără drept și fără pământ, în puterea legilor [ț]ării se considera de străin, de venetic, de sufe[rit] – usque ad beneplacitum Principum et regnicolarum¹⁾ – în strămoșasca țară a lui Traian. Să vadă, zic, dacă mai trăiește Românul și după atâtea patimi și suferințe neînchipuite. Viața lui este [eter]nă.

În mijlocul atâtor patimi, în decurs de o mie și atâtea sute de ani, au arătat Românii în deosebite timpuri virtuți, fapte eroice, amor de patrie, amor de limba și naționalitatea lor. Acestea să le urmeze posteritatea și să învețe din cele trecute prin ce mi[jloa]ce să scape de cursele inamicilor pe viitor.

S-au minunat și străinii, cum un popor asuprit de atâtea veacuri își mai păstra limba și naționalitatea cu atâta scumpătate. La aceasta răspunde Bonfiniu: „Coloniae romane

¹⁾ *Approbatæ et compilatæ constitutiones.* Pars. I. Tit. I, art. II.

inter barbaros obrutae... ne linquam deserant romanam ita reluctantur, ut non tantum *pro vitae* quant[um] *pro linque* incolumitate certasse videantur²⁾.

Și aceasta o scrie Bonfiniu de români cu vreo patru sute de ani înainte de aceasta. Și cum că dânsul avu drept pentru Români de atunci, dovediră vrednicii lor strănepoți tocmai și în anii de curând trecuți, când bucuros și-a jertfit Românul viața și averea pentru limbă și naționalitate, fără care nu este viea[ță].

Nici sângele nu face națiunea într-atâta ca limba. Români au fost nefericiți veacuri întregi pen[tru]că naționalitatea lor n-a fost recunoscută.

Vrăjmașii noștri și acum se vor opune [cu] toate puterile ca să împiedice înființarea acestui dr[ept] firesc pentru Români. Dar Români încă cu ar[me] mai cu mare energie să se lupte pentru naționalitatea lor, care este condițiunea existenței lor politice și sociale.

Un popor numai pe temeiul naționalității [se] poate desvolta, înălța și ferici. Acea ce este individualitatea pentru un singuratic, aceea este naționalitatea pentru un popor. Ați nimicit individualitatea unui singuratic, spuneți-mi ce i-ați mai lăsat?! Ați răpit naționalitatea unui popor, [spu]neți-mi prin ce-l mai puteți despăgubi?!

Este o lege și un drept firesc pentru un [po]por, ca și pentru un singuratic a-și apăra [in]dividualitatea sa; este dreptul și datoria apărării de sine, asupra oricui care cutează [a a]taca acest drept personal și înăscut.

Dacă a venit cetitorul la acest rezultat din această istorie națională, cum că [scă]parea noastră este numai în *naționalitate*, [u]nire, subsistența, independența națiunii, atunci sudoarea mea e remunerată.

²⁾ A. Bonfinius, *Rerum Hungaricarum Decades II*, libr. IV.

În urmă mai însemnăm: am scris cu [stră]moșeștile litere romane, că e rușine ca poste[ritatea], de la fericiții Klein, Șicai și Maior încoa[ce] n-a făcut în privința aceasta nici un [pas] înainte. Apoi „Literis Cirillicis me heresi Apollo fueris linquam Valachicam [ne]quam scribere” a scris Șincai de mult la un erudit străin.¹⁾

¹⁾ cf. *Epistola Georgii Șinkai de Eadem ad Spectabilem et Clarissimum virum Ioannem Lipszky...* Buda, 1804, p. 6.

CAP. I

RELAȚIUNI ȘI OPINIUNI DESPRE ADUNAREA NAȚIONALĂ DIN 15 MAI

Purtarea Românilor sub adunarea națională din 15 Mai atât fu de minunată, cât străinii n-au putut să se mire destul de purtarea cea atât de matură a acestui popor atât de ocărât, pe care dietele maghiaro-sase îl numiau până acum, în legi publice, rudissimo omnium terrae nationum. Sub toată adunarea (5 zile) numai un magnat ungar a fost beat și vreo câțiva protopopi. Străinii prognosticau acestui popor un viitor mare, Ungurii și sașii încă rămaseră cu toți uimiți neputând aștepta un așa ceva de la poporul acest pe care ei atât îl disprețuiau.¹⁾

Relațiunile comisarilor către guvern despre adunarea din 16 Mai

Comisarii guverniali a acestei mari adunări de popor: Szabo consilierul și Bánfy, comitele suprem al Cetății de Baltă, raportează guvernatorului, din Blaj, Mai 15 1848²⁾ „cum că dâșii ajungând în Blaj încă Duminecă dimineața (15 mai), la 9 ore, cu personala lor prezență s-au convins cum că purtarea și consultarea poporului și a povățuitorilor lui a curs az illedelem határai között, minden izgatás nélkül és legnagyobb

¹⁾ Generalul Schurter, prezent la adunare, raporta că „de când e a văzut mai multe adunări de popor prin Elveția, Alsacia etc., dar adunare de popor atât de numeros, care totuși să fie condus în atâta liniște, să documenteze atâta cultură, atâta superioritate, atâta entuziasm nobil, n-a văzut în toată Europa”, Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, t. II, p. 234.

²⁾ Raportul publicat la Al. Papiu-Ilarian, *o. c.*, p. 303-304, Anea XV.

cendességben,¹⁾ cum că adunarea în 15 Mai s-a deschis cu cea mai mare solemnitate în ființa noastră de față, unde cetindu-se și explicându-se poporului instrucțiunea noastră, acesta s-a tras în câmpul numit de dânsul Câmpul Libertății, și după rugăciunile îndreptate către Dumnezeu, au început frățuirile²⁾, unde înainte de toate s-a depus jurământul aci alăturat³⁾... În urmă lauda foarte pe Episcopul Șaguna, comandăm pe Domnul Episcop Șaguna să mijlociți a-l face consilier. Denumirea aceasta ar fi de mare moment pentru câștigarea simpatiei fiitoare⁴⁾ *națiunii române* către națiunea maghiară și secuie. [Mai vrură să-l înșele cu titlul de consilier și pe Episcopul Șaguna? Vă încredințăm ca să-l fi ales și mai mare Domn nu folosiați nimica, că poporul acum nu caută la persoane înalte ci la drepturile sale).

Relațiunea comisarilor guverniali din 18 Mai despre urmarea adunării

Așșderea tot comisarii guvernului, în relațiunea lor din 18 Mai 1848, din Aiud⁵⁾ preîncunoștiințează guvernatorul, în continuarea relațiunii din 15 Mai, despre cele întâmplare în ședința II și III, cum că în ziua cea de pe urmă a adunării au fost chemați și dâșșii, unde înfățișându-se au auzit cum i s-a impus poporului de către povățuitori, că în viața socială și în libertatea cea mai frumoasă, să țină în onoare legile, ca datorințele urbariale să le împlinescă până se va șterge pe cale legiuită iobăgia. Mai încolo declarară comisarii că acest numeros popor necultivat, de mai multe mii, sub tot decursul

¹⁾ Între marginile cuviinții, fără nicio agitație și în cea mai mare liniște.

²⁾ Înfrățirile (îmbrățșările) poporului din diferite părți ale Transilvaniei.

³⁾ Se jura credință împăratului și casei domnitoare; că vor lupta pentru națiune și drepturile ei; că nu vor asupri nicio altă națiune; pentru desființarea iobăgiei etc. A. Papiu, *o. c.*, p. 233-34.

⁴⁾ Existenței.

⁵⁾ Relațiunea comisarilor la Papiu, *o. c.*, Anexa XVIII. p. 305-306.

adunării, s-a purtat cu cel mai mare cumpăt și moralitate, e valójában csudálni való körülmény¹⁾. În urmă erau cu lauda și comandau²⁾ pe Episcopul Șaguna, dânsului atribuindu-i tot rezultatul cel pașnic al adunării.

Relațiunile Guvernului provincial către Împărat

Sărăcii comisari, siliți poate și moralicește de purtarea cea maestatică a poporului, nu raportară rău. Dar ce face Guvernul Țării? Acest guvern, care sta după legile țării de atunci, din Unguri, Secui și Sași în toate conclusele adunării naționale vedea căderea sistemului lor celui aristocratic, căderea puterii conjurațiunii lor asupra Românilor, prin ridicarea Românilor în națiune egală celorlalte. Deci nu întârziară nimica, ci încă în 19 Mai trimit, prin cancelaria aulică, către împăratul o relațiune, în care se străduesc în tot chipul a face ilegală adunarea din 15 Mai, a nimici concluzele națiunii, a negri caracterul națiunii, făcând-o revoluționară, a împiedica trimiterea deputațiunii naționale la Împăratul. Ci să facem un extras scurt românesc din amândouă relațiunile (Guvernul provincial către Maiestate atât din cea din 19 cât și din 21 Mai).

Relațiunea din 19 Mai

În relațiunea din 19 Mai, după ce spune guvernul pe larg cum s-a ținut adunarea de popor de la Dumineca Tomii, în contra oprelii lui și cum această adunare, fiind miliția acolo dispusă, nepotrivită numărului poporului adunat, cu puterea n-au putut împrăștia până nu s-a desfăcut de sine; cum s-a îngăduit Episcopilor de amândouă riturile ca pe 15 Mai să țină adunarea cu protopopii și intelectualii națiunii spre a se sfătui despre petițiunile ce ar avea de a le da dietei viitoare; cum prin ordonanța din 5 Mai a. c., Nr. 5897 s-au reprobato Episcopii,

¹⁾ Această împrejurare într-adevăr demnă de admirat.

²⁾ Recomandau.

pentru ce au întors astfel hotărârile guvernului, cât în contra intențiunii acestui guvern țin adunarea uniții cu neuniții într-un loc și cum li s-a impus acestor episcopi responsabilitatea despre comportarea poporului, care lesne se putea vedea, că se va aduna în număr mare; cum s-a recerut Supera Prefectura Armor, ca de bunăoară prefectura să trimită împrejurul Blajului miliția pe timpul adunării și cu mult mai numeroasă decât în rândul trecut, ca să poată îndestul impune mulțimii ce se va aduna și afară de aceea două tunuri, iar pe comandantul miliției să-l învețe ca să stea în coînțelegere cu B. Nicolae Bánfy comitele suprem, ordonat în calitate de comisar gubernial și dacă ar voi acesta să-i dea asistență; cum, înțelegând guvernul cum că unii Români împrejurul Blajului învață pe oameni ca să nu facă robotele și să vină în număr mare la adunare, Episcopilor li s-a comis¹⁾ că în caz dacă s-ar face la adunare ceva desordine să o disolve; cum în urmă, la pofta delegatului comisarului gubernial, comitele Bánfy, care ceru de la guvern că dânsul în aceste împrejurări turburi nu cutează a merge singur la Blaj, din sânul acestui guvern se mai trimise unul, consilierul Ludovic Szabo, ca așa amândoi comisarii în coînțelegere cu comandantul militar să fie într-aceea ca în tot timpul să precurme toate excesele, care doar s-ar întâmpla.

În urmă, după ce spune guvernul la Maiestate și relațiunea comisarilor despre adunarea din 14 Mai, guvernul astfel își dă părerea: „cum că cu neplăcere am înțeles cum în contra intențiunii lui se adună atâta mulțime de oameni și adunarea trecu peste obiectele concese a se lua în consultare, când Episcopilor și comisarilor li s-au încunoștințat că în adunare afară de petițiunile trimitende la dietă să nu se procedă; și în urmă cum că Episcopilor de amândouă riturile li s-a scris în 19 a. c., căci a înțeles guvernul cum că Românii vreau a trimite

¹⁾ Ordonat.

deputație la Împăratul, cum că spre aceasta au de a cere și a dobândi voia cea preaînaltă.

A doua relațiune a guvernului către împăratul

Cu mult mai aspră este relațiunea cealaltă a guvernului către Maiestate, în care acest guvern își face reflexiunile în privința Protocolului adunării naționale. Și zice guvernul:

a) Confluxul²⁾ acesta după cum se vede din Protocol se cheamă *Convent național*, cu toate că după tenoarea¹⁾ ordonanței guberniale din 17 Aprilie a. c., nro. Gubernial 5245, trimisă amândoror Episcopilor, nicidecum nu li s-a dat adunare națională, ci expres numai aceea li s-a îngăduit, ca scopo ineundae, racione petitionem per Incolas Principatus Transylvaniae Valachicae Nationis ad proxime celebranda Generalia Regni Comissa extriendarum consultationis – pe 15 Mai a. c. să-și cheme protopopii săi cu oarecâtiva inteligenți ai națiunii valachice și cu aceștia să delibereze, de unde se vede, zice guvernul, că conflusul acesta nicidecum nu se poate socoti și numi *național* fiindcă a da voie de confluiri naționale, vei receptis patriae nationibus praeter comitia regni, - trece peste activitatea sa (a guvernului);

b) zice guvernul, că intențiunea și voința lui nicidecum n-a fost îndreptată într-acolo, ca amândoi Episcopii să concheme la unul și același loc protopopii și inteligenții săi. Hoc tamen non obstante, acei Episcopi neacomodându-și literile lor convocatoare ordonanțelor guberniale, modalității lor greșite de conchemare se poate atribui, quod tam indens turba ad confluxum istum comparuerit;

²⁾ Adunarea.

¹⁾ Dispozițiunea.

c) că în contra ordinațiilor guvernului, care a prevăzut că va sosi... *ingens Valachorum multitudo*, adunarea nu s-a ținut în biserică, ci sub dio;²⁾

d) conflusul acesta afară de obiectul prestabilit, *consultationem quippe petitionis pro cedendis valachicae nationis...* *Juribus ad. S. S. et O. O.*³⁾ *diataliter egregandos exhibendae ineundam* – au trecut și la altele. Așa sub p. 1 litera e a protocolului ședinței I, *Natio Valachica ex patriae natione declaratur, promulgateque, que declaratio subsistentibus Patriae legibus, avitaeque constitutioni e diametro repugnat, precum;*

e) nici jurământul depus de adunare n-a fost de lipsă la pertractarea obiectului îngăduit de guvern și depunerea aceluia, zice guvernul, *pro temeraria solum extravagantia reputanda est;*

f) nici obiectul arestării și detenției lui Micaș nu s-a ținut de chestionatul conflux.

Mai încolo, spune guvernul către Maiestate, că după punctul cel de pe urmă al ședinței a II-a s-au deputat¹⁾ trei rânduri de comisiuni, una din 30 de membri, care să ducă petițiunea la Maiestatea Sa; alta la dieta de la Cluj și a treia, așa numită permanentă (Comitet), care să primească rezoluțiunile de la Maiestate și dietă și ca pentru publicarea acestora să cheme *confluxul general național*. Și apoi în privința acestor deputațiuni face către Împăratul următoarele reflexiuni:

a) În semnul ordinațiilor preaînalte astfel de deputațiuni solemne la Maiestate nu se pot trimite fără a exopera și dobândi mai întâi preaînalta voință;

²⁾ Sub zi, sub cer liber.

³⁾ Statutele și ordinele țării.

¹⁾ Delegat.

b) o deputațiune atât de numeroasă și neobișnuită, la dietă cu atât mai puțin nu se poate ierta, fiindcă pomenita petițiune o poate exhibe²⁾ și singur episcopul Făgărașului (vezi bine) care și altminte are loc în dietă, dacă cumva așa s-ar pofti, cu oarecâtiva indivizi locuitori și aflători în Cluj³⁾ (pentru ce nu e tot atât de aiurea sau din Cluj? Nu zău, că guvernul bine știe că în Cluj niciun Român adevărat nu era, ci numai corcitur⁴⁾ și renegați);

c) nu este nicio trebuință de a denumi deputațiunea permanentă (comitetul), fiindcă rezoluțiunile ce ar ieși, se pot publica și prin Episcopi, iar chemarea unei adunări (românești) peste tot nu se îngăduie.

Scrisoarea guvernatorului către Împăratul

În nesso⁵⁾ cu aceste două relațiuni guverniale (la care erau subscriși guvernatorul, comitele Iosif Teleki și următorii 13 consilieri: B. Kemény, președintele S. S. și O. O., comitele Lazar, B. Brukenthal, Leszai, Sala reformați, Cserei, C. Degenfeld, Földvári, B. Bornemisza, Szabo, care au fost comisari la adunarea națională din Blaj, Kozma, Szegedi, Gebbel, - toți Unguri, Secui și Sași, (a proportione trium nationum et quator religionum receptarum) mai trimite încă guvernatorul către Maiestate o scrisoare presidială, ddto 23 mai [nro] 3029, în care referențe că a socotit de remonstrandă și acea împrejurare, că după relațiunea credincioasă ce a căpătat, în deputațiune către Maiestate sunt delegați și doi inși: unul T. Laurian, iar altul Vasile Mioresan (Miorescu)¹⁾ care amândoi, cu toate că de origină sunt Ardeleni, dar sunt aplecați în

²⁾ Prezenta.

³⁾ Toate aceste reflecțiuni s-au trimis și Episcopilor.

⁴⁾ Amestecături de Români cu Unguri.

⁵⁾ Simultan.

¹⁾ E prof. Vasile Miorescu, fratele lui Ioan Miorescu.

principatul Valachiei cu salar fix ca prepoziți scolastici. Mai încolo, din toate acestea încheie că conflusul poporului valachic și în privința formei și în privința numărului, precum și în privința localității desemnate, s-a celebrat în contra învederatei ordinațiuni a guvernului regesc și cu un spirit de arbitraritate²⁾ manifestă și independentă și afară de aceea s-a abătut de la obiectul de petițiune prestabilit la altele, care cuprind în sine o coordinațiune cu dieta țării; afară de aceea, sub această adunare s-au ridicat cincii vessile³⁾ (ba mai multe) cu care a mers mulțimea la locul destinat, dintre care numai unul împărătesc (ce minciună înfricoșată!), iar celelalte străine, după cum spune: ale Principatului Valachiei, quae circumstantiae (zice guvernul) postquam populus Valachus in Transilvania ejusmodi praerogativa hucdum caruit, de secretam ne fors. erga extraneam, septentrionalem quippe potentiam concepta sympathia non infundatum probes indicitum sumamque attentionem excitandi omnino qualificata evadet (aci două calomnii contradictorii: dacoromanism și rusism). În urma faptei aceleia neobișnuită, ca o atâta mulțime de oameni să se adstrângă prin jurământ solemn făcut precis cu această ocaziune, nu se învoiește nici cu scopul nici [cu] adevăratul uz, altissimamque reprobationem merito provocat”.

Relațiunile Cancelariei de Curte către Împăratul

Aceste sunt relațiunile guvernului provincial și ale guvernatorului către Maiestate. Acum să vedem ce zice și Cancelaria ardeleană de Curte, prin care se înaintară la Maiestate relațiunile guberniale.

Aceasta, în 2 Iunie 1848, nro. 3340, subșternând relațiunile guberniale face următoarea propozițiune în cauza adunării din 15 Mai, către Maiestate:

²⁾ Nesupunere.

³⁾ Drapele.

După ce istorisește pe larg relațiunile guberniale, spune Cancelaria către Maiestate, că dânsa încă află de fundate¹⁾ și potrivite scopului toate reflexiunile guvernului, benigneque approbanda humillime arbitratur – numai încât pentru meritul petițiunii (Românilor plura omnino crysi obnotia puncta complectentis și va mai face încă la Maiestate umilitele sale reflexiuni, după ce va veni însuși reprezentațiunea R. S. și O. O. (n-a mai apucat a face că a căzut apoi). Iară în privința formei acestui conflux și a altora concluse ale lui pe lângă reflexiunile guvernului își mai face următoarele observațiuni și încă: nu se poate trece cu tăcerea, zice cancelaria, acea greșală omisă a comisarilor guberniali, căci aceștia prin o intervenire energetică n-au amandat²⁾ steagurile străine la armare, căci le-au observat. Mai încolo, nicidecum nu poate aproba ca deputațiunea (Românilor la Viena) după ce aceasta numai după învoirea preainaltă expresă poate să vină, totuși eo non obstante, fără de a cere această facultate nici decât nu s-au îndoit a veni al Viena; cum că între membri acestei deputațiuni se află doi inși străini și mai mulți ofițeri de graniță română³⁾ despre care, mai cu seamă despre ofițeri, se naște acea întrebare, oare și de unde au căpătat ei această facultate? Cancelaria, în privința acestei deputațiuni, e de opinie, ca să se învieze, ad resultatum pertractationum diaetalium hoc în passu suscipiendorum. În urmă în congrue se întâmplă aceea că în Sibiu s-a delegat o deputațiune permanentă (comitet) quam obsequentissimum – dicasterium hoc aulicum simili cum

¹⁾ întemeiate

²⁾ Confiscat

³⁾ Cele două persoane considerate de ei ca străine erau Aug. Tr. Laurian și prof. Vasile Maiorescu, iar ofițerii români de graniță: căp. Clococeanu, căp. Mihăilaș, locot. Ursul, - de la Reg. I de graniță de la Orlat și căp. Leonida Pop, locot. Leon Luchi, locot. Novac, de la Reg. II. din Năsăud, cf. T. V. Păcățianu, *Cartea de Aur*, vol. I, p. 337 și G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 125.

invitatione velut illegalem e vestigio dissolvenda esse existimare. În urmă se roagă de Maiestate ca și până când ar ieși la aceasta rezoluțiunea preaînaltă, guvernul regesc să se provoace printr-un decret, ca să grăbească cu toate mijloacele a susține pacea publică, ac de ulterioribus ne fors eventibus relatione urgenter praestet.

Maiestatea răspunse cancelariei la acestea cu întărirea articolului de uniune.

Acestea sunt reflexiunile cancelariei către împăratul despre adunarea de la Blaj, Cancelaria, sub presidiul consilierului de curte, L. Baron de Apor, [se compunea] din consilieri de curte Szentgyörgy, Konradsheim, Eszterházy, Csák, reformat și consilierul gubernial Szacsvai.

Vedeți acum Românilor! cum se străduiau vrășmașii a negri națiunea noastră și toată puterea ei la Împăratul; cum se luptau pe Români să-l țină și pe viitor tot sub jugul lor, cum l-au ținut până acum sute de ani, prin calomnie, intrigi și minciuni. La aceste calomnii făcute înaintea Împăratului nu mai trebuie nici un comentariu și singur în aceste poate vedea orice Român, că pe Români numai naționalitatea îi poate scăpa. Până atunci, până când vom referi, consulta și hotări, despre soarta, Românilor tot străinii, fie aceștia Unguri, fie Sași, Nemți sau orice, Românii tot asupriți și batjocoriți vor fi.

Proclamațiunea Episcopului Leményi din 21/9 Mai 1848 nro. 827.

Această proclamațiune e făcută în urm scrisorii lui Dunca și consistoriului din Sibiu.

Am văzut ce-au făcut străinii numai decât după adunare, să vedem acum ce fac ai noștri. Tot rău fraților! Episcopul Leményi, Luni depune jurământul împreună cu întreaga națiune, Joi și Vineri se desparte de toată națiunea și iată

Duminecă în 21 Mai (așa dar o dată cu trimeterea calomniilor guvernului către Maiestate) trimite în țară o proclamațiune:

Protopopilor și Vice-Protopopilor, Preoților, Curatorilor, Dascălilor și tuturor binecredincioșilor... etc., în care între altele zice: „Doriream ca [pe] față să cuvântăm către fiii noștri... însă aceasta neputând face, primiți această a noastră scrisoare și vestiți poporului cuvântul nu al nostru, ci al Sfintei Scripturi care zice că „cel ce se împotrivește stăpânirii, lui Dumnezeu se împotrivește”, că în zadar vom zice că suntem credincioși Împăratului, dacă celor ce sunt trimiși de la dânsul nu ne supunem. Iată noi, din părintească îngrijire pentru popor, am fost vestit ca să nu se plece la toate vorbele ce se poartă prin țară, ci să aștepte până ce se va hotărî... altă lege pentru slujba, pentru a cărei ușurare (numai ușurare Domnule Episcop!) ca și pe învrăjbitul (învrăjbitul? - asta nici comisarii guberniali de la Blaj n-o ziceau) popor să-l putem mângăia, am cerut și am dobândit (numai Măria Ta ai cerut și ai dobândit? Îți mulțumește națiunea) a se aduna protopopii și cei mai pricepuți (cine sunt acei *mai pricepuți*? Poporul tot prost și nepriceput – așa dar?) pentru a se sfătui despre acelea ce ar fi de a se cere pentru nație *de la locul său* (care este acel loc? De la Unguri așa dar?) însă s-au adunat cu miile și oare pentru ce? Pentru că au crezut că în adunarea aceasta se va vesti slobozenie de la slujba domnească (da, da! au crezut. S-a vestit și aceasta și altele mai multe și au și urmat) – și iată de pe locuri depărtate au venit aici, mai multe zile fără sălaş,¹⁾ fără mâncare au șezut, etc. Noi iubiților în Christos pentru a voastră fericire ne ostenim... pentru a nației stare și dobândirea *ușurării* (iară numai *ușurării*!) slujbei domnești...

... Oricine alta v-ar vesti, poftiți să v-o arate cu a cui rânduială o face aceasta, de vreme ce noi după înaltele porunci

¹⁾ Fără să aibă unde dormi

am scris ce am scris și cum că de acelea suntem datori a asculta, cu cuvintele Sf. Scripturi v-am arătat.

Învățați-vă din pilda altora pe care, neascultând de sfatul nostru, cu jucuție²⁾ de cătane i-au împovărat, i-au bătut, ba pe preoții care sau aflat ca altminteri au vestit, i-au arestat. (Și Măria ta i-a apărat? A-i lăsat ca jurisdicțiunea civilă să-ți judece și închidă preoții?)²⁾

Din nou dar vă rugăm ascultați-ne... ascultați”.

Vlădica Ioan

Ungurii, Dieta și Gazetele din Cluj

Căci³⁾ înțeleseră Ungurii despre rezultatul adunării naționale din Blaj nu se turburară, ci se turbară în adevăratul înțeles al cuvântului. Alții strigau că iute trebuie să ne sculăm asupra nemulțumiților rebeli reacționari. Ellenör se mulțumi a spânzura pe vreo câțiva bujtogatai⁴⁾ și apoi a isprăvit. Erdélyi Hirado amenință pe Români cu 80.000 de Secui. Tot E. H., în 23 Mai descrie adunarea națională de la Blaj într-un ton, precum se putea aștepta numai de la dușman. Bărbații cei mai înfocați pentru cauza națională română, mai cu seamă D. Bărnuțiu, apoi Laurian și Barițiu, vin înfierăți cu numele de „răsculători”. Cu miliția, care fiind salutată de către popor își

²⁾ cu execuție

²⁾ “Tocmai în zilele acestea – spune Papiu – vrea să aresteze Ungurii pe tatăl mei Ioan Pop, parohul din Bandul de Câmpie, mergând cu jucuție de cătane prin sat (execuție de soldați), - cheltuială a făcut destulă, dar după ce niște ofițeri nemți – oameni de omenie – făcând incuvișitiune nu l-au aflat cu nimic vinovat, atunci l-au lăsat în pace făcându-i numai spese multe”.

Într-o altă scrisoare trimisă din Viena, 6 Ian. st. n. 1849 prepositului S. Crainic, însuși Papiu spune că “la Rusaliile din 1848, l-au arestat și l-au ținut în prinsoare până în Septembrie”. cf. Șt. Manciualea, *Din legăturile lui Al. Papiu Ilarian cu Blajul Sibiu*, 1942, p. 3.

³⁾ Îndată ce

⁴⁾ Revoluționari

cunoscute de datorie a-l resaluta, încă nu se putură împăca Maghiarii. Când vorbesc despre stindardele naționale, își varsă tot veninul zicând că Românii ar fi avut mulțime de stindarde muscălești, dintre care numai unul austriac⁵⁾. Pe V. Nopcea care fiind la adunare la Blaj se arăta de Român se supăra foarte¹⁾ dar nicidecum atât pentru aceea că a fost tiranul Hunedoarei, cât pentru ce s-a făcut din renegeat Român. Mai încolo despre adunare zice că guvernul din Cluj ar fi arătat o nemulțumire cu acea adunare pentru că ea nu s-ar fi ținut de norma care i s-ar fi prescris, adică vrea să zică, că adunarea a greșit pentru ce n-a desfășurat stindardele maghiare și pentru ce n-a proclamat unirea cu Ungaria precum doreau Dumniilor.²⁾

II. URMĂRILE ADUNĂRII NAȚIONALE

Încă mai înainte de aceasta se datează execuțiunile militare pe nevinovatele sate românești, mai cu seamă cu Secui. O divizie de Secui, trecând în zilele acestea către Sibiu, făcu

⁵⁾ „D. Barițiu – spune Papiu – fiind pe 30 Mai la dietă ca deputatu trimis de către adunare, nu putu pe br. Wesselény, capul partidei ungurești, nicidecum convinge că stindardele de la Blaj n-ar fi fost muscălești”. Mai departe amintește despre acest caz și într-o scrisoare trimisă lui Barițiu din Viena la 28 Septemvrie 1850, în care-l cere să-i relateze acet caz. „Între altele îmi amintesc despre un discurs ce spunea-i că l-ai avut cu B. Wesselény, care întăria că flamurile de la Blaj au fost muscălești”, cf. N. Bănescu, *Din corespondența lui Gh. Barițiu. Scrisori de la Al. Papiu-Ilarian în Neamul Românesc Literar*, 1910, An II, Nr. 10, p. 158.

Această discuțiune cu amănunte ne-a lăsat-o însuși Gh. Barițiu, *o. c.* p. 138-139.

¹⁾ Tot Gh. Barițiu, *o. c.* p. 116, ne spune că mergând Nopcea să invite pe comisarii guverniali la adunare, aceștia au rămas uluiți și se uitau uimiți unul la altul.

²⁾ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1848, an , Nr. 40, p. 166. Lipsind amintitele ziare maghiare din bibliotecile noastre, suntem nevoiți a ne mărgini la relațiunea amplă din *Gazeta Transilvaniei*.

excesurile cele mai urâte. Anume la Arpatac³⁾ batjocori pe mai mulți Români care avură nenorocirea a trece pe lângă ea. Pe unul l-a împușcat printr-o falcă, pe altul prin nas, pe o muiere o maltratară în chipul cel mai nerușinat. La Nocrich⁴⁾ sfărmară pajura împărătească. La inspectorul de pădure câțiva soldați Secui îi rupseră de pe piept cocarda acestuia între cele mai urâte înjurături asupra Împăratului etc. Toate acestea mulțumită, pentru că țărani pe unde ajungeau acești Secui le dădeau toate de-a gata și-i ospătau și-i tratau omenește¹⁾.

Se lățiră știri că se scoală Secuii. Așa, pe la 25 Mai, tot scaunul Mediașului se afla pe picior de războiu, zice un corespondent din Gazeta.

De aceste și altele mai grozave se întâmplă la sărmanii Români încă pe acest timp și în toate părțile Ardealului.

Alegeri pentru dietă

Într-aceea dieta se apropia. Junimea ungurească izbuti la toate ținuturile a se alege deputați toți cei mai înflăcărați ultra maghiari. La Hațeg făcură să se aleagă vicarul român Papfalvi,²⁾ la Dobâca avocatul român Bohățel³⁾, ca așa să zică Ungurii: vedeți că și Români sunt în dieta noastră deputați. Firește, aceștia nu numai pentru aceea că erau numai doi pentru mai două milioane de Români și nu numai pentru aceea că în dietă nu figurau ca Români și nu numai pentru aceea că înșiși erau unguriți și erau cu deosebire în discredit mare la Români, dar și pentru aceea că era absurd a-i socoti de deputați românești, pentru că erau deputați jurisdicționali după sistema de atunci.

³⁾ Jud. Trei-Scaune, pl. Aita-Mare.

⁴⁾ Jud. Sibiu, pl. Nocrich.

¹⁾ cf. *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 40, p. 116.

²⁾ Unul dintre puținii Români unioniști.

³⁾ Barișiu, *o. c.* vol. II, p. 145 spune că Bohățel era ales la Hațeg și Papfalvi la Hunedoara. Mai departe și Papiu se rectifică în acest sens.

Politica de duplicitate a Sașilor

Sașii încă tot rolul cel moștenit de la părinți: Brașovenii se făceau că țin cu Ungurii, Sibienii în contra uniunii, unii se arătau că nu vor trimite deputați la dietă, alții da, alții pentru uniune, alții ba. În urmă toți trimiseră și încă tocmai și Sibienii, cu instrucțiune că, dacă nu vor avea încotro să primească uniunea, precum se și întâmplă. Așa numai tolerata națiune a Românilor rămase consecventă și determinată, protestând.

Deschiderea dietei. Votarea uniunii.

Dieta se ținu în 30 Mai,¹⁾ dar după o orațiune înflăcărată a B. Vesselény nu se ținu de obiectele²⁾ zilei, de propozițiunile regești, ci, nebăgând în seamă atât acestea, cât și protestul națiunii române, proclamă cu năvală, fără nicio desbatere, unirea necondiționată cu Ungaria. Așa vreau ei ca pe Români, fără a-i întreba și pe ei în cauza cea mai mare a statului să-i supună pe ei și țara lor ca pe niște robi Ungurilor.

Asupra Românilor se ținură cuvântările cele mai dușmănoase de către capii dietei, înfierându-i public în dietă pe rebeli etc. Galeria striga că trebuie spânzurați bujtogatăii³⁾ Bărnuțiu etc. Firește curajul cel mare al Ungurilor provinea de acolo, că vedeau că oamenii cei mai însemnați ai națiunii, ba tocmai și o parte a deputaților trimiși la Cluj, țineau cu uniunea. Care ar fi îndrăznit a vorbi în contra uniunii, sau

¹⁾ Dieta își începe lucrările în 29 Mai. După citirea rescriptului regesc, se intră în dezbateri. În prima ședință, deputatul de Hațeg, Al. Bohățel, acceptând uniunea cere ca în proiectul de constituțiune ce se va formula, națiunea română să fie recunoscută cu aceleași drepturi ca cele trei” cf. *Cronica anului 1848*. În *Tribuna*, 1898, Nr. 110, p. 442. În ședința de după amiazi, prof. Papfalvi amintește de meritele militare ale Românilor și cere ca regimentele românești de graniță să fie respectate și cererile lor să fie satisfăcute în măsură egală cu ale Secuilor, cf. Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 149.

²⁾ Programul.

³⁾ Răzvrățiții, instigatori la răzvrătire.

numai pentru uniune, dar condiționată, era vrășmașul patriei și nu era sigur de viață.⁴⁾

Chestiunea românească în dietă

Un deputat ungar-român pofti în dietă că, încât pentru Români să se declare public prin lege de șterși articolii aprobați batjocoritori de Români¹⁾, Vesselény zise și acum: că sunt de sine șterși prin uniune, dar deosebit nu se poate, că nu vreau să facă de rușine memoria străbunilor lor, care au alcătuit acele legi²⁾. Iobăgia, prea firește, se șterse și ștergerea se și publică în 19 Iunie înainte de venirea întăririi împărătești. Se alese comisiune pentru uniune³⁾. Petițiunea s-a îndreptat către dieta ungară de la Pesta. Dar să vedem acum ce fac și deputații adunării naționale trimiși la dietă.

⁴⁾ Discuțiunile pe chestiunea uniunii au fost foarte aprinse. În dietă erau două partide: a Ungurilor, care cereau vehement uniunea și a Sașilor și Românilor care se opuneau acesteia. Presiunii deputaților unguri i se mai adoga și cea a străzii, de unde pătrundeau strigătele de „unio vagy halál” (uniune sau moarte). Sub această presiune dep. Elias Roth, reprezentantul Sașilor brașoveni, aderă la uniune, urmat și de ceilalți deputați Sași. Neavând încotro, aderă și reprezentanții românilor Românilor. Episc. Lemény și dep. Konrad Schmidt, sunt scoși pe sus afară, punându-li-se în piept câte o cocardă cu inscripțiunea: uniune sau moarte. După această ispravă, deputații români se reîntorc la Sibiu pentru a raporta comitetului cele întâmplate.

¹⁾ Deputatul era Al. Bohățel care, pentru a recunoaște uniunea, cerea ridicarea națiunii române la starea de a 4-a națiune legitimă a țării, cf. T. V. Păcățeanu, *o. c.*, p. 357.

²⁾ Vesselény spunea că noua constituțiune nu se bazează pe principiul naționalității și al deosebirii de clasă, ci pe principiul libertății personale și al egalității individuale de drept.

³⁾ Din deputațiunea de 24 de membri ce trebuia să prezinte proiectul de uniune palatinul și guvernul, făceau parte și Alex. Bohățel și episcopii Lemény și Șaguna, cf. *Cronica anului 1848, Tribuna*, 1898, Nr. 110, p. 442.

III. CELE DOUĂ DEPUTAȚIUNI TRIMISE DE ADUNAREA DE LA BLAJ

Deputațiunea națională trimisă la dieta din Cluj

Deputații naționali trimiși cu petițiunea și protestul națiunii la dietă, la timpul său ajunseră acolo. Președintele deputațiunii, precum s-a zis, era episcopul Lemény. Ce se ține de ceilalți deputați trimiși la dietă, afară de prea puțini, între care d-l Barițiu, partea cea mai mare erau unguriți, renegați, unioniști. Aceștia, firește și uitară până la Cluj de jurământul națiunii, de care lucru, naționaliștii, nimeni nu s-a mirat, cunoscându-i de mai înainte. O parte dintre aceștia, dacă au ajuns la Cluj, firește, iară ținură cu uniunea, că mai înainte naționaliștii nu s-au putut trimite la dietă de deputați, pentru că, pe de o parte era sigur că cu Ungurii, pe acel timp, nimenea nu era în stare a se putea înțelege, dar de altă parte, nimeni nu era sigur de viață, pentru că, precum s-a spus, Ungurii amenințau cu moartea și cu furcile [pe] naționaliștii români în dietă, în jurnale și pe uliță. Episcopul Lemény, firește, dacă ar fi apărat cauza națională, după cum s-a legat prin jurământ, prin instrucțiune și precum i se cuvenea ca unul Român și președinte al deputațiunii, putea să molcomească¹⁾ mult furia și fanatismul Ungurilor, impunând Ungurilor ca episcop al Românilor. Ei! dar dânsul ce-a făcut? (La Puchner mai bine, la Teleki mai rău și în dietă s-a stricat de tot). Proclamațiunea încă din 23 Mai i-o văzurăm. Dacă au ajuns în Cluj, adunându-se deputații (100)²⁾ la dânsul, se declară, într-o adunare după amiază, înaintea acestora astfel: acum nu sunt între miile de oameni proști, acum sunt slobod, pot vorbi ce simt; comitetul din Sibiu nu e vrednic să-mi

¹⁾ Liniștească.

²⁾ Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 138, dă numărul de 120 de deputați, iar *Siebenbürger Bote*. Nr. 54, din 5 iunie, dă tot numărul de 100.

șteargă obelele etc. Alți renegați îl ajutară.³⁾ Cu toate acestea, deputații fură în corpore la guvernator, la președintele dietei⁴⁾ etc., care toți îi ocărâra de o parte, de altă parte le spuseră ce mai vreau Români, prin uniune toate le-au dobândit.¹⁾

³⁾ Papiu își bazează afirmațiunea pe „cartea lui Barițiu din Cluj, în care raporta comitetului”. La fel, într-o scrisoare din 28 Sept. 1850, Papiu amintește acest lucru. „Dar, dintre toate, de mai mare moment era, în acel raport al d-tale, descrierea certelor ce s-au iscat în casa episc. Lemény – președintele deputațiunii – între deputații naționaliști și între Magyaromani, cu care ocaziune îmi vine prea bine aminte că scriai cum că episc. Lemény ar fi declarat cam unele ca acestea: Comitetul din Sibiu nu e vrednic să-mi lege curelele încălțămintelor etc. și alte asemenea espectoratiuni ale mai multor Unguromani, erau descrise în relațiunea d-tale”, cf. N. Bănescu, *o. c.*, Nr. 10, p. 158-159.

Gh. Barițiu, nu amintește de aceste vorbe ale lui Lemény, spunând însă că „discuția deveni atât de înfocată încât episcopul părăsindu-și scaunul, se retrage în altă chilie, zicând lui Barițiu să cerce a calma el spiritele”. Discuțiunea se ivi din cauza deosebirilor de opinii. Unii deputați susțineau că în aceeași măsură sunt vinovați și Sașii ca și Ungurii de nenorocirea Românilor și prin urmare în petițiunea înaintată dietei să se înfiereze și purtarea acestora. Hotărârea deputațiunii fu de a anexa petițiunii un memoriu antisăesc, care se și înaintă dietei, împreună cu aceasta. cf. Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 137. Despre această petițiune îi scrie Papiu lui Barițiu, în aceeași scrisoare: „Și o petițiune parțială mai făcuse acea deputațiune în cauza românimii din săsime. Acest lucru încă aș dori să-l știu mai de aproape cum s-a întâmplat. D-l neguțător Burbea, când eram odată în Brașov, îmi povestea mai multe despre deputațiunea de la Cluj. Eu le-am uitat. Te rog să binevoiești a te înțelege cu dânsul”, cf. N. Bănescu, *o. c.*, l. c.

⁴⁾ Înainte de a se fi dus toți deputații, au fost trimiși Gh. Barițiu și P. Dunca, să pregătească terenul.

¹⁾ Relațiunea lui Barițiu, prezent la aceste vizite, e tocmai potrivnică. Guvernatorul – spune Barițiu – îl asigură despre bunăvoința sa, promițându-le că va înainta gravaminele Românilor la locurile competente, deși credea că e de prisos. La fel reușesc și la br. Puchner, care răspundea, la cuvintele lui Lemény, că pot fi convinși că Maiestatea Sa se îngrijește deopotrivă de fericirea tuturor popoarelor sale, iar el nu are decât să împlinească voința Maiestății Sale. cf. Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 141.

Petițiunea se prezentă. Papfalvi Vicarul, care era și deputat național de la Blaj și deputat unguresc al Hunedoarei, vorbi în dietă pentru Unguri, declarând de ilegală adunarea cea de oameni proști de la Blaj, zicând că acolo au fost steaguri streine etc.²⁾ Dar d-l Papfalvi cu toate că, ca Român batjocori astfel națiunea înaintea streinilor, totuși cel puțin nu fu frângător de jurământ, fiindcă d-sa fu depărtat din adunarea din 15 Mai la depunerea jurământului și așa rupându-se de către națiune și împărat, n-a pus jurământ. După ce cu sturmul³⁾ se proclamă în dietă uniunea, de o parte Schmidt Samuel, de altă parte Lemény, episcopul, ieșiră afară din sala dietei ținând orațiuni la Unguri pentru uniune, Episcopul declarându-se, în *numele națiunii*, pentru uniune (în numele națiunii? Așa de grabă îți uitaseși Măria Ta de cele ce a-i vorbit în adunarea națională la începutul ședinței a II-a,⁴⁾ de conclusele protocolului națiunii, de instrucțiunea dată în mâna Măriei Tale?

²⁾ Cuvântarea lui Papfalvi în dietă despre această chestiune, la Papiu, *o. c.*, II, p. 222-223. Cuvântarea, în rezumat și în *Kolozsvári Hirado*, 1848, Nr. 9, p. 34 și *Organul Național* din Blaj, 1848, Nr. 5, p. 21.

³⁾ Cu forța.

⁴⁾ Episcopul Lemény, chiar dacă a pronunțat aceste cuvinte, le-a pronunțat constrâns fiind de furia mulțimii ce-i amenința viața dacă ar fi încercat să se opună. Recitind descrierea unui martor ocular despre spiritul ce domnia la Unguri în acele momente, te cuprinde un fior, astfel că gestul lui Schmidt și Lemény este oarecum explicabil. Despre aceasta, acel martor – Iosif Hodoș – ne spune următoarele: „Mulțimea de pe străzi striga să vadă pe deputatul sas Schmidt și pe episcopul Lemény, și-i luară din sală și-i duseră în spate la poarta reductului (Cercul Militar) înaintea tumultului sbierător și le puse în mână stindardul maghiar cu inscripția „unio vagy halál” și bieții bătrâni, cu moartea asupra capului lor, au trebuit să vorbească la turba furibundă după placul ei... Toate cu ochii mei le-am văzut, toate cu urechile mele le-am auzit, jur pe ele”. Dr. Iosif Hodoș, *Românii și constituțiunile Transilvaniei*. Pesta, 1871, p. 78; cf. și I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*. Vol. II, Craiova, 1933, p. 333-336.

Cu finitul dietei iată ce proclamație mai trimite episcopul în dieceze¹⁾.

Proclamațiunea Episcopului Lemény din 14 iunie

Iată iubiților în Cristos frați! Tristele întâmplări , care, de multe ori, ca atâtea săbii cu două ascuțisuri, pătrunde inima noastră, acum a patra oară (!) ne silesc a ne înălța glas, care dorim să pătrundă nu numai urechile, ci și inimile fiilor, care de la Dumnezeu ne sunt încredințați purtării de grijă. Noi am mijlocit (Măria Voastră ați mijlocit?!) ca să ne putem aduna și sfătui de cele ce ar fi de folos pentru clerul și nația noastră, însă adunarea făcându-se nu după cum am rânduit, precum v-am scris, în loc de mângâiere și pace, prin neînțelegerea unora, ce au fost de față, au urmat în multe locuri triste întâmplări... (pe unii) ducând cătane i-au executat, i-au bătut, batjocorit, ba la Mihalț și vărsare de sânge s-a făcut... Drept fraților și iubiți fii, vă rugăm pentru Christos și în numele sfinților săi să nu ascultați de cei ce altminteri vă învață... Iată iubiți frați și fii!... s-a vestit slobozirea de robote... iată *unirea cu Țara ungurească* s-a făcut și prin înălțatul împărat s-a întărit, și prin unirea aceasta cea mai mare parte a națiunii noastre, care până acum se socotea numai suferită, nu numai de slujbele domnești s-a mântuit, ci *întru toate asemenea drepturi cu celelalte nații a dobândit*; toți sunt... *cetățeni ai țării ungurești*. A încetat *deosebirea între Maghiari, Români, Sași și Secui*... (vezi că națiunea Măria Ta! nu vrea să înceteze a se numi *română*)... Cluj, 14 Iunie 1848.

Vlădica Ioan.

¹⁾ Proclamațiunea întregă la N. Popea, *Memorialul Arhiepisc. și Mitropolitului Andrei baron de Șaguna*... Sibiu, 1889, p. 77-8, după care o reproduce și Păcățianu, *o. c.*, p. 341.

Învățați Românilor din cele trecute, cui aveți de a vă încredința cauzele naționale, de la a căror reieșire atârnă viața sau moartea voastră națională. Aceste cauze totdeauna le încredințați la Români probați²⁾, dintre toate niciodată singur episcopilor, nu, episcopilor singuri niciodată, fire-ar aceia altminteri și cei mai înflăcărați naționaliști, pentru că străinii și guvernul totdeauna are mii de mijloace a trânti jos pe episcopii cei buni, precum s-a întâmplat cu nemuritorii Klein și Maior, a-i speria și a-i abate de la cauza națională pe cei fricoși și neresoluți pentru națiune, precum s-a întâmplat cu Bob și alții, pentru că nu toți au curajul a sta lângă voi și în urmă a-i încredința după placul lor asupra voastră pe cei răi episcopi, precum ne-a învățat experiența de curând. Cauzele naționale dar numai la deputați, Români buni, aleși de voi, neatârători de la străini, răspunzători, voi să le încredințați. Cauza voastră să n-o trateze unul și altul, ci națiunea în adunarea națională¹⁾.

Deputațiunea națională trimisă la împăratul

Cu puține excepții, cu totul altminteri, cu altă energie română se purta deputațiunea trimisă la Împăratul, fiindcă în aceasta erau Români cei mai harnici, între care d-l Laurianu. Căci această deputațiune solemnă, cea dintâi deputațiune națională trimisă la Împărat, dacă și făcu Episcopul Șaguna, pe lângă tot zelul Preasfinției Sale, vreo câțiva pași greșiți, precum: în loc de a se duce de-a-dreptul la Maiestate, împreună cu deputațiunea al cărei președinte ales de națiune era, Preasfinția Sa, nu știu de ce, de la adunare se duse de-a-dreptul la Cluj,²⁾ de unde Ungurii (guvernul) îl amăgiră a se întoarce

²⁾ Încercați.

¹⁾ Răspunsul dietei la petițiunea Românilor a fost întărirea uniunii. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 49.

²⁾ Episcopul Șaguna motivează astfel acest pas: „Eu am primit acea însărcinare onorifică – președinția delegațiunii – cu acea declarație că deoarece ca episcop denumit, am îndatorirea de a merge la guvern pentru

îndărăt la Sibiu, aduncând cu sine decretul disolvător de comitet al cărui președinte, tot de națiune, era ales Preasfinția Sa, în care decret se cuprindeau reflexiunile acelea asupra adunării din 15 Mai¹⁾ care le-a trimis guvernul și Maiestății d-dto 23 Mai Nr. 3029.²⁾ Și dacă și îndemnat de comitet și de toți Românii din Sibiu,³⁾ numai decât, în următoarea dimineață și plecă, cu scop de a merge la Împărat, la deputațiunea care-l aștepta cu actele adunării, Preasfinția Sa ajungând la Pesta,⁴⁾ iarăși fu amăgit de ministerul kossuthian cu minciuni, de unde totuși chemându-l deputațiunea, care mai târziu înțelese unde se află, numai ce merse a o însoți la Împăratul. Pe lângă toate acestea, zic, această deputațiune bravă niște pași energici, care, dacă și n-au avut atunci numai decât efectul dorit, dar au făcut cel puțin onoare națiunii, au deșteptat asupra noastră luarea aminte a străinilor care nu ne cunoșteau până atunci și au

depunerea jurământului de fidelitate, voi putea călători la Maiestate numai după depunerea acestui jurământ. Și așa în 7/19 Mai am călătorit de la Blaj la Cluj, unde, sosind, m-am prezentat guvernatorului, contele Teleki, pe care l-am găsit în cea mai mare perplexitate pentru turburările ce se începură atunci, din care cauză numai după mai multe zile a putut convoca ședința pentru depunerea jurământului meu”, cf. N. Popea, *Memorialul Episcopului Șaguna*, p. 131. S-ar putea să fi fost intenționat reținut pentru ca deputația ungurească, compusă din Pálffy și Vér, la care se adăugă, în Pesta, și Batthyány, să ajungă înaintea lui la Viena, pentru a pregăti terenul în defavoarea Românilor.

¹⁾ Decretul de disolvare a Comitetului e publicat în *Erdélyi Hiradó* din 10 Iunie.

²⁾ Întoarcerea la Sibiu, Șaguna o motivează pentru a se pregăti „cu cele trebuincioase pentru o călătorie așa de îndepărtată”. Despre decretul de disolvare însă, nu amintește.

³⁾ Episcopul Șaguna, adresează din Sibiu, o scrisoare episc. Leményi în care-i spune: „Tinerii din Sibiu m-au trimis la Viena, dară eu te aștept pe Măria Ta la Pesta”, cf. *Cronica anului 1848*, l. c., Nr. 113, p. 454.

⁴⁾ Despre o nouă oprire la Pesta, Șaguna nu amintește nimic, dar ea este confirmată și de scrisoarea trimisă episcopului Leményi, la 7 Iunie, precum și de Barițiu, *o. c.*, p. 170.

încurajat națiunea cea necăjită.⁵⁾ Această deputațiune, în neființa de față a Episcopului Șaguna, condusă de protopopul Popasu, merse, pe 30 Mai, la Împăratul, la Innsbruck, unde se afla atunci și-i prezentară petițiunea națiunii.⁶⁾ Dar răspuns nu căpătară în acele împrejurări turburoase de atunci, până nu sosi cu concludul dietei ardelene, cu ceilalți deputați ai dietei și președintele ministerului unguresc. Gr. Batthyányi, care storcând de la Împărat întărirea *uniunei*, în 11 Iunie, căpătară o rezoluțiunea dată din 7 Iunie, în care-i mângâia cu uniunea întărită acuma.¹⁾

Deputații, prea firește nu puteau fi mulțumiți cu această declarațiune împărătească, pentru că ei bine vedeau tocmai în actul uniunii moartea naționalității române. Deci, ei întorcându-se la Viena, în 18 Iunie, sosind și Episcopul Șaguna și însoțindu-se și cu alți deputați care sosiseră, după aceea, mai târziu și cu alți Români din Viena, se determinară a mai da încă o petiție mai energică la Împărat, în care protesta cu tărie în contra întăririi uniunii, zicând, între altele: „că cu rezoluțiunea din 11 Iunie nu sunt mulțumit, cum că Românilor naționalitatea și limba le sunt clenodiene²⁾ cele mai scumpe, cum că în puterea uniunii, Românul nu mai e Român, ei nu mai reprezintă

⁵⁾ Deputații români, ajunși la Viena, țin o ședință în hotelul „Zum goldene Lamm”, la care iau parte și studenții și ceilalți Români aflători în Viena, depunând jurământ după formula de la Blaj, cf. N. Popea, *o. c.*, p. 131.

⁶⁾ Petițiunea se găsește în limba germană la Aug. Tr. Laurian, *Die Romänen der Oesterreichische Monarchie...*, fasc. I, Viena, 1849, p. 13 și la N. Popea, *o. c.*, p. 132-35, iar în românește la T. V. Păcățeanu, *o. c.*, p. 365-67.

¹⁾ Răspunsul la Aug. Tr. , *o. c.*, p. 13 și la N. Popea, *o. c.*, p. 136. în nemțește, iar în traducere românească la Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 172 și Păcățeanu, *o. c.*, p. 368. E interesantă manevra împăratului: răspunsul a fost dat în 11 Iunie, după ce cu o zi înainte fusese Batthyányi în audiență, dar, pentru a salva a aparențele, e pusă data de 7 Iunie.

²⁾ Comorile.

națiunea română, cum că tot ce spun că dobândesc Românii prin uniune în asemănare cu aceea ce pierd, adică naționalitatea și limba, nu e dobândă ci o nedreptate strigătoare la cer, o ucidere totală a existenței sale politice-naționale; cum că în puterea uniunii limba de stat e numai cea maghiară și celelalte numai într-atâta se respectă, încât nu se desrădăcinează cu totul (ausgerottet), cum că în toată Ungaria numai națiunea ungurească se recunoaște de națiune prin lege, iar celelalte nici cu numele batăr³⁾ nu se pomenesc... și așa națiunea română în faptă și acum este scoasă din toate drepturile și acestea astăzi ar fi o stare, care omul mai bucuros ar fi gata a o schimba cu moartea. Pentru aceea protestau înaintea Maiestății, precum protestară în petițiunea de mai înainte. Și ce rău că la o întrebare atât de mare, precum este alinarea unei țări, să se cheme o altă dietă în care și Românii, care fac partea cea mai mare a țării, să fie reprezentanți etc.¹⁾

La aceasta, în 23 Iunie, ieși înaltul răspuns de la Împăratul, în care-i îndreptat la ministerul unguresc, spunând, împăratul, cum că naționalitatea română la proiectul ministerului unguresc se va asigura printr-o lege deosebită și se va îngriji despre ridicarea de școli naționale, ... cum că ministerul unguresc va îngriji ca Românii să se aplice la toate ramurile administrațiunii publice *după proporțiunea numărului și capacității lor* etc.²⁾

Oprirea unei părți din deputați la Pesta

Așa uniunea acum se socotea de o faptă împlinită. Cu toate acestea, Românii bine cunoșteau pe ministerul unguresc bine cunoșteau toate planurile Ungurilor și dacă și ministerul unguresc – trecând deputații noștri prin Pesta – îi lungea în

³⁾ Cel puțin.

¹⁾ Noua petițiune la Aug. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 14 și N. Popea, *o. c.*, p. 136-38, iar în traducerea românească la Păcățeanu, *o. c.*, p. 369-370.

²⁾ Răspunsul în *o. c.*, l. c.

tot chipul și-i provoca a lua parte la deputațiunea regnicolară, care ar avea de a lucra condițiunile uniunii Ardealului cu Ungaria, (după ce acum uniunea era primită și sancționată necondiționat și Ardealul se socotea de un district sau două a Ungariei), dar cei mai pricepuți veniră acasă la comitet, precum au arătat cele de pe urmă, nu se poate omul înțelege altmintrelea fără numai abnegându-și naționalitatea și făcându-se Unguri. Alții mai creduli, rămaseră la Pesta, pentru ca să se întoarcă mai târziu, fără nicio ispravă.³⁾

³⁾ La Pesta rămaseră Șaguna, Cipariu, Dunca, Bran, Ighian și D. Moldovan, „spre a cunoaște mai de aproape situația”. Aceștia primesc o scrisoare din partea comitetului românesc, la care răspunde Cipariu și Ighian că vor rămânea, deoarece retragerea lor ar putea strica națiunii, cf. Barițiu, *o. c.*, p. 178.

„Cei ce ne-am dus la Pesta – scria Șaguna – am avut a ne lupta foarte mult întru apărarea bărbaților noștri: Bărnuțiu, Iancu, Axente, Barițiu, Balint, Micaș, Papiu, Tănase, Roșca, Pinciu din Rășinari, căci guvernul ardelean îi descrisese de turburători la guvernul unguresc. Cu deosebi ne-am nevoit a mijloci eliberarea lui Micaș din prinsoare, eliberarea națiunii noastre de zeciuiaulă pe pământul regiu, eliberarea muntenilor noștri de tratamentul ilegal al amploiaților camerali, fiind trimis și avocatul P. Dobra, la Pesta, din partea muntenilor, pentru apărarea lor...” cf. N. Popea, *o. c.*, p. 141.

În ședința din 3 August este adusă în discuțiune și chestiunea Românilor. Alexandru Bohățel prezintă o cerere a reg. II grăniceresc de la Năsăud în chestiunea respectării limbii. Membri români cereau respectarea concluzelor luate în adunarea de la Blaj și compunerea unui articol de lege în înțelesul răspunsului împărătesc. În ședința din 7 Aug., se examinează conclusele adunării de la Blaj, iar în cea din 8 Aug., referentul St. Horváth răspunde că „au dispărut toate asupririle și că Români au fost așezați pe aceeași treaptă de egalitate cu ceilalți cetățeni, așa că e de prisos să se compună un nou articol de lege”. cf. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1911, p. 64 și Păcățeanu, *o. c.*, p. 389.

Față de acest răspuns, Români înaintază Ministerului de Interne un nou proiect de lege despre drepturile cetățenești ale națiunii române, pe baza egalității de drept. Comisiunea regnicolară, căreia i-a fost înaintat proiectul, răspunde prin art. de lege XXI, prin care garantează naționalitatea și limba

IV. ROMÂNII DIN BANAT ȘI UNGARIA

Românii din Moldova, Muntenia, Banat și Părțile ungurene la adunarea din Blaj

Înainte de a urmări întâmplările comitetului și patimile și purtarea Românilor din Ardeal după adunarea națională din 15 Mai, e de lipsă să vedem ce fac frații Români din Ungaria și Banat. La adunarea cea mare națională din 15 Mai fuseră de față Români din toate părțile României: refugiați din Moldova,¹⁾ vreo câțiva din Țara Românească,²⁾ mulți din Banat și Ungaria.³⁾ Se aștepta și D. Murgu dar n-a venit.⁴⁾ Toți aceștia depuseră jurământul național. Românii din Banat și Ungaria se întoarseră acasă de la Blaj plini de spirit național.

română, admitându-se și Români în administrația și justiția comitatelor; școlile românești vor fi sprijinite de Stat; religia ortodoxă recunoscută ca receptă; independența bisericească a Românilor bănățeni; înființarea pentru Români pe lângă Ministerul Cultelor și Instrucțiunii a unei secțiuni și alegerile pentru dietă să se facă pe baza unei legi speciale. Lucrările comisiei regnicolare la Păcățeanu, *o. c.*, p. 385-397.

Chestiunea română a fost susținută și în Parlamentul din Pesta de deputatul român, Sigismund Pop. Acesta, în ședința din 26 Iunie, cerea Ministrului Cultelor să prezinte un proiect pentru despărțirea bisericii Românilor bănățeni de cea sârbească, pentru ca, în ședința din 4 August, să declare că Românii recunosc limba maghiară ca limbă diplomatică, dar să nu fie impusă și în școlile nemaghiare.

¹⁾ Dintre refugiații moldoveni erau: T. Sion, C. Negri, L. Russet, Vasile și Ioan Alecsandri, Gh. Cantacuzino, M. Costachi, A. Russo, Al. Cuza, Gr. Balș, Z. Moldovan, I. Curius, Gh. Sion, N. Ionescu etc.

²⁾ Dintre Munteni: Prințul Bibescu, N. Bălcescu, frații Golescu etc.

³⁾ Din aceste părți sosesc: prot. Barcianu din Lugoj, prot. Munteanu din Sarcău (jud. Bihor, pl. Salard), Popdan din Sasigu etc.

⁴⁾ În consfătuirea Românilor brașoveni din 23 Aprilie, se hotărăște invitarea și a Românilor bănățeni și ungureni. Prof. Popasu se angajează să scrie lui Murgu, care era desemnat ca președinte al adunării, în caz de participare. Acesta însă din cauza deosebirilor de vederi, nu participă.

Mișcările anti-sârbești ale Românilor bănățeni

Dar încă înainte de aceasta, Românii din Banat, într-o adunare numeroasă de popor la 4/16 Mai, arătată cum că trăiesc și dânsii,⁵⁾ protestară aspru în contra trimiterii de deputați la

⁵⁾ În părțile Banatului și cele ungurene locuite de Români, se observă același spirit de neliniște. În Arad, în aceeași zi de 30 Aprilie se țin o adunare. Se redactă o petițiune către episcopul român, Gherasim Rațiu, cerând: Îndepărtarea „fiscarășului” consistorial Nicolae Savici și a notarului consistorial Dimitrie Antonovici, deoarece aceștia nu sunt Români și nu simt românește: sfințirea protodiaconului și profesorului Ghenadie Popescu ca protosincol, deoarece este omul poporului căruia-i vrea binele; să se poruncească preoților români „să nu mai blagoslovească, ci să binecuvinteze poporul român, așijderea cântăreților români ca să nu mai slăvească, ci să mărească pe Dumnezeu, căci Românul nu e norod, nici slăvește, ci e popor și cuvântă, apoi poporul ce cuvântă nu slăvește, ci mărește pe Dumnezeu”; introducerea limbii române în biserica arădană a Sf. Petru și Pavel etc. (cf. *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 36 din 3 Mai, p. 180). La 1 Mai, se ține prima adunare populară, tot la Arad, la care iau parte mare majoritate Români. La Carloviț, în primele zile ale aceleiași luni, se ține adunarea sârbească la care iau parte și 4 sate românești: Ciclova, Ciorda, Vrăniuț și Petrilova, toate în jud. Caraș, cf. Gh. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*. București, 1938, p. 1.

Dintr-un raport din Moldova nouă, adresat lui L. Batthyányi, la 10 Mai, reiese că Românii minieri din aceste părți erau foarte neliniștiți și îngrijorați de când rămaseră fără lucru și ușor putea prinde mișcarea revoluționară între ei, cf. E. Jakabffy, *Adatok a Krassóvármegyé 1848-49-ben*. Pesta, 1889, p. 24. Într-un alt raport, cam din același timp, se anunță primul ministru, că satele sârbești și ofițerii români de graniță îndeamnă pe locuitori să părăsească pe Unguri și să se alăture mișcărilor sârbești.

Circulau pe aici tot felul de zvonuri neliniștitoare, precum și versuri revoluționare ca:

Deschide acuma ochii Române, biet Român
Să vezi cu înțelepciune ce timpul însuși spune
Să vezi a te scăpa de răul ce-n catene
De sute de ani te ține...

cf. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1848, Nr. 19-20 din 10-11 Mai.

Congresul Național sârbesc din Carloviț, unde, în 13 Mai, se hotărâse, Voevodina, care era să cuprindă în sine tot Banatul românesc, străbunescul pământ al Românilor și cerură și dânșii congres curat național românesc în care să se consulte trebile naționale-bisericești și alegerea unui mitropolit.¹⁾ Așișderea și

Aceste zvonuri, pe lângă lipsa unei interpretări juste a legilor, au contribuit la neliniștirea poporului, ceea ce a făcut pe proprietari să recurgă la mijloace violente.

¹⁾ E semnificativ momentul convocării acestei adunări. Eftimie Murgu voia să contrabalanseze acțiunea Românilor transilvani, de aceea adunarea se convoacă pentru aceeași zi și locului unde se ține i se dă același nume. La 3/15 Mai erau prezenți la Lugoj peste 1000 de delegați de ai Românilor din aceste părți – la 500 de persoane, 1 delegat. – Adunarea a fost prezidată de prot. V. Fagarasi. Se alege un comitet permanent, compus din 130 membri, în frunte cu E. Murgu, cf. V. Braniște, *Lugojenii la 1848*, în *Drapelul*, Arad, 1901, An. I, Nr. 47, p. 2. O comisiune avea să alcătuiască un memoriu pentru a fi înaintat guvernului, cf. Idem *E. Murgu, convoacă a doua adunare la Lugoj. Drapelul*, 1901, Nr. 56, p. 2-3. În 5/17 Mai vorbește vestitul orator D. Bojinca „cu mare energie națională” și, în sfârșit, Șt. Ioanovici. Se hotărâște a nu se trimite niciun deputat la congresul sârbesc, ci se alege o deputațiune compusă din 17 membri, care să conlucreze cu ceilalți Români din aceste părți. Această deputațiune, la care avea să se adauge una din partea Arădanilor, alta din aceea a Timișorenilor și Lipovenilor, trebuia să se prezinte guvernului și să ceară un congres „curat românesc în care întreaga națiune română să se consulte, prin deputații săi aleși, pentru alegerea unui notar român pentru trebile noastre dinlăuntru, scolastice și bisericești”, cf. V. Braniște, *o. c.*, l. c.; Bogdan-Duică, *o. c.*, p. 142; I. Rudeanu, *Evenimentele istorice din 1848 și politica Min. Szemere. Acțiunea lui E. Murgu*, în *Revista Inst. Social Banat-Crișana*, Lugoj, 1934, An II, p. 73-78. I. Boroș, *Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848-49 desfășurate la Lugoj*, Lugoj, 1927, p. 7. Actele adunării la Păcățeanu, *o. c.*, p. 347-354.

Urmarea acestei adunări a fost, că s-au întâmplat conflicte grave între iobagii eliberați și proprietarii de pământ. În com. Herendești (jud. Caraș), la 16 Mai, Românii ocupă semănăturile proprietarului Pavel Piatsek, iar acesta, chemând garda ungurească, arestează 18 turburători, în administrația orașului Lugoj se introduc mai mulți Români, cf. I. Boroș, *o. c.*, p. 810.

în alte adunări dovediră cel mai viu spirit național. Precum și Români din Ungaria,¹⁾ acei Români la care au căpătat învățăturile nemuritorului P. Maior și Șincai, cele dintâi simpatii și adăpost sub păstoria cea de bună memorie a Episcopului Vulcan și aceștia, puțin după congresul național din 15 Mai din Ardeal, ținură un sinod bisericesc precum nu mai fusese înainte și începură a pune frâu măsurilor celor despotice și antinaționale ale Episcopului Erdely, prietenul lui

Vezi darea de seamă asupra acestei adunări în *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 40, p. 166, 167.

¹⁾ La fel era de accentuat spiritul răzvrătirii și în aceste părți. De aceea publică episc. V. Erdélyi, în 11 Mai, o circulară prin care-i îndeamnă să asculte de mai marii lor și să aibă iubire frățească față de Ungurii, care le-au dat libertatea, cf. M. Hegyesi, *Biharvármegye 1848-49-ben*. Oradea, 1885, p. 63 și Iacob Radu, *Episcopul Vasile Erdélyi, 1843-1863*. Oradea, 1928, p. 27. Apoi când Sârbii din Neoplanta convoacă adunarea lor poporală pentru 13 Mai, Români din Bihor, gata a participa în număr de 165.000, cu greu sunt opriți de deputatul I. Dragoș, care publică un protest împotriva acestei participări, în ziarul *Pesti Hirlap*.

La Carei, în acest timp, este arestat preotul Moise Novac, care, ținând o adunare în comuna Racova (jud. Satu-Mare) și cântând psalmii lui David, a fost denunțat ca răzvrătitor de către Sași. În temniță preotul român mai găsește alți 36 de confrăți închiși fiindcă ocupaseră câteva petece de pământ ce le-a fost luat cu 6 ani înainte. cf. *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 42 din 14 Mai.

Români ungureni, la 21 Mai, țin o adunare la Pesta, condusă de E. Gojdu, în care, hotărând ținerea unei adunări generale la Timișoara, pentru 13-25 Iunie, cer independența bisericii românești de cea sârbească, întrebuițarea limbii române în biserică și școală, o secțiune pentru Români la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii etc. cf. T. Păcățeanu, *o. c.*, 1938, p. 20. Petițiunea acestora formulată în congresul din 21 Mai, e publicată de E. Dăianu, așa cum a fost găsită printre hârtiile lui Al. Bohățel, în *Tribuna* din 1898, Nr. 124, p. 497-498. La această adunare se găseau delegați din toate comitatele bănățene și ungurene. cf. V. Braniște, *Adresa către primul ministru în Drapețul*, 1901, Nr. 48, p. 2 și *Mișcările națiunii române în Ungaria* în *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 42 din 2 Mai, p. 473-474.

Leményi, care de mai mulți ani introdusese limba maghiară, un Ardelean care însă face rușine Românilor din Ardeal.

Sinodul de la Oradea

Despre acest sinod ținut în 29 August, un corespondent de la Oradea Mare așa scrie în *Gazeta de Transilvania* Nr. 73¹⁾: „Episcopalii rămaseră într-o minoritate de 16 voturi, când majoritatea opoziției fu de 82 de inși. În tot șirul desbaterilor văzurăm desfășurându-se și unindu-se cu cele bisericesti simțul și spiritul național român într-o măsură pe cât lumea n-ar fi mai așteptat de la Oradea Mare. Simțul naționalismului fu împientat prea mult, mai vârtos și prin manifestarea canonicului I. Sz.²⁾ nedespărțitul consilier episcopesc când spuse ungurește: „în împrejurările prezente ar fi păcat a și visa despre naționalitatea românească”. Acest canonic puțin de nu fu aruncat pe ușă afară din pricina unor cuvinte vătămătoare scăpate în contra clerului. Sfinția Sa care-și lăsase barbă, de curând o rase și acum nu suferă nici pe preoții tineri care voind a se ține cu sufletul și cu trupul de ritul răsăritean își cresc bărbile, iar Episcopul din parte-și parcă a afla o plăcere a mai suferi în curte atâtea dispute pedante și deci de lana caprina. Ceilalți canonici capitulari, ținură lângă clerici cu toată sinceritatea. Acest al nostru sobor fu cel dintâi, însă fu de mare interes.

Acțiunea intelectualilor bănățeni și ungureni

Dar și Românii din Ungaria și înainte de aceasta arătară numaidecât, cu începutul mișcărilor europene, spirit de viață națională. Cu toate acestea, Românii cei învățați, inteligenți,

¹⁾ din 3 Sept.

²⁾ Trebuie să fie Ioan Szilágyi, căci și într-o scrisoare trimisă pe când era la studii în Viena, Papiu Ilarian vorbește rău de un Szilágyi de la Oradea, cf. V. Pârvan, *Anul 1850 și studenții Români de la Viena în Luceafărul*, 1903, p. 92.

din Ungaria și Banat făcură pe lângă toate acestea niște pași politici greșiți ale căror urmări cu durere le simt și ei și noi până în ziua de astăzi. Inteligenții din Ungaria și Banat (să ne ierte cei buni) într-acel timp, când și dânșii cunoșteau că cuvântul poporului e cuvântul lui Dumnezeu, se ținură mai învățați decât poporul care, dacă nu-și știe spune ideile sale politice cu termeni de ai învățaților, cu toate aceste nimeni fără numai poporul își știe toate trebuințele sale politice și care vrea să lucre ceva pentru popor pe acesta să-l întrebe. Dar ce făcură învățații din Ungaria și Banat? Ei vrură pe căi măiestrite să ferească pe Români de acolo. Ei, după ce nu vrură să asculte de poporul ardelean, de frații lor cu care tot aceeași istorie, tot aceleași patimi și tot de la aceeași vrăjmași și tot același viitor îl au; apoi ignorau și istoria și împrejurările lor cele particulare, deputații din Banat se ceartă cu Sârbii pentru cauze bisericești și mântuindu-se pieirea de la aceștia, se aruncară în brațele Ungurilor, care, lor, ca și Ardelenilor, le spuneau, prin constituțiunea ungurească, că vreau să le ucidă naționalitatea, limba și biserica, în brațele acelor Unguri care înșiși i-au făcut domni pe Sârbi peste Români, în brațele acelor Unguri care spuseră lui Murgu în dietă, mai târziu, care ceru naționalitate pentru Români din Banat, prin organul lui Kossuth, că cum îndrăznește a pomeni în Ungaria de *Căpitan Român în Banat*. Ei nu cunosc Români, Sârbi etc. în Ungaria, ci cetățeni unguri etc., fu răspunsul lui Kossuth către Murgu, iar încă pentru cauza bisericească, tot Kossuth răspunse lui Murgu, în dietă că, după principiul său nu ar putea apăra despărțirea Românilor de către Sârbi nici în privința bisericească, ci numai din alte respecte secundare politice, pentru că precum cetățenii de deosebite limbi sunt cetățenii aceleiași patrii, așa creștinii dacă și de deosebite limbi, pot fi mădularii aceleiași biserici unite etc. A cere ce cere Murgu însemnează separatism, sunt iarăși cuvintele lui Kossuth către Murgu. Adevărat că Români din

Banat au suferit mult și suferă până în ziua de astăzi de la Sârbi în propriul lor pământ, în care veniră Sârbii în veacul al XVII-lea, ei merg sub despotismul cel bisericesc al Sârbilor, tocmai așa ca Ardelenii sub cel politic al Sașilor, dar pentru aceea ei încă tocmai așa trebuie să ceară naționalitatea în contra Ungurilor, ca Sârbii, precum cer Ardelenii în contra Ungurilor, ca Sașii. Au voi vă temeți mai vârtos de o mână de Sârbi decât de Unguri?

Tot așa, ca Bănățenii, făcură și frații din Ungaria. Dar nu așa poporul; acesta pricepea mai bine decât învățații lui tiranismul Ungurilor, se bătură asupra lor ca Borșanii¹⁾ și fugeau la Iancu în munte dinaintea prigonirilor Ungurilor, blestemând pe învățații lor, care nu-i povățuiesc și pe ei pentru cauza națională.

Învățații din Banat și Ungaria, în loc de a se lupta și ei pentru cauza națională, în loc de a povățui pe poporul de acolo într-acolo încotro îl trăgea simțul național, care nici într-un popor, fie acela oricât de apăsător, nu este stins de tot, trimiteau proclamațiuni peste proclamațiuni la Ardeleni, prin gazetele ungurești, chemându-i la *uniunea cu Țara Ungurească*.²⁾ Ei, care cei dintâi și înaintea Ardelenilor trebuiau să protesteze împotriva acestei uniuni, al cărei pericol mai de aproape îi amenința pe ei, îi chemau și pe Ardeleni. Unde ne chemați voi fraților din Banat și de la Criș? Au nu băgarăți de seamă că peste Tisa încolo nu mai e suflet de Român, că Românii noștri nu sunt către Apus ci din contra; au nu știați că țara voastră a Banatului și a voastră de la Criș și Maramureș forma odată provincie de sine stătătoare dub străbunii voștri Claudiu și

¹⁾ Locuitorii din com. Borșa (jud. Bihor).

²⁾ În ziarul *Amicul Poporului*, din Budapesta, din 29 Iulie, apare un articol intitulat: Cu cine să ținem noi Românii, iscălit de „Șirianu”, care concludă: „Firește că dintâi noi cu noi, apoi cu frații noștri Unguri”.

Mariotu?³⁾ Au nu știți că Banatul și Crișana și Maramureșul până în ziua de astăzi se luau și se iau de provincii deosebite? Pentru ce dar nu protestați și voi și mai aspru decât noi, contra silirii a vă târî peste Tisa, peste care n-are drept a trece Românul, și a cere uniunea cu frații voștri din Ardeal, nu cu Ungurii, precum v-au răspuns Ardelenii în următoarele, la provocările voastre la uniune.¹⁾ Maramureșenii și Sătmărenii vin la Urban și jură.²⁾ Pentru ce nu vă aduserăți aminte de Claudiu al vostru, care numai după crunte bătăi, numai în lipsa cea mai de pe urmă se supuse Ungurilor, în veacul IX. Și voi fraților din sus de Mureș, uitarăți de generosul răspuns român al străvechiului vostru Donn Mariot, care așa răspunse lui Arpad, care-i ceru țara între Mureș și Tisa: Dicite Arpadio Domino vestro etc.³⁾, pentru ce nu ați răspuns și acum așa lui Kossuth și tuturor Ungurilor? Și voi vitejilor Maramureșeni, care la anul 717 singuri uciserăți 20.000 Tătari, voi care la toate marcalele trebuia să vă certați cu Ungurii, nu vedeți că acum vă răpeau naționalitatea și limba? O românilor unită de trei milioane, putea să facă atunci a înceta războiul și poate

³⁾ Claudiu = Glad și Mariot = Menumorut.

¹⁾ La apelul Românilor bănățeni și ungureni, apărut în Nr. 62 al ziarului *Pesti Hirlap*, Românii transilvani răspund printr-o proclamațiune, apărută în Nr. 22 al *Foii pentru minte*. În răspunsul lor, Transilvanii se ridică împotriva uniunii Transilvaniei cu Ungaria, pretinzând libertate și naționalitate și pe seama Românilor, căci „libertatea fără naționalitate e ca și trupul fără suflet”, pretinzând recunoașterea limbii etc. Răspunsul se termină printr-un apel la unirea tuturor Românilor dintre Carpați și Tisa. cf. *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1848, Nr. 22 din 31 Mai, p. 175-176.

²⁾ cf. *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 87 din 25 Octombrie.

³⁾ „Dicite Arpadio duci Hungariae, domino vestro, debitores sumus ei, ut amicus amico, in omnibus, que ei necessaria sunt, quia hospes homo est, et in multis indiget. Terram autem, quam petivit a nostra gratia, nullatenus concedimus nobis viventibus...” cf. Anonymi Bele Regis Notarii, *Gesta Hungarorum*, cap. XX.

multe nu se întâmplau precum s-au întâmplat. Alta ar fi astăzi soarta Românilor. Dar învățații de acolo nu ținură cu poporul, care putea fugi dinaintea Ungurilor, [fugea] la Iancu, la Urban, care nu putea scăpa, făcea bravuri în oastea lui Bem și pentru ce? Ca să mărească gloria Ungurilor! Sic fata tulerunt!

V. ROMÂNII DIN ARDEAL DUPĂ ADUNAREA DE LA 15 MAI

Începutul terorismului în Transilvania

Dar să vedem acum mai cu de-amănuntul patimile poporului, de la adunarea din 15 Mai, până la adunarea din Septembrie. Cum se întoarseră Românii de la adunarea din 15 Mai acasă, dacă și povățuiți (prevăzuți!) cu passuri despre purtarea lor cea bună sub decursul adunării, cu toate acestea Ungurii, care aveau înainte dieta, publicară legea marțială, trimiseră coloane secuiești prin satele românești. Ci spre a teroriza poporul, începuseră acum cu toată furia ungurească a-i batjocori, a-i bate, a aduce execuții militare din Secui pe sate, care mergeau din sat în sat, maltratau poporul fără niciun temei, rușinau femeile, jefuiau casele și storceau bani de la sate.¹⁾ Ungurii până și în dietă aplaudau pe Secui și-i numeau eroi și glumeți. Ba și uciseră oameni ca la Mihalt, Luna și aiurea. Îi sileau să dea subscripțiuni pentru uniune, să se adune la alegerile lor de deputați, la dieta din Pesta. Prindeau pe inteligenți (intelectuali), tocmai și pe unii din deputații veniți de la Viena și-i aruncau în temniță. Cruzimile acestea nu încetară nici cu venirea comisarului unguresc Vay. Comitetul gonit; popii mai cu seamă prinși; mulți tineri care povățuiseră poporul fură siliți a trece în Țara Românească, locul de scăpare al Ardelenilor în toate timpurile de primejdie. Mai multe cauze,

¹⁾ La 29 Mai la Abrud, gardiștii unguri brutalizează pe Români, iar poporul agitat se liniștește numai la intervenția lui S. Balint.

între care adeseori singură ura cea neîmpăcată a Ungurilor către Români, de multe ori deosebite interese private ale aristocrațiilor și birocrațiilor, dar cauza de căpetenie era că Românii se țineau strâns de jurământul din Câmpia Libertății și de conclusele națiunii și pe lângă toată hotărârea, ba și întărirea („împotriva”!) uniunii. Ei nu vroiau să știe nimic despre un lucru atât de mare, [despre uniune], făcut peste voia lor și în contra protestelor lor. Mai cu seamă când vedea Românul prin aceasta primejduită naționalitea, cel mai de pe urmă plugar de pe sate știa, spun, că ei nu vroiau uniunea pentru că prin aceasta îi e primejduită nația, noi vrem nație, adică domni de Român cu limbă română, ziceau sărmanii țărani și erau gata a pătimi pentru împărat și nație orișice tiranie, ba încă acestea tot mai tenace-l făceau. Prin astfel de cruzimi înstrăinară Ungurii pe Români cu totul de către sine și cu vărsare de sânge pecetluiră ștergerea iobăgiei.

Dar în urmă cu arestarea lui Laurian, către mijlocul lui August și cu legea de recrutare, puseră vârf tuturor prigonirilor acestora.

Dar să nu ne mulțumim numai cu generalități, ci să aducem înaintea vreo câteva cazuri speciale, din care apoi se poate concluda la starea cea tristă și nesuferită a poporului român din tot Ardealul. Ne pare rău foarte că cu ocuparea Sibiului prin Bem, toată arhiva comitetului căzu în mâna Ungurilor și așa nu ne putem folosi de o sumă de acte, care ar vărsa multă lumină și peste întâmplările care le descriem acum, ci ne restrângem numai la vreo câteva mai de mare însemnătate, întrebuițându-ne de Gazetele de atunci.

Măcelul de la Mihalt

Dacă și coloanele secuiești erau împrăștiate prin toată țara, dar acestea deocamdată pe la Turda, pe Câmpie, pe Someș și Mureș, se mulțumeau numai cu arestarea inteligenților, terori

făceau poporului cu silirea țăranilor la lucru domnesc pe seama domnilor după ștergerea iobăgiei, cu silirea la uniune, cu rușinarea femeilor etc.¹⁾ Să începem cu Mihalțul fiindcă aici se întâmplă o barbarie nespūsă din partea Secuilor, cea dintâi vărsare de sânge în Ardeal, în 1848. Și iarăși, această cauză sângeroasă, fiindcă se întâmplă puțin după congresul național din 15 Mai, luă un caracter atât de național, precum putea să ia oricare eveniment mai grandios și cutreiera tot sufletul român, cât dacă era de trebuință încă atunci îl puteai pune pe picior de război.¹⁾ Întâmplarea fu așa: (aceasta o povestesc după cum o referiră oamenii veniți atunci de la Mihalț la Comitet, în care mă aflu și eu și după cum s-a aflat adevărul și după aceea²⁾ doi oameni de la Mihalț veniră Sâmbătă, în 6 Iunie, la Sibiu și se plâneră la Comitet numai despre cele întâmplate, Joi în 4,

¹⁾ La Abrud este arestat S. Balint, apoi aruncat în închisoare și maltrat. De frica Românilor, care încep să se agite, e dus la Aiud.

În regiunea Mureșului, preoții se făceau agenți revoluționari. cf. T. Popa, *Monografia orașului Tg. Mureș*, Tg. Mureș, 1932, p. 136. În regiunea Dejului, mai mulți clerici și poetul Alecu Russo, împrăștiau aceleași știri. cf. Jakab Elek, *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848-49-re*. Budapest, 1880, p. 195. La Mediaș, prot. Șt. Moldovan era sufletul mișcărilor. cf. C. Suciu, *Un erou diun 1848. Prot. Șt. Moldovan din Mediaș*. Blaj, 1933, p. 30. În jud. Hunedoara, Românii răspund comisiei că vor face ce le va dicta împăratul. cf. E. Dăianu, *Cronica anului 1848*. Fasc. I. Sibiu, 1898, p. 54.

¹⁾ La mișcarea de nesupunere de la Mihalț, a contribuit în mare parte și comitetul român din Sibiu. Acesta, sub semnătura lui Bărnuțiu și Papiu-Ilarian, răspândea proclamațiuni și versuri satirice la adresa Ungurilor; emisari de ai comitetului cutreierau regiunea, dintre care cel mai înfocat era Papiu-Ilarian. cf. Jakab E., *o. c.*, p. 186-199.

²⁾ Știri despre acest măcel dă *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 43, *Foaie pt. Minte...* 1848, Nr. 27 și *Raportul comisiei de cercetare* publicat de I. Lupaș în *Anuarul Inst. de Ist. Națională*, vol. V, p. 470-477. După întâmplarea de la Mihalț, consistorul bisericesc din Sibiu dă o circulară, în 6 iunie, prin care căuta să liniștească poporul român. cf. *Foaia pt. minte*, Nr. 27, p. 212.

când satul protestă în contra intrării soldaților, cerându-și 15 zile. În următoarea zi dimineața, veni arhivarul consistorial din Blaj, Gerendi, profesorul Cherecheș și Nicolae Mureșianu și toți aceștia spuneau trista întâmplare în următorul chip: Satul Coșlar, lângă Mureș,³⁾ păscură cu vitele semănătura proprietarilor, pentru care Secuii grăniceri, 240, fuseră trimiși asupra-le ca executori.⁴⁾ Aceștia nu se îndestulară a mânca și a bea pe contul satului, ci făcură tot felul de batjocuri. Pe vreo două femei, care nu se supuseră poftelor celei nerușinate, le bătură de moarte; pe parohul neunit din Mihălț, care trecea pe acolo, încă-l bătură.⁵⁾ Iunie, în ziua de Înălțare, soldații secuiei conduși de un viceșpan¹⁾ veniră să treacă Mureșul la Mihălț. Mihălțenii auzind de tirăniile Secuilor le ieșiră înainte și n-au voit a le da podul ca să treacă. Deci militarii împreună cu tisturile,²⁾ au fost siliți a se reîntoarce.³⁾ A doua zi înconjurând pe la Galtiu, au trecut peste Mureș însoțiți și de gardiști de la Aiud și grăbiră către Mihălț. Înțelegând aceasta sătenii, cu oamenii din satele vecine,⁴⁾ împreună cu femei, cu copii, le-au ieșit înainte și în numele lui Dumnezeu și al împăratului au tudumănit⁵⁾ ca să nu se apropie de sat. Un tist de varmegye⁶⁾

³⁾ Jud. Alba.

⁴⁾ În fruntea Secuilor era Iosif Jáblonczy.

⁵⁾ Hotarul com. Mihălț era proprietatea familiei Eszterházy. Aici era o livadă a bisericii românești de la care o luase, cu câțiva ani înainte, Eszterházy. Acum oamenii își trimit vitele la pășune în această livadă. Procesul dintre proprietar și locuitori e câștigat de cel dintâi. Locuitorii, cu toate acestea, necedând pășunea, Eszterházy trimite o trupă de Secui pentru execuție.

¹⁾ Subprefect.

²⁾ Ofițerii.

³⁾ Se întorc la Teiuș unde, în 2 Iunie, sosind încă o companie de Secui, uniți sub comanda prefectului N. Bánffy, pornesc spre Mihălț.

⁴⁾ Obreja, Cisteiu, Crăciunel (toate în jud. Alba).

⁵⁾ Au avertizat.

⁶⁾ Un ofițer județean.

zise către săteni: diregătoria noastră în toată întâmplarea este de a intra în sat, fiindcă oamenii ni-s neînșurați și avem lipsă de fetele voastre. Secuii arătau gloanțele și speriau pe oameni. În urmă i-au întrebat că primesc unirea cu țara ungurească și oamenii nevrând a ști nimic despre aceasta, cu toate că tudumănire și cerură dilatațiune⁷⁾ de 15 zile, Secuii vrură a intra cu puterea în sat,⁸⁾ și împușcară în oameni, căzând din aceștia 12 morți și mai mulți răniți.⁹⁾ Secuii după aceea, începură a chinui pe oamenii ascunși între sămănături și strigau: acum Înalțatul Împărat să o iee aceasta de pe spatele vostru. Și iarăși: să știți Românilor că cu sânge am câștigat noi țara aceasta și cu sânge o vom și apăra. Căci¹⁰⁾ auzi comitetul, prin oameni credincioși de la fața locului, precum fură cei mai sus numiți, de acest caz înfiorător, numaidecât îndreptă o rugămintă către Înalțul General Comandant¹⁾ ca să revoace pe Secui și să trimită alți militari acolo unde ar fi trebuință de execuțiune, să se facă știre Maiestății despre această întâmplare și să se aperse națiunea de asemenea năpăstui. S-a dat rugămintea și către Înalțul guvern că să trimită cercetare mixtă în care să fie și Români, la care comitetul să-și presemenase pe d-nii Man și Dunca, concepști. Dar ce făcu guvernul? Trimise o comisiunea mixtă, adică civilă-militară, stătătoare din Béldi Ferencz, Kemény István (civili), Teutsch și Sándor (căpitani) așa dar toți patru Unguri²⁾. Aceștia, firește, aflară pe Români

⁷⁾ Timp de gândit.

⁸⁾ Din holdă se aude o împușcătură și un soldat cade mort. Atunci Secuii trag și și țărani năvălesc asupra lor.

⁹⁾ *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 43, p. 179 dă numărul de 14 morți și 50 de răniți, dintre care unii au mai murit, peste puțin.

¹⁰⁾ Îndată ce.

¹⁾ Petițiunea era semnată de Bărmuțiu, ca președinte și de Ion Pipoș, ca secretar.

²⁾ Judecător fu numit Sándor, împotriva alcătuirii comisiunii protestează S. Bărmuțiu, în numele comitetului român, „declarând sărbătorește, înaintea

uciși vinovați întru toate; pe Români care raportară comitetului îi aruncară în temniță, altora alte făcură. Dar înainte de aceasta, Ungurii făcură minciuni cum că la acea catastrofă ar fi fost de față tocmai și Bărnăuțiu. Ei îl cheamă față și pe acesta; acesta le răspunde prin o declarațiune.³⁾

Așa la Turda și împrejurul ei,⁴⁾ așa în 17 Iunie în Budiu prinseră pe tatăl meu și-l băgară în temniță fără nicio vină, în care-l ținură până în Septembrie făcându-i din nou cheltuieli mari și dânsului și satului¹⁾.

a toată țara, cum că precum nu poate fi legiuită comisiunea cercătoare fără de comisarii români dezinteresați. așa nici judecată legiuită nu se poate face fără de conjudecători români în această cauză a Mihălțenilor și a altora asemenea”. cf. *Foaia pentru minte*, l. c.

³⁾ Bărnăuțiu refuză să meargă „căci comisia nu poate să-i dea nicio garanție pentru securitatea personală” – cum scria lui Barițiu. cf. Gh. Bogdan-Duică, *Vieța și ideile lui S. Bărnăuțiu*. București, 1924, anea XIV-XV.

⁴⁾ La Câmpeni, în 9 Iunie, Avram Iancu, după ce spuse poporului despre sângeroasele întâmplări de la Mihălț, îl îndemnă să-și procure arme, pentru a fi gata la toate. cf. *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 47, p. 193. La Bistra, la 10 Iunie, se adună peste 500 de Români în frunte cu Iancu; *Ellenör* din 10 Iunie publică știrea că preotul romând din Velcheriu (jud. Turda) a fost arestat și dus la Cluj, acuzat de a fi atățat poporul împotriva Ungurilor; în Poiana Arieșului (jud. Turda) se încinge o bătaie, la 19 Iunie, între Români și Secuii provocatori; în Agârbiciu (jud. Turda) Români au fost atacați de Unguri; la Sâncraiu (jud. Alba) mai mulți Români au fost omorâți etc. cf. Gh. Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Sibiu, 1891, p. 134. Faptele neomenoase ale gardiștilor Unguri erau așa de grozave, încât determinară pe Lad. Németh să le adreseze un apel, cerându-le să se poarte mai omenește cu Români. cf. *Gazeta...* Nr. 47, p. 194.

¹⁾ Cu ocaziunea arestării preotului Ioan Pop, s-au găsit la el scrisori provocatoare de ale fiului său, Al. Papiu-Ilarian. cu această ocaziune publică Al. Papiu o scrisoare în *Organul Național* din 23 Iunie care se încheie astfel: „Vedeți dar popoare până la câte au putut veni Ungurii în acest timp de aur a libertății. Pe noi, care atâta am învățat poporul român în două adunări la Blaj la pace, cât acum nici nu se apără, ca să nu păcătuiască contra păcii predicate de oamenii săi, pe noi zic, care pe calea cea mai

Suferințele Românilor de pe Mureș

Așa scrie avocatul Mărgineanu de la Mureș în *Gazeta Nr. 68* „că în satul Salcut, comitatul Cetății de Baltă, sogabirăul²⁾ Madaras Gábor a adus grăniceri secui în spinarea bieților Români. Lucru așa s-a întâmplat: solgabirăul având mult de secere, s-a înțeles cu viceșpanul³⁾ cum ar putea să înduplece pe Români să le clăcuiască și ca să aibă lucru ceva față de sfințenie, au amestecat, cu voie fără voie, și pe parohul local în lucru, ca pe Pilat în Credeu, să nu poată zice lumea că nu e lucru drept. Așa dar triforul deplini.⁴⁾ Lucru le ieși norocos, că solgăbirăul ațâță pe unii oameni să ceară afară cartea „Preștiințare” (cartea de eliberare de robote) de la popa că e scris în ea ceva rău. Oamenii nepricepuți sărmanii au aruncat-o și așa au dat preadoritul prilej susnumitului solgabirău de a aduce 165 de grăniceri secui, care, în curs de 8 zile, numai nu i-au belit⁵⁾ pe bieții Români și i-au despuiat mai de toate averile și i-au lăsat pribegi, căci din porunca viceșpanului a fost dator fiecare Român a da pe toată ziua unui soldat, dimineața, un porțion de vinars, iar la amiază și seara o fele¹⁾ de vin bun pe lângă mâncarea cea scumpă, dar și bine gătită dacă nu vrea gazda să umble bătut. Așa dar acești Români au cheltuit în opt zile pe Secui: pe carne de vită 222 florini, pe vin 196 flor(ini), 20 cri(țari), pe vinars 60 flo(rini), bani gata. La depărtarea

păciuită apărăm naționalitatea acestui popor, să ne strige în gura mare de turburători și să ne prindă, - sentința ne este făcută: furțile, cum ne vor prinde. Iar când nu ne pot prinde pe noi, să prindă pe părinții noștri cei nevinovați, cărora nu le este destul a se topi de grijă și supărare pentru fiii săi, care și-au pus în primejdie viața pentru națiune, să-i prindă și pe dânșii nevinovați și să-i bată în cătușe înaintea soției și iubiților săi fii și fiice. Durerile și vaietele acestora nici închipui nu se pot”.

²⁾ Pretorul.

³⁾ Subprefectul.

⁴⁾ Triforul: subprefectul, pretorul și preotul.

⁵⁾ Despoiata de piele.

¹⁾ Jumătate de litru.

Secuilor au numărat căpitanului, din porunca lui solgăbirău, 450 florini, dar apoi pita, găinile, puii, carnea de porc, unsoarea la sipci etc., unde se urcă? Și de unde au plătit Salcutenii aceea sumă de bani? Răspunsul: din punga domnului solgăbirău, pentru că tot el n-a mai suferit să se împrumute bani de la străini, ci i-a plătit d-l solgăbirău bucuros pentru săracii Români pe ujură²⁾, acesta fiind scopul dumisale, ca să-i secere Români toate holdele, să i le care, să-i cosească etc., și aceasta pe lângă contract în tot anul, pe viitor, de nu vor putea pune banii cu toții odată peste trei luni...

Dar batjocurile ce au pus Secuii, ațâțați de d-l solgăbirău, pe Români, apoi pagubele ce le-au făcut în grădinile și viile Românilor, sunt nesocotite și ei nu mai tac. Tot așa făcură Secuii, pe toate locurile, mai cu seamă pe Câmpie și Mureș în Lechința și Șăulea³⁾, toată vara au șezut Secuii jefuind pe Români de toate și storcând mii de fiorini de la sat. Mi se pare tot avocatul Mărgineanu scrie, în Nr. 72 al *Gazetei*, de la Cheța⁴⁾, următoarele: Precum citim în toate gazetele, de câtva timp, mai în multe sate, mai cu seamă la Câmpie, mari pagube și execuții s-au făcut din partea domnilor în contra Românilor. Asemenea s-a întâmplat și la noi pe Mureș. Iar mai de curând în satul Cheța (*Ketza*) foarte mari asupriri s-au făcut Românilor căci viceșpanul *Betegh Gábor* cu solgăbirăul *Korodi János* au adus 80 de cătane⁵⁾ pe Chețeni și în 5 zile, în cele mai cumplite bătăi asupra oamenilor, au executat 900 fiorini, nespunând oamenilor pentru ce trebuie să le plătească. Lucru așa s-a întâmplat: după ce s-a vestit scăparea de iobăgie, provisorul bar. *Keményi Samuel* din Grind, *Tecsy Samuel* a chemat pe

²⁾ Cu dobândă.

³⁾ Jud. Turda.

⁴⁾ Jud. Turda.

⁵⁾ Soldați.

Chețeni la Grind¹⁾ cu răvașele, să-și tragă seama laolaltă și să se înțeleagă cine cu ce ar mai fi dator curții, cu care ocaziune le-a luat de la oameni toate răvașele și scrisorile și i-au trimis acasă zicându-le că mai mult n-are treabă cu ei... Dar acum de curând Tecsny Samuel, ca un om cunoscut de toți pentru tiraniile sale, a venit în sat cu susnumiții tisturi de varmegye²⁾ și au pus execuție pe oameni în modul cel mai barbar, învinovățindu-i că n-au răvașe, căci viceșpanului³⁾, chemând pe săteni înainte, le-a zis să-și tragă seama cu tistul și să plătească dacă-s datori. Oamenii au răspuns că și-au tras seama și răvașele li le-au luat tistul în curte, precum și toate chitanțele sunătoare despre slujba pusă. La acestea au început a-i bate pe oameni cu vergi, de la 12 până la 25, în cel mai tiranic mod al bății, încât mergea tot pârâu sângele din pielea Românilor. Cea mai cumplită bătaie au pus-o pe cei ce au fost la adunarea de la Blaj. Spaima și groaza ce au băgat în inima Românilor din Cheța, nu se poate spune, căci pe lângă aceea că le-au mâncat cinci boi de frunte, însuși tisturile alegându-i din ciurda satului după plăcere, au beut 30 de vedre de vin, slănină, pită, găini, pui, ouă etc., i-au prădat, i-au mai executat 900 fl., pagubă nespus de mare pe un sătuliu de 80 de fumuri. Au mai trimis încă și la temniță în Turda 5 Români, tot oameni bătrâni, cărunți la cap, pe Șerban Mihăilă, Șerban Vasile, Chișiu Ioan, Mihășan Ioan și Mărginean George. Ei sunt bătuți în fiare dar nu știi pentru ce, căci tisturile de varmegye⁴⁾ nu le bagă altă vină decât că ei așa au poruncă de la mai mari. Tot atunci au bătut aceste tisturi pe Lungu Dumitru, birăul⁵⁾ satului, cu 50 de vergi în două rânduri și l-au executat de 50 fl., iar pe tatăl

1) Jud. Turda.

2) Ofițeri județeni.

3) Suprefectul.

4) Ofițerii județeni.

5) Primarul.

birăului, pe Lungu Nicolae, pentru că a fost și el la adunarea de la Blaj. I-au bătut cu 12 și l-au tras 11 fl. Batjocura și tirania barbară, teroarea cea mai mare, a pătruns inima tuturor pe Mureș și mulți își plâng zilele trecute, zicând, că mai fericiți erau ca iobagi. Și până când Doamne!!”

Atrocitățile Ungurilor în munții Apuseni

Mai încolo trimise guvernul, cu începutul lui Iulie, tocmai și în muntele lui Iancu o comisiune, sprijinită de 415 ostași, între care 300 Secui, spre a cerceta asupra exceselor politice din munte, precum ziceau Ungurii.¹⁾ Toți Ungurii așteptau că va să vie bătaie în munte cu Secuții. Ba ce e mai mult, Josika Nicolae lăți în toată lumea vestea prin *Pesti Hirlap*, încă în 13 Iunie, când nu era niciun Secui în munte, cum că s-ar fi făcut bătaie și Secui ar fi ucis 300 de Români. Scopul cel adevărat al acestei comisiuni era a teroriza pe munteni și mai cu seamă a prinde pe Iancu și pe ceilalți inteligenți din munte. Dar să lăsăm a vorbi pe poporul român din munte, care o astfel de înștiințare publică după acee, despre această execuțiune, în *Gazeta nr.ii 65-66*,²⁾ între altele: „În curgerea cercetării se puseseră la popreală³⁾ Simion Balint, Ilie Cojocariu, Nicolae Fodor, Ioan Patiția, toți parochi români, Georgiu Balea, Ioan Corcheș, Ioan Danghea, Samuil Morariu, Petru Ionete, Iosif

Abr

¹⁾ Primarul din Abrud, pentru a fi ales, aduce arme pe seama Ungurilor, care, apoi, îmbătându-se, maltratară pe Români. Români, pentru a se apăra, se adună la Câmpeni. în frunte cu Iancu. cf. I. Ciurileanu. *Fragmente istorice din anii 1848-49*, București, 1887, p. 7. În consfătuirea avută, frunțașii Românilor din aceste părți. hotărâră ca Iancu să răscoale poporul în ținutul Câmpenilor, Balint la Roșia, Dobra la Zlatna, Ciurileanu între Cluj și Turda. *Siebenbürger Bote*, Nr. 66 publică știrea că la târgul din Hălmagiu, la Rusalii, a fost prins emisarul Teodor Cresta, care îndemna pe Români să ia armele împotriva Ungurilor.

²⁾ Din 9-12 August, p. 271-273.

³⁾ Temniță.

Gazeta 6.
p 270-2

Șuluțiu și Timoc Teodor – așa dar lamura inteligenței muntene. – Acesta din urmă tocmai *în seara în care sosi acasă din calea de la Innsbruck, ca membru al deputațiunii naționale*, nelăsându-i încă timp a-și îmbrățișa familia sa, cea de mai multe săptămâni însetată după un părinte așa dulce dorit și care spre mai mare batjocură se puse pe lanț. Cu capătul cercetării, ceilalți toți fură lăsați liberi, singur fratele nostru Balint se mai reține¹⁾ – și se reține până la adunarea națională din Septembrie - în cruntă prinsoare, mai ales în zilele dintâi, când spre nespuse batjocură, fără scaun, masă, pat ș.a. și în așa loc, unde necum cunoscuților, dar nici aerului curat nu-i era iertat a intra la dânsul. Cuprinsul investigațiunii nu se știe, căci comisiunea pe pârătorii (delatorii) noștri nici a-i denumi, cu atât mai puțin a voit a-i înfățișa cu pârâții, așa nici pe mărturiile lor. Cu un cuvânt, cauza patimii noastre, nu ne este cunoscută. Aceea sperăm, că ce n-a fost, nici nu va fi dovedit asupra noastră, deoarece de când s-au început mișcărilor europene, nici a fost vreun ținut în mai mare pace decât ținutul nostru din partea Românilor. Nimeni nu poate arăta cum că vreun Român s-ar fi sculat nici batâr²⁾ cu vorba asupra vreunei persoane maghiare, deși frații Maghiari, care se află cu numărul puținii între noi, și vreau a domni asupra noastră, cu cele mai mari batjocuri ne-a amărât; numele nostru e bujtogatău haza³⁾, și pentru aceste supărări n-avem unde cugeta, îndestulare nu căpătăm. Afară de aceea, garda națională maghiară, face cele mai nespuse excese: a bătut dintre Români, în piață, cu patul puștilor pe câțiva i-au sfâșiat cu baionetele, la Roșia pe un frate Român l-au bătut de moarte, tăindu-l cu sabia în cap, până la creieri etc. Minunat înțeles dar frații noștri Maghiari cuvântului european:

¹⁾ Pentru că a îndrăznit să înainteze guvernului o petițiune a Abrudanilor.

²⁾ Cel puțin.

³⁾ Agitator împotriva patriei (haza ellenes buijtogató).

Fraternitate! Dânșii, prin sinistrele expozițiuni, cășunară mare mizerie și sătenilor de prin prejur, care, aflară de intervenția a 415 ostași, între care 300 Secui, se astrinseră a mai plăti în plată acestora 8000 de florini. Încât pentru ostășime, frații noștri Români din Câmpeni, prin purtarea lor cea blândă și ospățioasă, atâta au dobândit inimile soldaților Secui, încât, când s-au despărțit unii de alții, Secuii astrinseră¹⁾ pe căpitanul lor a da *Românilor adevărul cum că sunt oamenii cei mai de omenie și cum că nici semne de revoluționare n-au aflat între dânșii...* În fine mai adăugăm cum că comisiunea a strâns toate armele de la Români fără nicio deschilinire²⁾, iar la Unguri, care la întrebuițarea spre tăierea și împușcarea după Români, le-au lăsat pentru că apără securitatea (?) Așa ne este egalitatea și fraternitate cu Maghiarii”.

Dar nu e cu puțință a descrie toate patimile Românilor de la 15 Mai până în Septembrie. Destul că în toate părțile Ardealului, pe Mureș, pe Câmpie etc. etc. tot într-o formă³⁾.

¹⁾ Constrânseră.

²⁾ Deosebire.

³⁾ Pe teritoriul crăiesc, Români își dau mâna cu Sașii, ținând adunări comune: în 9 Iunie la Sibiu, pe la sfârșitul lunii la Maerău (Țara Bârsei), în 24 Iulie în com. Șieu, iar în 30 în Sălcud. cf. Șt. Branea, *Cronica evenimentelor din 1848-49, scrisă de preotul Branea, în Țara Bârsei*, Brașov, 1934, An. II, p. 554-555.

În județul Cluj, poporul e organizat de frații Bătrâneanu. cf. Șt. Pascu, *Alex. Chiorean alias Bătrâneanu și rolul lui în revoluția Românilor ardeleni din anul 1848*. Sibiu, 1939, p. 41-45.

În părțile Dejului, clericii împrăștiau manifeste. cf. E. Jakab, *o. c.*, p. 222.

În părțile Năsăudului, poporul încă se mișcă. Un necunoscut adresează reg. II de graniță un manifest prin care cerea credință față de Împărat. cf. V. Șotropa, *Pagini memorabile din 1848 în Arhiva someșană*, Nr. 3, p. 5. În 10 Iulie, la Năsăud se ține o adunare poporală în care vicarul Macedon Pop redactează o petițiune către guvern, cerând drepturi și îmbunătățiri pentru grănicerii români. Nesatisfăcându-li-se aceasta, ei se revoltă și ocupă pădurile, dar sunt aduși împotriva lor soldați și Români sunt maltratați.

Veți întreba ce aveau de scop Ungurii, cu toate aceste măsuri teroristice fără nicio cauză? Răspunsul: Ei vedeau că spiritul național e deșteptat în Români și prin urmare ei cu buna nu pot maghiariza pe Români. Deci, începură a aresta inteligența, a teroriza poporul, ca, deoparte, să n-aibă cine susține în popor spiritul național, de altă parte, a băga groaza în Români a se

Nici cei din părțile ungurene nu sunt mai liniștiți, în jurul Sătmarului, încă de la Rusalii, încep mișcările. Comuna Medieș nu mai vrea să facă robote, spunând că la Năsăud un om al Împăratului le-a acordat libertate. cf. Al. Doboși, *Mișcarea revoluționară în anul 1848 în părțile sătmarene* în *An. Inst. de Ist. Naț.* vol. V, p. 450.

În Bihor, mai multe comune se opun recrutării. În comuna Marghita, rezistența e organizată de advoc. Păscuțiu. În 16 Aug., regiunea Orăzii întregă era în mișcare pentru egalitate și libertate. În 29 se ține soborul diecezan în care se hotărăște independența, libertatea și egalitatea bisericii române. cf. I. Boroș, *Anul 1848 și sinoadele protopopești în Cultura Creștină*, Blaj, 1923, An. XII, p. 279-280.

Nici Banatul nu contenește mișcările de răzvrătire și împotrivire în fața comisiunii de recrutare. La un singur cuvânt al lui Murgu: „în flăcări ar fi întreg ținutul acesta și tot ce nu-i românesc ar fi nimic” – spune raportul către prim-ministru. cf. C. Rudneanu, *o. c.*, p. 76. Sentimentele față de Unguri se schimbă și cei ce îndemnau poporul în liniște, erau considerați dușmani ai Românilor și nu erau ascultați de nimeni. cf. E. Jakabffy, *o. c.*, p. 75-76. Românii minieri cer să li se dea toate armele câte se găsesc în depozite. În acest timp Murgu, eliberat din închisoare, convoacă adunarea de la Lugoj, pentru 15/27 Iunie, la care iau parte peste 12.000 de oameni și se decide: înarmarea poporului, alegerea lui Murgu în demnitatea de căpitan suprem al Banatului, naționalitatea pe seama Românilor, introducerea limbii române în dregătorii etc. cf. *Tribuna* din 1898, Nr. 30, p. 522 și T. V. Păcățeanu, *o. c.*, p. 347-353.

Cu începutul lui Iulie, Bănățenii se declară pe față împotriva Ungurilor, după cum reiese din scrisoarea pe care Hoffmann, administratorul minelor, o adresează la 4 Iulie, lui Graenzenstein, directorul minelor, în care administratorul spune că a căutat prin toate mijloacele să atragă pe Români de partea Ungurilor, dar aceștia arată antipatie față de acțiunea lui, iar preotul neunit îl răspunde, că mai bine trecea în țara sârbească decât să depună jurământ pe constituțiunea ungurească. cf. E. Jakabffy, *o. c.*, p. 217-218.

opune vitejilor unguri și secui. Dar Românii țineau sfânt jurământul din Câmpia Libertății și terorismul unguresc îi înverșuna numai, departe a-i atrage către Unguri. Veți întreba iarăși pentru ce nu se opuneau și Românii mai timpuriu terorismului unguresc. Răspuns: Românii învățaseră în Adunările Naționale din Blaj de la tinerii lor povățuitori că deocamdată, dacă vor căpăta o palmă peste obraz de la domni, să le întoarcă și cealaltă parte etc. Așa vedem pe toți Românii, așa vedem tocmai și pe eroii munteni a suferi toate de la barbari și a tăcea în pace.

Cum mai zisei, prigonirile cele înfricoșate ale Românilor din partea Ungurilor ținură până către Septembrie, când paharul suferințelor se umpluse peste vârf și a mai suferi era și peste puterea omenească și peste onoarea națională. Atunci veniră la mijloc două împrejurări false care iuțiră începerea revoluțiunii, adică: legea de recrutare și arestarea d-lui Laurian. Dar înainte de a trece la acestea, precum și la adunarea cea importantă din Septembrie, să facem o privire spre întâmplările comitetului național ales de congresul național din 15 Mai.

VI. COMITETUL NAȚIONAL DIN 15 MAI PÂNĂ ÎN SEPTEMBRIE

Comitetul național, numai decât după adunarea națională din 15 Mai, îl declară guvernul din Cluj, printr-un decret din 21 Mai, în care se cuprindeau toate acele reflexiuni asupra adunării naționale care le trimise guvernul și Maiestății, [disolvat]. Acest decret îl aduse comitetului Episcopul Șaguna, când se întoarse din călătoria sa către Viena, de la Cluj, îndărăt la Sibiu. Comitetul național ca un singur reazem al națiunii în niște împrejurări atât de critice, precum erau atunci, când planurile de revoltă ale Ungurilor oricare om cuminte le

pricepea și când Românii în toată țara se persecutau în chipul cel mai barbar, nu putea să se lase așa curând la o poruncă a unui guvern care scotea hoardele secuiești asupra Românilor, de însărcinarea încredințată de națiune. Comitetul își ținea ședințele în casa clerului neunit, până când d-l Hania, într-o zi, către Comitetul adunat, se declară că mai mult în acea casă nu va suferi ca să țină adunări: homines inquieti și dacă și răspunse, cu această ocaziune, d-l Pinciu, cum că casa în care se adună comitetul este a clerului și nu este episcopală, cu atât mai puțin a d-lui Hania. Cu toate acestea, comitetul mai mult nu se adună acolo. De altă parte, persecuțiunile comitetului nu vor mai înceta.

Urmărirea comitetului de către Unguri

Cercetări peste cercetări asupra mădularelor comitetului, mai cu seamă asupra vicepreședintelui Simion Bărnăuțiu și încă altor vreo doi tineri mai însemnați și porunci peste porunci de a-i aresta pe turburători, din care cauză aceștia nici nu cutezau a locui tot mereu în Sibiu, - era pericol mai mare, - ci erau siliți a se depărta prin satele vecine din regiment, mai cu seamă în Orlat, Veștem și Racovița.¹⁾ Bravilor grăniceri români de aici și mai cu seamă zeloșilor domni ofițeri români: Novac, Șandruc, Ursu etc., apoi preoților Erdeli, Brad, Vestemean, Moldovan ș.a., are de a mulțumi națiunea scăparea de furiile Ungurilor a acestor oameni iubiți ai poporului român, pentru care acești domni ofițeri și preoți, parte din înăscuta lor credință către tron, parte din amor către națiune, multe spese, supărări, ba și batjocuri au avut a suferi din partea vrăjmașilor. Pe lângă toate aceste asupra, împrăștiatii mădulari ai comitetului avură curajul a se aduna în Sibiu și a îndrepta o adresă către deputații ce rămaseră în Pesta la deputațiunea regnicolară, în care dâșii le opriră acestora toată consfătuirea cu ministerul maghiar în

1) Toate în jud. Sibiu.

numele națiunii și-i chemară acasă.²⁾ Într-aceea, persecuțiile acestor bărbați și peste tot a inteligenței române ce se afla în Sibiu, nu mai erau de suferit. Vreo 8 tineri fură siliți, dinaintea goanelor, a se trage la frații lor Români din România, locul de scăpare al Ardelenilor în toate timpurile de primejdie, unde, în Iunie, erumpse acea revoluțiune frumoasă, care promitea un viitor ferice Românilor și care apoi, prin intrigile și puterea vrăjmașilor, căzu. Care rămaseră în Sibiu, stăteau tot sub incvizițiuni. Ungurii adică vroiau cu orice preț să pună mâna pe oare câțiva batăr¹⁾ dintre Români cei de frunte care duceau cauza națională. Deci, după ce sparseră încă în Mai, precum zisei, comitetul, după aceea o comisiune trimisă la Sibiu, după perdere de vreo câteva săptămâni, nu putu afla nicio vină ce ar fi meritat publicarea și pedepsirea iute.

Sosirea lui Fr. Béli la Sibiu

Apoi Miercuri, în 15/3 August, sosi în Sibiu Gr. Francisc Béli, supremul comite, trimis de B. Vay, care era acum comisar plenipotent al ministerului, în Ardeal. Joi se și făcu zgomot că vrea să prindă pe vreo câțiva Români.²⁾ Lesne era și atunci bărbaților români a se depărta din Sibiu, ei însă încrezuți în curățenia cugetului lor, nu se traseră la o parte, deși publicul numi pe Simion Bărnuțiu și pe vreo doi tineri, care altminteri

²⁾ Vezi nota 3, p. 26. *Amicul Poporului* din 25 Iulie, publică o declarațiune a Episc. Șaguna, prin care acesta se desvinovățește față de acuzele ce i se aduseră, de a fi ținut ședințe secrete la Pesta. „Nimic nu doresc mai mult – spunea Șaguna – decât ca poporul nostru întreg să fie în pace și odihnit, putând avea cea mai bună speranță că doririle lui se vor împlini pe calea cea dreaptă și legiuită, care singură ne poate duce la dobândirea scopului nostru”.

¹⁾ Cel puțin.

²⁾ Un deputat maghiar din Tg. Mureș, trimis la Brașov pentru urmărirea mișcărilor românești, destăinuia prof. Penescu, că după un catalog întocmit de clubul maghiar, trebuiau să moară 400 de intelectuali români. cf. Gh. Barițiu, *(o. c.)*, p. 179.

episc.

erau acum în România, apoi pe d-l Laurian, Suciul etc., care ar fi să se aresteze. Ba unii din bărbații noștri se purtară cu atâta nepăsare cât merseră la teatru. La 10 ore, mai mulți soldați din câți ceru Gr. Béldi de la Gedeon în dispoziția sa, călcară ospătăria numită a „Mediașului”. Conducătorul arestatărilor era Dobokay, vameșul de la Turnu-Roșu. Acest Dobokay căuta prin toate casele și unghiurile pe Simion Bărnuțiu, îl și întâlnește într-o odaie de jos de către uliță, ba și vorbi cu d-l Bărnuțiu întrebându-l tot de Bărnuțiu, căci nu-l cunoștea. Până Dobokay umblă prin alte odăi, d-l Bărnuțiu, îngrijat foarte de ceea ce era să pată, ia sfat de la un prieten, ca îndată să sară pe fereastră în uliță, precum și făcu și așa scăpă și astădată acest bărbat mare din mâna prigonitorilor, pentru oamenii adunați în uliță, ba și soldați-l lăsară să meargă în pace, dovedind, prin aceasta, simpatia către prigonit. Astfel scăpă Bărnuțiu ca prin minune,¹⁾ iar Dobokay se retrase necăjit de moarte. Și într-adevăr, dacă avea atunci d-l Bărnuțiu și într-însul națiunea, nenorocirea a fi arestat, puțină speranță că ar fi mai putut scăpa din mâna Ungurilor, căci Ungurii pe acest bărbat despre care dâșii bine știau că singur a fost urzitorul cauzei naționale și singur e susținătorul ei, singur spiritus ductor al națiunii, încă într-acea seară, fără a putea lua de veste României, îl duceau la Cluj, căci căruța lui N. Șandor din Cenade aștepta afară după dâșul și României nu-și mai vedeau pe omul lor.

Arestarea lui A. Treb. Laurian și N. Bălășescu

Tot pe atunci la Nicolae Bălășescu, care altmintrelea era prieten cu Dobokay, dar la care Bălășescu se afla d-l Laurian în cvartir, pe care încă vreau să-l prindă Ungurii, pândeau cinci grenadieri, așteptându-l pe acesta acasă. Dar Laurian, parte înțelegând despre aceasta, parte gândindu-se de cale la Țara Românească, dinainte prigonitorilor, nu veni la cvartir.

¹⁾ Fugind în comuna Racovița.

Dimineața, pe când d-l Laurian era să suie în car iute spre a pleca la Brașov și la București, Dobokay, însoțit de locotenentul Bánffy cu o patrulă țapănă²⁾ intră la Hessler, de unde pleca, întrebă de d-l Laurian, aflându-l tocmai când își luă ziua bună de la maică-sa și zise: dă-te jos, ia-ți bagajele, ești arestatul meu. Îl duseră în casarmă, îi luară și hârtiile. Așisderea face Dobokay și cu prietenul său Bălășescu, la cvartirul său. Peste o oră veni și Béldi la cvartirul lui Bălășescu cercetându-i toate scrisorile lui și ale lui Laurian.³⁾ Iară Vineri spre seară, când se aude că vrea să prindă și pe d-l I. Maiorescu, care mergea în calitate de agent al Țării Românești la Frankfurt, care tocmai pe atunci trecea pe la Sibiu la locul destinării sale. Faima arestării acestor bărbați se lăți ca fulgerul în tot ținutul printre Români, ba tocmai și Sașii din Sibiu se scandalizară foarte, căci cu înlăturarea magistratului și poliției locale se făcură asemenea sile în cetatea lor.

Românii se adună la Sibiu pentru a pretinde eliberarea celor arestați

Sâmbătă dimineața veni o mulțime dintre bravii grăniceri români, cum și provinciali, conduși de parohii lor,¹⁾ cu toții peste 400,²⁾ merseră la Gedeon și la un brigadir cercetând cauza arestării bărbaților care, cum zicea poporul, le aduceau lumină.

²⁾ Puternică.

³⁾ Printre hârtiile confiscate de la Laurian au găsit și o scrisoare de la C. Roman și una de la Al. Golescu conținând îndemnuri ca Românii să se organizeze militarmente pentru formarea unui stat nou. cf. S. Dragomir, Din corespondența dascălilor ardeleni în anul 1848. În *Omagiu lui I. Bianu*. București, 1927, p. 165-168. cf. și Anuarul Inst. de Istorie Națională, Cluj IV, p. 446: „Cum a scăpat Nicolae Bălășescu din mâna Ungurilor la 1849”?

¹⁾ Cei care au răsculat poporul au fost, mai ales, Bărnăuțiu și tatăl lui Laurian, preot în Fofeldea (jud. Sibiu).

²⁾ La aceștia, adăogându-se și grănicerii din comuna Veștem, numărul lor se ridică la 10.000 cf. S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1924, p. 25.

Nici nu se mișcară până nu li se promise că arestații negreșit vor fi sloboziți peste puțin.³⁾ Scârbirea în popor era nespus de mare, care se adeveri și cu aceea, că Sâmbătă înțelegând că pe arestați ar voi a-i duce noaptea la vreo prinsoare ungurească, grănicerii câți mai rămăseseră în Sibiu, toată noaptea pândiră în berărie, ca nu cumva să se întâmple ceva. Afară de aceea, satele de prin prejurul Sibiului cuprinseseră toate drumurile țării, oprind toate căruțele ce mergeau pe drum, temându-se nu cumva să ducă Ungurii într-acelea pe oamenii lor. Așa opriră carul iute cu care plecase către Frankfurt d-l Maiorescu și până atunci nu-l lăsară să meargă până nu se asigurară că nu-l duc într-însul pe d-l Laurian. Într-acestea și mai cu seamă în următoarea săptămână, Marți, Miercuri, Sibiu se afla în prea mare neodihnă, pentru că sosise știrea despre apropierea unui număr ca de 8 mii de Români, care de către Apold⁴⁾ se adunau și se apropiiau.⁵⁾ Dar Româniii încă pe lângă toate acestea batjocori înfricoșate ce se făceau cu Româniii în toată țara, tocmai și în Sibiu, în fața lui Gedeon, tot nu vreau a se abate de la calea păcii, pentru că aceste mii de Români ce se apropiiau de Sibiu, partea cea mai mare erau nearmați. Cu toate acestea însuflară grije mare, cu atât mai vârtos că Dobokay, ca provincialist, cuteză a călca noaptea până și cartierul ofițerului Novac și al unui subofițer în Orlat, căutând și la aceștia pe profesorul Pumnu, pe Alexandru Papiu, Buteanu, ș. a., care însă pe acest timp se aflau în România. Firește nu aflară pe nimeni. Ostășimea în Sibiu stătea gata toată noaptea; garda cetății se așeză pe lângă porți. Însă și acele mii de Români

³⁾ Poporul spunea generalului: „Am înțeles că Ungurii vreau să ducă pe oamenii noștri în țara lor, la închisoare și noi am venit că dacă vor vrea să-i ducă, să-i scoatem din mâinile lor”. cf. G. Barițiu, *o. c.*, p. 182.

⁴⁾ Jud. Sibiu.

⁵⁾ cf. *Siebenbürger Bote*, Nr. 88 din 24 august.

astădată compuseră numai o petițiune nouă către Gedeon pentru [ne]întârziata eliberare a arestaților.

Eliberarea arestaților

Gr. Béldi, văzând aceste mișcări ale Românilor, se sperie și după ce la neobosita umblare și alergare a preoților și juzilor din comunitățile săsești pe la bărbații stătători în capul trebilor, dete mai întâi dânsul un răspuns, „că el n-ar fi putut porunci comandantului general a da asistență militară în contra acestor doi bărbați învâțați *despre care nici nu crede a fi vinovați în ceva*”, o tuli¹⁾ de la Sibiu la Cluj. După aceea poftind Gedeon cererea Românilor pentru eliberarea arestaților, în scris, la aceasta, în 17/9 August, căpătară următoarea rezoluție: „În urmarea tocmai acum primitului aviz al Excelenței Sale d-lui Genral Comandant, d-l Comisar Guvernial Suprem, Comite Francisc Béldi, dete în cunoștința Excelenței Sale d-l General Comandant, mai înainte de a sa călătorie, prin d-l Feldmareșal Locotenent Gedeon, cum că dânsul nu numai se învoiește ca acei doi bărbați de națiune română să poată rămâne aici în prinsoare (adică să nu-i ducă), ci se va pune mijlocitor ca să fie scăpați, însă sub chezășie cuviincioasă. Despre aceasta eu înștiințez pe grănicerii rugători și din nou îi îndemn a rămâne în pacea și liniștea legiuită și pe lângă aceasta le recomand încrederea către mai marii lor. Sibiu, 19 August 1848. Schurter m. p. gen. major”.

Cu aceasta Români, măcar că nu erau îndestulați, totuși mulțămire înalt General Comandantului că cel puțin pe acei doi bărbați nu-i lasă pe mâna Ungurilor, ca pe Micaș și pe alți o sumă de preoți zăcători în temnițele ungurești. Aci însemnăm că General Comandantul ceruse chezășie de la doi protopopi

¹⁾ Fugi.

români din Sibiu, între alții Moga,¹⁾ aceia însă nu voră a sta pentru bărbații poporului.

Joi în 12/24 trecuse orice glumă. Cete armate se adunară din toate părțile împrejurul Sibiului cerând afară, cu ton amenințător, pe oamenii lor, iar căpeteniile satelor, lăsându-și armele la barieră, intrară la General Comandantul cu înscrisuri numeroase. În acea zi, plecând Gen. Baron Puchner la Alba-Iulia spre a se înțelege în persoană cu comisarul ministerial Br. Vay despre acest obiect momentos, ducând cu sine și chezășia dată de bravii grăniceri români, lasă ultimată că, dacă nu se va întoarce, sau dânsul sau o stafetă până Vineri în 25 August, arestații să se elibereze. Între acestea, pentru că mai marii poporului se retraseră către Orlat ca să fie și pe 27 August la adunarea ce era să aibă grănicerii din regimentul II, iar contrarii poporului tot nu încetau să amăgească poporul. Însă în deșert, căci tocmai și numeroși soldați de linie români, câți se aflau în cazarmă, apucară partea bărbaților noștri. În 25 seara, ne mai venind nimic de la B. Vay de la Alba-Iulia, Orlățenii trimiseră caleașca colonelului din Orlat, cu fiul său și locot. Novac, urmată și de alte trăsuri, care toate se opriră în Sibiu, la berărie, în dreptul cazarmei. Într-aceea, apropiindu-se 7 ore, ulițele cetății erau pline de popor, miliția sta gata spre înconjurare la orice eveniment neplăcut.²⁾ La 8 ore, d-l Laurian iese din cazarmă; ofițerii români salutându-l, îl răpesc pe sus și tot pe sus îl duc pe umerii lor până în sala berăriei. Poporul striga neîncetat să trăiască Laurian, învățătorul nostru! Să trăiască Împăratul! Să piară toți vrăjmașii Românilor! Tocmai și dintre Sași strigau mai mulți împreună cu Români. Laurian cu lacrimi în ochi, mulțumi numerosului popor îndatorindu-se că pe cât a lucrat, mai mult va lucra în viitor pentru iubita sa

¹⁾ Al doilea era Moise Fulea.

²⁾ Gen. Pfersmann văzând că nu sosește niciun ordin de la Puchner, iar poporul pierzându-și răbdarea, eliberează pe arestați.

națiune, apoi din sală ieși în foișor, de unde ținu o orățiune fierbinte la popor, spunând că arestarea lui provine de la ministerul și guvernul unguresc, care este vrăjmașul Românilor și Împăratului. Între acestea sosi și Bălășescu liber. După aceea se puseră în calească și între facile fuseră duși la Orlat, unde poporul aștepta afară de sat cu banda militară¹⁾ de unde-i duseră tot în triumf înlăuntru. Amândoi eliberații cuvântară către popor. Preoții și mirenii răspunseră, iar poporul beat de bucurie răsună vivate pentru bărbații lor cei scumpi.²⁾

VII. ALTE ATROCITĂȚI ÎN TRANSILVANIA, BANAT ȘI PĂRȚILE UNGURENE

Legea de recrutare și urmările ei

Aceste violențe nesuferite ale teroriștilor unguri, intervenind mai cu seamă și legea de recrutare cu noile prigoniri de aci provenite, îi siliră pe Români a se înțelege despre modurile de apărare. Terorismul nu mai era de suferit, mai cu seamă după ce ieși și se puse în lucrare, fără întărire împăratească, legea ungurească de recrutare. În puterea acestei legi, avea de a se scoate 200 de mii de ostași spre a se bate numai în patrie asupra *revoluționarilor* (va să zică asupra popoarelor ce nu vreau să se maghiarizeze). Comanda și toată cârmuirea acestei miliții, maghiară: niciun ofițer nu poate fi care nu va ști ungurește. Întreaga armată a Ungariei (aci înțelegându-se și Transilvania) va depune următorul jurământ: „Declar pe viul Dumnezeu credință regelui constituțional

¹⁾ Muzica militară.

²⁾ Despre arestarea și eliberarea lor găsim informațiuni detaliate în *Gazeta Transilvaniei*, 1848, Nr. 67-68, în *Siebenbürger Bote*, 1848, Nr. 150, la A. Tr. Laurian, *Die Rumänen...*, fasc. I, p. 19-20, precum și într-o scrisoare adresată, la 24 August, din București, de Vasile Maiorescu lui Ion Maiorescu, cf. *Anul 1848 în Principatele Române*. vol. III, București, 1922, p. 662.

Ferdinand; jur că constituția patriei mele și neatârmarea nației maghiare sunt gata a o apăra cu viața și sângele meu, că steagul național niciodată nu-l voi părăsi; ministerului maghiar și deregătorilor mei numiți prin lege voi fi ascultător, iar datoria mi-o voi împlini totdeauna cu acuratețe¹⁾ și credință. Recruții sunt toți junii de 19 ani fără a mai trage sorti. Dacă nu se împlinește numărul din cei de 19 ani, apoi se recrutează cei de 20, de 21 etc.

Această lege, nesancționată de Împărat și totuși pusă în lucrare de către ministerul maghiar, ne dă să înțelegem că Ungurii acum nu mai glumesc nici cu rebeliunea, nici cu maghiarizarea. Românii cei batjocoriți aveau de a se lega prin jurământ cum că vor muri pentru națiunea maghiară. Nu numai Românii din Ardeal, dar și tocmai Românii din Ungaria se opuseră acestei recrutări maghiare. Așa, în comitatul Arad, Românii, în 11 Septembrie, se răscoală armați, asemenea în comitatul Bihor spre Oradea, alungând pe Maghiarii locuitori între ei.

Ciocniri sângeroase în părțile Banatului și ale Bihorului

În 17 Septembrie se și varsă sânge în ținutul Aradului, opunându-se oamenii în contra conșcripției, cu cuvânt că nu e întărită legal de împărat. Se sculară mai multe mii armați cu coase, însă garda din Arad, cu alți soldați, tăiară și pușcară între ei, răniră mulți, uciseră câțiva, mai vârtos la Nădab.²⁾ Cu mai multă energie se opuseră Ardelenii care se înțeleseseră în toate părțile, ca niciun recrut să nu dea pe seama Ungurilor, dar și barbariile Ungurilor din cauza aceasta fură mai înfricoșate.

¹⁾ Exactitate.

²⁾ Jud. Arad. cf. *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 76. În 14 Sept., se răscoală Românii din Ohaba (jud. Caraș) și satele din jur. Poporul își ascuțea coasele, lua de la matricolele pentru a nu se putea recrutarea.

Tăcem de silirea la recrutare și persecuțiile Românilor din alte părți.

Vărsarea de sânge de la Luna

Din cauza aceasta,³⁾ pomenim numai de sângeroasa întâmplare de la Luna, de lângă Arieș, în comitatul Turdei, unde în...¹⁾ Septembrie această lege maghiară se pecetlui cu sângele și viața a 30 de Români, frați ai noștri,²⁾ care așa se întâmplă: După ce ieșiră comisiunile conscriitoare, locuitorii din Luna, Grind și alte sate vecine, se înțeleseră și declarară că nu vor asculta de această lege făcută de Unguri și neîntărită de Împăratul, căci de ar fi s-ar supune și ar da oricâți recruți. Mai încolo ziseră că Ungurii vreau să se rupă de către împărat și să ne facă iobagi. Parohii încă nu deteră matricolele botezaților la mâna comisiunilor. Așa fișpanul³⁾ Torotzkai și ceilalți deregători, hotărâră a aduce miliția pe sat. Tot odată și Românii din mai multe sate trăgând clopotele într-o dungă, se adunară mulțime pe deluțul Lunei.⁴⁾ În 12, miliția adusă de Torotzkai, un detașament de husari secui, peste 120 gardiști maghiari, 60

³⁾ Astfel de ciocniri s-au întâmplat în jurul Orăștiei, în Făgăraș – în comuna Galați, unde Românii declarară că el pentru Împăratul pleacă la război cu muieri și cu copii, dar pentru Maghiari niciodată. Cf. *Siebenbürger Wochenblatt*. Nr. 74 din 9 Sept.; - la Mediaș, în numele Românilor, I. Călborean și I. Tufa. înaintează o cerere la primărie pentru înființarea gărzii naționale românești, care se și înființează sub conducerea lui Achim Bunea; în regiunea Zlatnei – instigator era adv. I. Dobra, care-și formează o armată națională, iar lăncu îndemna poporul, la 16 Sept., a lua armele pentru eliberarea lui Balint și Moga. cf. E. Dăianu, *o. c.*, p. 128; C. Suci, *Un erou din 1848...*, p. 32. F. Szilágyi, *Alsófehérvármegye 1848-49*. Aiud, 1898, p. 64.

¹⁾ 12-13.

²⁾ *Siebenbürger Wochenblatt*. Nr. 76 din 11 Sept., recunoaște că acel sânge s-a vărsat fără nicio vină a poporului.

³⁾ Administratorul.

⁴⁾ Se adunară peste 1000 de oameni.

soldați poloni din regimentul Zsivkovits, se îndreptă asupra gloatelor, fuse însă primită cu pietre.⁵⁾ Oficialii se siliră cu parlamentări lungi a îndupleca poporul la supunere, el însă rămase statornic pe lângă credința sa, că n-are de a se supune decât la legea primită de la împărat, iar pe căpitani îi provoacă să arate cu ce poruncă aduc ei trupe asupra satelor. În urmă se comandă foc și sabie. Din poporul adunat la un loc, prostește destui căzură. După *Kolozsvári Hiradó* 20, după alții – un literat german care a fost de față la Grind – 30⁶⁾. Astfel căzură aceștia ca niște martiri ai credinții lor către împărat și națiune. Gloata se împrăștie. Guvernul, după ce omorî pe acei oameni, orându-i cercetare strânsă spre a mai pedepsi pe aceia care au fost îndemnători la acea nesupunere.¹⁾

Dar terorismul orice ar face nu-și ajunge scopul. Sângele nu sperie cât înverșunară.

Aceste violențe teroristice ale Ungurilor siliră pe Români a cugeta despre modul de apărare.

VIII. CELE TREI ADUNĂRI ROMĂNEȘTI DIN LUNA SEPTEMBRIE

În luna lui Septembrie se făcură trei adunări de mare însemnătate pentru Români. Românii goniți de recrutarea ungurească, aleargă, parte la Blaj, parte la frații lor grăniceri, la Orlat și Năsăud, spunând că sunt gata a servi pentru împărat, în contra Ungurilor.

⁵⁾ Comandant al acestor ostași a fost Szilvási, iar la Grind, Michalovski.

⁶⁾ Barițiu, *o. c.*, p. 240 dă tot 30 de morți, ca și *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 74, p. 305.

¹⁾ Astfel de mișcări se înregistrează și în alte părți din jurul Turzii.

Adunarea de la Orlat și Năsăud

Aceasta – adunarea de la Orlat – se ținu în 10-11 Septembrie. Fu deschisă de colonelul Rauber cu un cuvânt românesc, cu toate că nu știa vorbi românește. La această adunare fuseră mulțime de țărani, din toate părțile. Dezbaterile curseră cu cea mai mare libertate și publicitate. D. Laurian, provocat de grăniceri, ținu un cuvânt care stoarse lacrimi din ochii tuturor celor de față. Afară de... [2] puncte atingătoare intereselor particulare ale grănicerilor, se hotărî peste tot perseverență pe lângă toate acele care se hotărâseră în 15 Mai, așa dar rupere totală de către ministerul unguresc, independența Ardealului, recunoașterea naționalității, încetarea terorismului etc., o deputațiune care să ducă cererea de la Maiestate.²⁾

Tot acestea se hotărâră și în adunarea regimentului din Năsăud, din 14 Septembrie, care era năcăjit pentru frații lor.¹⁾

La adunarea de la Orlat, 80 de sate românești băgară rugări ca să se facă militari spre a putea servi statului și a contrasta Ungurilor.²⁾

Pășirea cea energică a colonelului Urban dobândi inimile tuturor Românilor; nu numai Ardeleni, dar și Maramurășeni, Sătmăreni, ș. a. din Ungaria, alergau dinaintea terorismului unguresc la Năsăud. Urban conscrise într-o lună mai bine de 100.000 de Români.

²⁾ Cererea regimentului, subscrisă de ofișerii români: David Ursu, Mihail Novac, preoții Ioan Moldovan și Anton Veștemian și învățătorii Ioan Banciu și Constantin Stejar, e publicată la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 21-25; N. Popea, *o. c.*, p. 167-170, în nemțește, iar în traducere românească la Păcățianu, *o. c.*, p. 416-419.

¹⁾ Președinte al adunării era col. Urban. Protocolul adunării se găsește la același.

²⁾ După ziarul *Satellit*, Nr. 77 din 12 Sept. numărul acestor sate era de 51. Pentru decurgerea adunării cf. *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 74, p. 306 și *Organul Național*, Nr. 18, p. 81.

Adunarea din Septembrie de la Blaj

Tot terorismul unguresc și mai cu seamă recrutarea cea nelegală, sili pe Români din toate părțile, nechemați de nimeni, a se aduna la Blaj, la Câmpia Libertății, unde se proclamaseră de liberi în 15 Mai. Cu începutul lui Septembrie, se adunaseră o mulțime însemnată. Către 5 Septembrie, Axente Sever cu Brad Iovianu..., cu Românii adunați la Orlat, pleacă cu dânșii la Orlat.³⁾ Pe drum gloata se înmulțea. Ajungând în Blaj, numărul Românilor se suie la 6-7000. La apropierea lor, canonicii Alutan și Serenyi, dintre care mai cu seamă cel dintâi, un Maghiar încarnat, împreună cu protopopol Fülep și medicul, fugiră dinaintea necăjiților dar pașnicilor Români, la Aiud, la Ungurii cei mai înfuriați, unde, cum se spune, fură tocmai de către Unguri primiți cu muzică de pisică. Așa pătesc toți renegații, batjocoriți din toate părțile. Conducătorii poporului, înțelegându-se cu consistoriul adunat din câțiva canonici: adică Crainic, Rațiu, Barna, - Cipariu, un om altminteri plin de învățături, rămăsese la Pesta, la ministerul maghiar, mai rămăsese și din profesori (preoți), - făcură o petiție către comisarul Vay în care poșteau încetarea recrutării nelegiuite, eliberarea tuturor arestaților politici și îngăduirea unei adunări naționale spre sfătuirea suferințelor sale. În acele minute sosește și căpitanul de călărime din vecinul sat Sâncel, [care] întrebă, pentru care cauză se adună Românii. I se arată instanța și se traduce în nemțește; i se spune prelămurit că națiunea română nu vrea să știe de uniunea făcută cu Ungaria, că acea glotişoară de nemeși care au răcnit în dieta trecută, la 30 Mai, uniunea, adică desființarea marelui principat al Transilvaniei și contopirea lui în Ungaria și a Românilor în Unguri, trebuie priviți numai ca vânzători de patrie și ucigători de națiune, că nici împăratul n-avea dreptul de a călca sancțiunea pragmatică; cum că Românii nicidecum nu vreau recruți pe seama

³⁾ Aici trebuie să fie greșală: Orlat în loc de Blaj.

Ungurilor, care-și bat capul ca cu aceea să se rupă de către împăratul și să ungurească pe toate națiunile etc. Căpitanul, la toate acestea întrebă numai: das heisst die Romanen sind dem Kaiser ganz gutgesinnt?¹⁾ Da, Domnule Căpitan! Românii țin numai cu împăratul și cu constituția (din Aprilie) sancționată de el. Lui îi suntem credincioși până la moarte. Însă tocmai pentru aceea rugăm și pe comandantii trupelor împărătești, ca nicidecum să nu mai trimită la pofta Ungurilor pe șate soldați spre a decula pe Români fără vină, numai la pofta de răzbunare a Ungurilor. Acestea i se spuseră căpitanului. El fu mulțumit. Petiția în copie o trimise la General Comandantul. Canonical Rațiu²⁾ și profesorul Andrei Pop se trimiseră la guvern la Cluj cu poftele Românilor, totdeodată să spună guvernului că, dacă va împiedica pretențiunile cele drepte ale Românilor, *nu va fi bine.*³⁾

Sosirea poporului și a lui Iancu

Într-aceea poporul din toate părțile Ardealului adunându-se la Blaj, sosind și Iancu, a cărui oaste atât de regulată intră în Blaj, încât se minunară întocmai și ofițerii împărătești. Iancu călare în fruntea oastei sale nu se opri până în Câmpia Libertății, unde, suindu-se pe tribună cu un pistol în mână, zise numai următoarele cuvinte ponderoase: „Pretențiunile noastre sunt sfinte, precum e sfânta dreptatea și noi Românii vom fi gata a le apăra cu orice preț”, sloboade pistolul și se scoboară de pe tribună, petrecut de salaturile cele nesfârșite ale poporului celui numeros, acum de 50.000.

¹⁾ Este adevărat că Românii sunt credincioși Împăratului?

²⁾ Basiliu Rațiu, membru în deputațiunea de la Viena.

³⁾ Știri despre aceste evenimente dă *Organul Național*. Nr. 18 din 8 Sept., Nr. 20 din 22 Sept. și *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 75, p. 311.

Reîntoarcerea deputațiunii. Răspunsul lui Vay și declarațiunea poporului adunat

Deputații de la Cluj sosesc cu rezoluția guvernială, în care Ungurii încă tot avură nasul și în aceste împrejurări fatale, a răspunde, prin comitele Vay, poate ațâțat și de canonicii fugiți la Aiud, unde se afla acum Vay, ca poporul să n-asculte de ațâțători (bujtogato), ci numai decât să se împrăștie, altminteri va veni dânsul (Vay) cu 4 canoane¹⁾ și 6000 de Secui peste dâșii.

Acest răspuns nesocotit esacerbă²⁾ poporul și mai vârtos. Poporul în 7/19 dete la acest răspuns următoarea declarațiune către Vay:

Excelența Ta!

Noi poporul transilvan, Români, Unguri și Sași – [E de însemnat că atât la adunarea națională din 15 Mai, cât și mai cu seamă la aceasta din Septembrie, fură de față și mulți Unguri iobagi, care peste tot în Transilvania țin cu Românii, fiindcă și dâșii asemenea erau asupriți de nemeși; dâșii zic că nemeșii sunt Unguri. Mulți fură de părere că acești Unguri iobagi, care numai prin religia lor calvină se deosebesc de Români, iar prin port și obiceiuri sunt de origine Români, care pe timpul principilor calvini calvinindu-se, se uncură. Dâșii știu mai bine românește decât Ungurii. Sub revoluție se bătură alătura cu Românii. Încă înainte de revoluțiune chemară adeseori pe popii români întru cele sufletești, iar sub revoluțiune mulți de bună voie trecuseră la legea românească] – în număr aproape de 50 de mii, care ne lăsarăm copiii, casele și femeile și ne adunarăm aici ca să scăpăm mai ales de noua lege de recrutare nesancționată de împărat, de prădăciniule, jafurile și de o mie alte nedreptăți, asupriri și hoții pe față, care ne fac deregătorii comitatelor și mulți nemeși privați, care calcă în picioare legile

¹⁾ Tunuri.

²⁾ Întărâtată.

dumenezeiești și omenești... rămânând credincioși jurământului care l-am depus în Câmpia Libertății, Înălțatului Împărat Ferdinand I și Augustei Case Austriace, rezemați în acest jurământ, în care se zice curat că nu vom asupra pe nimeni, precum nici n-am asuprit până acum, dar nici nu vom suferi ca să ne asuprească cineva, prin aceasta declarăm:

1. Cum că noi nu furăm ațâțați și sumuțați¹⁾ de nimeni, cum îi place Excelenței Sale D. B. Vay a crede când zice: veneratul capitul să ne sfătuiască să nu ascultăm de unii mincinoși care ne vreau răul; noi nu cunoaștem cine sunt mincinoșii și înșelătorii aceia, care ne voiesc răul de cumva nu se înțelege prin aceia deregătorii cum și domnii comitatelor și nemeșii, că aceștia ne-au tot înșelat până acum.

2. Chiar și când am fi fost ațâțați de niște mincinoși și înșelători, cum zice Exc. Sa, n-am făcut până acum nimănu niciun rău; am venit și am șezut aici în cea mai mare liniște, pot fi mărturie la această bună orânduială, vice-căpitanii orășeni, toate satele prin care am venit și prin care ședem, mărturie fiind chiar domnul maior,²⁾ ofițerii și militarii de aici. Dacă se aflară vreo câțiva între noi mai învățați, care ne sfătuiră să venim în rând bun, să nu intrăm nici în casă la cineva până nu ne vom cere voie și să nu luăm cel puțin o prună de la cineva, aceștia nu sunt ațâțatori, ci împăciutori. Ațâțatori sunt aceia care ne-au bătut, ne-au jefuit, au adus execuții pe noi, au stors câte 500, 1000, 2000 și mai mulți de zloți din pungi-ne. Ațâțatori sunt aceia care ne-au măcelărit oile și le-au mai închis și la scaunul varmediei,³⁾ ațâțatori sunt aceia care ne scriu feciorii la cătane și vreau să-i ducă cu miile; ațâțatori sunt aceia care batjocoriră toată țara, omorără în Mihalț 13, iar acum la Luna până la 20 oameni nevinovați, nevoind a ști nimic de protestul și de

1) Îndemnați.

2) Maiorul Clococeanu.

3) Județului.

numele Maiestății Sale al Împăratului. Unele ca acestea ne făcură să ne lăsăm tot ce avurăm și să fugim prin păduri și pe unde puturăm până ajunserăm aici ca să ne rugăm de domnii noștri. Mincinoși și înșelători sunt aceia care ne-au făgăduit că vor slobozi pe Florian Micaș la adunarea din Mai, care astăzi încă zace în cătuși; mincinoși sunt aceia, care au vrut să conscrie 60.000 de feciori numai din Ardeal fără voia Înălțimii Împăratului. Aceștia sunt adevărații mincinoși și înșelători iar nu învățați noștri, pentru care protestăm (tudumănim) ca să nu mai cuteze nimeni ai înfiera cu astfel de epitete care se cuvin acelor care ni le pun, cu atât mai puțin a-i supăra sau a-i mai prinde și a le mai face câte alte batjocuri, neconvinși și nejudecați.

3. Noi nu ne putem duce de aici până când ne vom încredința deplin cum că: a) nu se vor mai cere niciodată *feciorii în cătane pentru Țara ungurească, ci numai pentru Împăratul*; b) până nu ni se va da voie... *să avem adunare națională*; c) până se vor slobozi toți cei prinși, pentru că au vorbit ce e drept și folositor pentru noi... Toate acelea prin care trecurăm până acum ne-au învățat să nu credem la cele ce auzim din gură, nici la ce vedem pe hârtie, ci numai la ce vedem în fapte...; d) nu putem merge de aici pentru că ne temem [că de vom merge acasă, iar vor începe a ne scrie la cătane, ne vor bate cum ne-au bătut în rândul trecut pentru că am fost la Blaj și vor aduce pe Secui asupra noastră; e) avem de a ne mai face multe instanțe pentru că pe unii i-au scos domnii din casele și moșiile părintești, pe alții au început să ne mâne la domni și alte multe necazuri, nedreptăți și asupriri avem a ne arăta...

Până atunci [până se vor împlini poftele poporului], protestăm în numele Maiestății Sale Împăratului, pentru care trăim și murim bucuroși și de care numai odată cu moartea ne vom deslipi, protestăm cu cea mai mare solemnitate împotriva

oricătu atac ce ne va putea veni de o parte ori de alta, aici în loc și pe la casele noastre, pentru că la astfel de întâmplare vom fi siliți a ne apăra.

Pe lângă acestea etc., etc.

Când căpăta în mână această declarațiune a poporului român comisarul Vay, îl cuprinse îngrijorare, minunându-se de curajul poporului celui rezolut, totodată încredințându-se din această declarațiune și de loialitatea poporului. În loc de a trimite asupra Blajului tunuri și mii de Secui, precum amenința în rezoluția dinainte, cheamă la sine, la Aiud, pe maiorul Clococianu, ce era staționat în Blaj, ca să-l petreacă la adunare.

Sosirea br. Vay în adunare

În 22 Septembrie se înfățișă comisarul în Câmpia Libertății și ce să vezi: Românii cei buni îl primiră nu ca pe un vrăjmaș, ci ca pe un binevoitor al lor. După aceea vorbi către popor prin tălmăciu, arătându-i și mărimea puterii sale și dojenind pe oameni să meargă acasă. Poporul însă îi răspunse omeneste, dar în gura mare, că nu vrea a ști nimic de puterea lui și că nici se va depărta până nu i se vor împlini toate cererile sale. Deci, mai încolo întrebă pe popor, dar într-un ton cu totul altul, de dorințele sale a căror împlinire să o mijlocească dânsul la Împăratul. E de însemnat că în toată vorbirea lui nu cuteza a numi a pomeni numele rege, craiu, ci împărat. Urechile Românilor nicidecum nu se pot deda cu numele de rege, craiu, principe, ci numai cu clasicul „Împărat”. Și acesta e un lucru prea firesc. Românul din veacuri și veacuri s-a știut tot sub „Imperator”. Coloniile romane fuseră aduse prin imperatori; ritul răsăritean ș. a., li se dăde prin împărații bizantini, de 150 de ani Românul ardelean fu scăpat de vechile tiranii, de calomnie, prin împărații austriaci, care se cheamă împărații Românilor, de veșnica iobăgie numai prin împăratul Iosif II,

care se fălea cu acest nume și care până în ziua de astăzi este idolul Românilor.

Poporul pofti încetarea recrutării pe seama Ungurilor. Comisarul promise. Poporul pofti eliberarea bărbaților săi și dintre toate ca prizoniții Bărnățiu și Laurian să vină la adunare ca să o conducă. Comisarul, speriat, se învoi la toate, provocă numai pe Maior¹⁾ ca cu mijloace blânde, să grăbească lucrările adunării, ca aceasta cât mai curând să se poată desface și apoi se depărta din acest loc necasnic pentru dânsul.

Sosirea arestaților

A doua zi, Sâmbătă, sosiră arestații politici: preotul românesc Balint, Moga ș. a., pe care Vay îi slobozi din temnițele Aiudului. Bieții bărbați erau galbeni la față, pieriți și căsniți ca vai de ei, căci suferiseră mult fără nicio vină. Nu sunt cuvinte a spune bucuria cu care fură primiți de popor în Blaj¹⁾.

Sosirea conducătorilor

Iar Luni dimineața, în 25 Septembrie, sosiră din Orlat bărbații poporului: Bărnățiu Laurian și Alexandru Papiu petrecuți de ofițerul Novac ș.a. Poporul care de mai multe zile aștepta cu nerăbdare după oamenii săi, și crescuse anume peste 60.000, le ieși înainte până în satul Mănărade, făcând o uliță îndesată de oameni din Blaj până acolo iar Iancu înainte cu cele 6 mii ai săi, toți bine înarmați și împărțiți în plutoane. Toți trei vorbiră cuvinte fierbinți către popor mai întâi Bărnățiu cu întreitul: să trăiască împăratul! Să trăiască națiunea! Poporul lăcrima de bucurie că-și vede iarăși, după atâtea suferințe, oamenii săi în viață²⁾.

¹⁾ Maiorul Clococeanu.

¹⁾ cf. *Organul Național*, Nr. 19 din 23 Sept.

²⁾ cf. *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 76 din 16 Sept.

După aceea, plecând cu tot poporul în Câmpia Libertății, adunarea se constituie după forma convenită și după mai multe debateri serioase se formă o nouă petiție către Împăratul și General Comandantul.

Protocolul adunării

Între altele: „Poporul român, împins de terorismul unguresc și de stoarcerile, jafurile, arestările și batjocurile, violențele, prigonirile și uciderile care au urmat din acel terorism nemaipomenit în această țară, adunându-se la Blaj, rezemat pe jurământul care l-a depus în 15 Mai în Câmpia Libertății, se ține tare de drepturile sale naturale și civile, de hotărârile adunării naționale generale și preface hotărârile celor două regimente de graniță ale sale; însă leapădă și declară nule toate acele jafuri (subscrieri pentru uniune, alegeri de deputați pentru dieta ungurească), care le-au făcut unii oameni înșelați, din acel timp încoace în contra acelor hotărâri generale și în contra jurământului depus. În urmarea acestora declară:

1. Că nu vrea să recunoască uniunea Transilvaniei cu Ungaria;

2. Că nu vrea să recunoască ministerul unguresc;

3. Că nu vrea să stea de-a-dreptul sub Maiestatea Sa la altă întocmire să primească poruncile mai înalte prin Înalt General Comandantul;

4. Cere de la Maiestatea Sa deschiderea unei adunări naționale generale și întărirea comitetului național, care se prigonește de către guvernul maghiar în chipul cel mai neomenos;

5. Cere deschiderea unei diete ardelene compusă din toate trei națiunile după proporția sufletelor;

6. Poporul proclamă *constituția austriacă* și

7. Cere un guvern provincial din toate trei națiunile.

Mai cere încetarea terorismului și dintre toate, pentru siguranță publică în satele și ținuturile române, înființarea gărzii naționale române, spre care scop se cer arme de la General Comandantul precum sau dat Ungurilor și Sașilor și comisiuni cercetătoare după pagubele și nedreptățile făcute Românilor etc¹⁾.

După încheierea protocolului, adunarea se cuprinse cu ascultarea și culegerea mai multor instanțe ale sărmanilor Români – îl cuprindea groaza pe om când citea în aceste instanțe patimile cele neînchipuie ale lor – de altă parte cu organizarea gărzii naționale.

Sosirea lui Fl. Micaș

Se așteptau arestații și mai cu seamă Florian²⁾ Micaș, care acum din Miercurea Paștilor se afla în temniță, dus de la Cluj, între mari batjocuri, la Secui, la Oșorheiu³⁾. Mai de multe ori trimise adunarea și maiorul Clococianu după dânsul și cu toate că B. Vay dote poruncă să-l elibereze, nu vreau Ungurii a-l da afară. În urmă totuși, Joi, în 28 Septembrie, povățuit de amintitul ofițer, de abia putu scăpa de mâna barbarilor acest martir. Entuziasmul poporului cu care-i aduse în triumf pe Micaș până la Câmpia Libertății, nu se poate descrie. După amiază, chemându-se tot corpul ofițerilor în câmp, se proclamă a doua oară constituția austriacă. Ofițerii aclamau împreună cu poporul.

¹⁾ Protocolul adunării la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 31-34 și N. Popea, *o. c.*, p. 174-176, în nemțește, iar în *Foaie pentru minte...* 1848, Nr. 39, p. 313-315 și la Păcățianu, *o. c.*, p. 426-427, în românește.

²⁾ În manuscris greșit Adrian în loc de Florian.

³⁾ Târgu-Mureș.

Plecarea poporului

Vineri, în 29, Iancu cu oastea sa plecă către casă. Așijderea și alți tineri din deosebite părți ale țării plecară către casă, împreună cu poporul cu niște “declarațiuni” tipărite în mână, în limba latină și română, în care poporul român da de știre națiunile conlocuitoare că, întemeindu-se pe egalitatea drepturilor și pe rezoluția Maiestății Sale din 23 Iunie, în aceste timpuri periculoase, se organizează în gardă națională, spre apărarea siguranței publice, spre apărarea țării și a sa. Gardele naționale organizate în Blaj de Sever și Brad în număr de 6 mii, erau să plece către Sibiu ca să ceară arme de la General Comandantul, dar spre seară sosi în Blaj fără veste, generalul Shurter și sfătui pe povățuitorii poporului ca să trimită o deputațiune mai mică la General Comandantul, fiindcă o așa mare masă de oameni ar umple de grijă pe cetățeni.

Deputațiunea la Comandantul General

Deci, se alese o deputațiune mai mică de 22, din toate clasele poporului, care în 3 Octombrie dete în mâna General Comandantului toate hotărârile adunării cu rugarea, ca cele ce stau în sfera activității sale să le împlinescă, iar celelalte să binevoiască a le înainta la Maiestatea Sa.

Generalul Baron Puchner, cu toate că era bolnav în pat, primi cu cea mai mare plăcere deputațiunea și promise din partea sa toate câte sunt în putință. E de însemnat la această scenă însemnată, că Comandantul general, spre a se încrede că toate acele sunt hotărârile poporului, iar nu numai a vreo câțiva mai învățați, însuși întrebă pe deputații țărani pentru ce nu vreau unirea și guvernul unguresc. Iar țărani, al căror nume, rău ne pare că acum nu-l știm, răspunseră cu sinceritatea cea proprie lor: „Ungurii de mai multe sute de ani ne robesc pe noi, acum vreau să ne stingă și limba și nația și să ne unească cu Țara Ungurească, ca așa din noi

toți să facă o împărăție și nație ungară tare și mare și în urmă să se rupă și de către Înălțatul Împăratul. Dar noi nu vrem nici să ne pierdem limba și nația, nici să ne rupem de către împăratul.¹⁾

În 27 Septembrie (8 Octombrie), Genral Comandantul sloboade o proclamație drept către Români, îi încredințează despre protecția sa asupra tuturor asupritorilor, îi încredințează că vor avea drepturi deopotrivă cu toate celelalte națiuni, le laudă purtarea lor omenoasă și liniștită de până acum și le-o comandă și pe viitor, le laudă și adunările lor despre care tot General Comandantul se declarase, înaintea deputațiunei, că ar putea servi de model și națiunilor celor mai culte din Europa.²⁾

Mișcarea Sârbilor

Ungurii din Ungaria pășesc pe calea rebeliunii. Într-aceea în Ungaria, deoparte Sârbii, încă de la începutul verii, duceau o bătălie sângeroasă asupra Ungurilor,¹⁾ iar Banul Jellacici mai de curând plecase cu oaste însemnată de Croați drept către

¹⁾ La Păcățianu, *o. c.*, p. 428-429, mai este înregistrată o declarațiune a acestei delegațiuni, de cuprinsul următor: „Dacă puținii Unguri de la noi au tratat cu noi în mod atât de tiranic, ce vor face ei cu noi acum, când au dat mâna cu Ungurii din Țara Ungurească, care sunt mai numeroși? Ungurii au planuri păcătoase. Cu ajutorul nostru ar vrea ei să subjuge popoarele credincioase Maiestății Sale, ca după aceea să întoarcă armele în contra noastră, iar dacă se vor fi întărit bine, să se desfacă de către Împăratul. Dar noi vrem să rămânem credincioși Împăratului nostru. De aceea vrem să fim supuși de-a-dreptul Împăratului: să fim guvernați de ministerul său împărătesc și să fim puși sub scutul constituției imperiale”.

După aceea se alege un comitet, numit de pacificațiune, cu sediul la Sibiu, în frunte cu Bărnuțiu, ca președinte și alți 5 membri: Aug. Tr. Laurian, N. Bălășescu, T. Cipariu, Fl. Micaș și I. Bran.

²⁾ Proclamațiunea se găsește în *Foaie pentru minte...* 1848, Nr. 42, p. 335-336, N. Popea, *o. c.*, p. 77-78, Barițiu, *o. c.*, p. 763-764 și Păcățianu, *o. c.*, p. 429-430.

¹⁾ În ziua de 26 Iunie s-au început ciocnirile între Sârbi și Unguri la Neoplanta, după cum relatează *Pesti Hirlap* din 28 Iunie.

Budapesta spre apărarea, atât a tronului, cât și a libertății lor naționale²⁾ după ce Ungurii la toate provocările Sârbilor și Croaților de a nu le ataca drepturile naționale, de a se înțelege, răspundeau acestora, ca și Românilor, că sunt rebeli și vânzători de patrie. Kossuth zicea că pe mapa Ungariei nu află nicio țară croată ci numai comitatul Agramului etc. Ce e mai mult, Szalai adunase cete mari de tot felul de oameni răi, hoți și țigani, etc. cu care sta gata să calce în Croația, omorând, arzând, prădând, căci așa suna și porunca ministerului Batthyanyi. Ba se făcuse planul a umple și pădurile Bakony tot cu tlhari și ucigași, care să strice pe oamenii lui Jellacici. Câte mijloace barbare și desperate! Și acest fel de rebel se recomanda din Pesta și din Cluj prin toate gazetele maghiare.

De altă parte, ministerul maghiar și dieta maghiară din Budapesta, se abătuseră cu totul de la calea legală. Dânșii începură a se pune în contact direct cu puterile străine, nu vrură să dea ajutor Împăratului în contra Italienilor, legile de recrutare pentru o armată neatârnată maghiară, pentru emiterea de bani de hârtie etc., le puseră în lucrare fără a fi sancționate de Împărat, provoacă trupele împărătești spre părăsirea stegurilor și regimentelor sale etc. etc. Cu un cuvânt, fără nicio sfială, dau acum semne nu numai de uciderea politică a celorlalte națiuni, ci și de o rebeliune apropiată, de rupere totală de către Monarhia austriacă.

Intervenția Împăratului în Ungaria

În urma acestora, Împăratul, neputând a se înțelege cu ministerul unguuresc, care însuși sta în fruntea rebeliunii, fu

²⁾ Condițiunile lui Jellacici pentru a se împăca cu Ungurii erau, ca ministerele de război, finanțe și externe din Budapesta să se unească cu cele din Viena și să le împlinescă cererile Sârbilor, după cum scria ziarul *Kerékgyártó* din Budapesta, din 27 Iulie.

silit, printr-un manifest din 22 Septembrie, a recurge la credința popoarelor sale din această țară asupra călcătorilor de legi.¹⁾

După aceea, atât palatinul cât și ministrul*, dându-și dimisia, Împăratul, spre împiedicarea și împăcarea vrăjmășiei între naționalitățile din Ungaria și spre a restitui ordinea legală trimite pe Genralul Gr. Fr. Lamberg de comisar împărătesc cu plenipotența extraordinară, dar de abia ajunse acesta în Pesta și Ungurii, în 28 Septembrie, îl uciseră. Atunci slobozi Împăratul cunoscutul rescript din 3 Octombrie, prin care dizolvă dieta din Pesta, declară de nule legile nesancționate, supune toate trupele de orice nume comandai supreme a Banului Jellacici: Ungaria, până se va restabili ordinea legală, se supune legilor de război; Banul Jellacici se denumește de comisar împărătesc plenipotențiar etc. și dintre toate, în urmă, se zice, asigurarea egalității tuturor naționalităților pentru totdeauna și pe temeiul acesta *ordinarea relațiilor reciproce a tuturor țărilor și popoarelor* – wie die gleiche Berechtigung Grundlage die Wechselbeziehungen aller unter Unserer Krone vereinigten Länder und Völker geordnet werden sollen, wird das Geeignete mit Zuziehung von Vertretern aller Theile berathen, und im gesetzlichen Wege festgestellt werden.²⁾ – Se va consulta și hotărî prin reprezentanții tuturor părților.³⁾

¹⁾ Proclamațiunea la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 36-40, N. Popea, *o. c.*, p. 179-183, în nemțește, iar în traducere românească la Păcățeanu, *o. c.*, p. 431-435. În 25 Septembrie, Împăratul Ferdinand mai dă o proclamațiune publicată la același.

* de fapt ministerul, adică guvernul.

²⁾ „Cum să fie asigurate, pentru totdeauna, drepturile egale ale tuturor naționalităților și să se așeze pe acest temei toate relațiile reciproce ale tuturor țărilor și popoarelor unite sub coroana noastră, se va desbata de către reprezentanții tuturor părților și se va stabili pe cale legiuită”.

³⁾ Proclamațiunea la Laurian, *o. c.*, p. 43-45, Popea, *o. c.*, p. 185-187, iar în românește la Barițiu *o. c.*, p. 251-253 și Păcățianu, *o. c.*, p. 437-439.

Ungurii, nebăgând în seamă acest rescript împărătesc pășiră mai încolo pe calea rebeliunii.

Atitudinea Ungurilor față de aceste evenimente

Puterea executivă, după ce-și dăde dimisia palatinul și ministerul, începe a o uzurpa dieta. Deci, alege un comitet apărător de țară, provocară toate orașele și cetățile să ridice tricolorile naționale: care nu făcea aceasta e vogelfrei¹⁾. Terorismul în culmea sa.²⁾ Într-aceea, în 6 Octombrie, tot prin bani ungurești, erupse revoluțiunea în Viena, în care se ucise ministrul Latour. Jellacici, care plecase către Pesta, fu silit a pleca către Viena în ajutorul lui Windischgrätz. Kossuth în persoană conduse o mulțime de Unguri înarmați către Viena, în ajutorul rebelilor. El fu bătut îndărăt.³⁾ Revoluția din Viena așijderea învinsă. Cum după aceea, după deosebite manifeste, porunci și provocări împărătești către popoarele Ungariei și în deosebi către Unguri, fu silit Împăratul a păși cu putere în contra rebelilor, în Noiembrie, vom vedea mai târziu. Acum să vedem ce se întâmplă în Ardeal după adunrea și armarea Românilor, în Septembrie.

¹⁾ Afară de lege.

²⁾ Acest fapt determină pe Împăratul să însărcineze pe gen. Br. Adam Récsey, la 3 Octombrie, cu alcătuirea unui guvern în Ungaria. Actele publicate la Barițiu, *o. c.*, p. 253-254 și la Păcățianu *o. c.*, p. 436.

³⁾ În urma acestei înfrângerii, adresează Kossuth, la 10 Oct. o proclamațiune către Români, invitându-i a sta alături de el, promițându-le egalitate și libertate. Proclamațiunea la Barițiu, *o. c.*, p. 761-763 în ungurește, iar în traducere românească la Popea, *o. c.*, p. 187-190 și la Păcățianu, *o. c.*, p. 441-444. La această proclamațiune răspunde garnizoana Timișoarei că nu se va supune niciunui ordin care nu emană de la împăratul. cf. Păcățianu, *o. c.*, p. 445.

IX. UNGURII ȘI SECUII ÎN ARDEAL.

Încă înainte de adunarea de la Blaj și numai decât după scăparea d-lui Laurian, înțelegând Ungurii despre aceasta, îndată trimiseră de capul lor o execuție din garda națională ungurească pe satul Armiu, care ajutase la scăparea celor arestați în Sibiu.⁴⁾ Au tăiat vrei câțiva boi frumoși; 18 boi îi duseră la Aiud, apoi se suiră prin podurile caselor, le luară slăninile și le aruncară în uliță la câini, brânza, laptele etc., toate [le] prădară. Pe vreo câțiva Români îi duseră în temniță la Aiud. Așijderea făcură și pe aiurea.

Alte atrocități ale Ungurilor și Secuilor, în luna Septembrie

Iar după ce auziră Ungurii de adunarea Românilor la Blaj, îndată începură, de o parte gazetele din Cluj, de altă parte Secuiei, a amenința pe Români. Gazetele din Cluj după cum toată vara, așa și acum, poșteau să se spânzure toți Românii care nu se supun Ungurilor și înainte de toți inteligenții români. Provocau pe vlădicii și redactorii români ca să capaciteze pe Români pe partea Ungurilor. Vlădicii scriau cât puteau la proclamațiuni, așijderea și gazeta din Blaj. Singură Gazeta din Brașov mai apăra pe Români. Iar cauza națională a Românilor, precum toată vara, așa nici acum nu o apăra niciun organ public, ci singur poporul cu povățuitorii săi. Iar de altă parte Secuiei, încă cu începutul lui Septembrie, vreau să se reverse peste româtime și mai cu seamă asupra Blajului, unde erau adunați Românii. Așa în Trei-Scaune, în 12 și 13 Septembrie, ținură și ei o adunare la Sz. Katolna¹⁾ sub președinția cârmuitorului A. Horváth care căpătase o provocare de la

⁴⁾ Azi Armeni, în jud. Sibiu. Despre întâmplarea din această comună relatează și *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 71.

¹⁾ Azi Cătălina, jud. Trei Scaune.

cârmuitorul Cetății de Baltă ca neapărat să stea gata cu oamenii săi a ieși în drumul Românilor adunați la Blaj. Tot la această adunare, Berzenczey, care veni în Secuime ca comisar al comitetului unguresc din Pesta, spuse adunării, că Secuilor li s-a deschis în Ardeal Câmpia, în Ungaria Banatul spre colonizare, deci să prindă numai armele.²⁾ De la Oșorhei¹⁾ erau să pornească 300 de gardiști asupra Blajului, dar se socotiră altfel. Toată bravura ce o făcură fu că pe negustorul român Fogarași, după ce-l bătură și-l despoiară, îl aruncară în temniță. Așijderea batjocoriră pe protopopii români și biserica.²⁾

De la Aiud, până când ținea adunarea națională în Blaj, era să vină garda națională spre Blaj. Mai cu seamă amenințau Ungurii cu eroii secuii. Cu aceștia amenințase și Vay, precum văzurăm.

După finitul adunării, furia Ungurilor nu mai avea margini. Gazetele strigau moarte tuturor Românilor, care nu se supun poruncilor ungurești. Kossuth, în ședința dietei din 10 Octombrie, declară, prea lămurit, că îndată ce ei vor încheia treaba cu Croații se vor întoarce asupra Românilor cu 30-40 mii înarmați. Aci adause Kossuth: mi-e milă de acest popor al Românilor, pentru că privindu-l noi de rebel nu-i vom da

²⁾ Dieta din Budapesta votase proiectul de colonizare încă la 5 August, după care trebuiau colonizate jud. Torontal și Caraș cu Unguri și mai ales cu Secui. Trebuia colonizată, după acest proiect și Câmpia Transilvaniei cu aceleași elemente, pentru a ține în frâu pe Români. În acest scop, Berzenczey se și duse la fața locului pentru a găsi terenurile cele mai potrivite pentru Secui. cf. *Kérékgyartó* din 7 august și *Tribuna* din 1898, Nr. 161, p. 646. După *Siebenbürgen Wochenblatt*, Nr. 66 din 8 August, deputatul Geczy propune să se colonizeze acele regiuni cu cei 60.000 de Ciangăi din Moldova. Despre adunarea secuiască de la Cătălina vezi și *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 74, p. 306.

¹⁾ Târgu-Mureș.

²⁾ Preotul ortodox Partenie Trombițaș este maltratată dar reușește să scape din mâna Ungurilor după cum scapă și preotul unit Ilie Farago, după chinuri tot atât de mari. cf. Tr. Popa, *o. c.*, p. 158.

niciun pardon ci-i vom măcelări cumplit.³⁾ Guvernul din Cluj se înconjoară de önkéntes⁴⁾ și trimise pe aceștia în toate părțile țării ca să desarmeze Români, care-și formară gardă națională precum își formaseră și Ungurii și Sașii încă din Martie. Önkénteșii prădară împrejurul Clujului mai multe sate românești precum Jucurile, Cămărașul ș. a. În Bărai⁵⁾ căzură în mâna lor și *Bătrâneanu* și *Simonis* care organizară garda națională românească.⁶⁾ Între bătăi și batjocuri [il] duseră la Cluj, unde a treia zi, în 11 Octombrie, îi spânzurară Ungurii.¹⁾ Bătrâneanu își dete sufletul cu ultimele vorbe: Bucuros mor pentru națiune! Să trăiască națiunea română!²⁾ Așijderea răstigniră la Oșorheiu pe Vasile Pop.³⁾ Acești trei inteligenți români fură jertfele cele dintâi, încă înainte de revoluțiune, până când Români nu atinseră nici părul vreunui Ungur. Tot așa și cu Români de aici din Sătmar, Bihor. *K. H.*⁴⁾ din 14 Octombrie, ne asigură cum că Secuiei se gătesc a șterge satele românești, a tăia, încât niciunul să nu rămâie, fiindcă Români

³⁾ cf. *Foaie pentru minte...*, Nr. 41.

⁴⁾ Voluntari.

⁵⁾ Toate trei în jud. Cluj.

⁶⁾ În jurul acestor tribuni se adună toate satele de pe Câmpie până la Cluj. Se țin adunări mai mari în Frata, Bărai etc. unde Bătrâneanu, prin cuvântări înflăcărate, îndeamnă poporul la răscoală. Vezi despre aceasta Șt. Pascu. *Alexandru Chiorean alias Bătrâneanu și rolul său în revoluția Românilor ardeleni la 1848*. Sibiu, 1939, p. 41-43.

¹⁾ Spânzurarea acestor tineri s-a făcut în 3/15 Oct. și nu în 11. (Contează foarte mult diferența calendaristică)

²⁾ Întreagă tragedia acestor tineri la Șt. Pascu, *o. c.*

³⁾ La 10 Oct., cu toate că contele Emerik Mikó și-a dat cuvântul în fața mulțimii adunate – vreo 6000 de oameni – că-i va elibera. V. Pop a fost împușcat. Acesta a fost semnalul răscoalei în aceste părți. Vezi la Vasilie Moldovan, *Memorii din anii 1848-49*. Brașov, 1895, p. 93-94 și Tr. Popa, *o. c.*, p. 164.

⁴⁾ Kolozsvári Hirado.

de aici, prigoniți de Unguri, părăsiți de învățații lor, aleargă la Ardeal, la Urban.⁵⁾

Adunarea Secuilor de la Lutița

Berzenczey, emisarul kossuthian, cheamă pe Secui la adunarea generală la Agyagfalva⁶⁾ pe 12 Octombrie, Adunarea se ținu în 15 Octombrie sub președinția lui Emeric Mikó. La această adunare secuiască, fură [de] față, după cum spune Mikó în relațiunea sa, 60.000 Secui, [incluzându-se] amândouă regimentele cu armele în mână, mulți Unguri din comitate. În 16 Octombrie hotărârea răscularea spre răsturnarea Monarhiei. Spre acest scop să se verse mai întâi pe Câmpia românească – precum și făcură; - să nu se cruțe nimeni care nu poartă culorile maghiare și [nu] recunoaște guvernul maghiar; stârpirea tuturor împotrivorilor. În locul lui Puchner aleseră General Comandant pe Baldacci. Aceste hotărâri, între cele mai crude barbarii scitice, se și puseră în lucrare numai decât în următoarele zile.¹⁾

⁵⁾ Românii din părțile nordice, trimit deputați la Urban pentru a depune jurământ. Astfel fac satele Medieș, Gorbed, Apa, Iosib etc. din jud. Satu-Mare, unde, făcându-se propagandă pentru Împărat și astfel împotriva Ungurilor, sunt aduși gardiștii unguri împotriva lor. În 8 Octombrie, revolta ia proporții mari, dar e înăbușită în sânge. Sunt omorâți mai mulți țărani, iar alții închiși. cf. Al. Doboși, *o. c.*, p. 451-454.

La fel și în Chioar se întâmplă un incident între Români și comitele Teleki, urmarea fiind omorârea mai multor Români. cf. *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 79 din 25 Sept.

⁶⁾ Lutița, județul Odorhei.

¹⁾ Neținând seamă de apelul Românilor care cereau ca războiul să fie cult. Relatări despre această adunare secuiască ne dă *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 84, p. 346; Kövári L., *Erdély Története 1848-49-ben*. Pesta, 1861, p. 92-94; V. Moldovan, *Memorii*, p. 96-99 și G. Barițiu, *o. c.*, p. 281-291.

X. ÎNTĂRIREA COMITETULUI ROMÂN DE PACIFICAȚIUNE

În mijlocul acestor evenimente periculoase, când hoardele secuie acum se și vărsară pe Câmpia românească, prădând și arzând satele și ucizând Români fără nicio deosebire de sex și etate, de altă parte Urban cu batalionul său de grăniceri români, pe care, după ce Ungurii batjocoriră atât de cumplit batalionul românesc care plecase la Ungaria, pentru că credeau în Împăratul și cauza națională, nici nu vru să jure pe constituția ungurească, nici să se bată asupra poporului sârbesc²⁾ se așezase cu castrele sale, în Septembrie, la Dej și alergau Români din toate părțile la dânsul. Întări, în 16 Octombrie, comitetul român de pacificațiune.³⁾ Într-aceea, în 17 Octombrie, guvernul din Cluj, care sta în capul rebelilor unguri, trimise o poruncă la Sibiu, ca Tesaurariatul și toate casele țării să se strămute la Cluj. General Comandantul ia cheile cu sine și, tot în 17 Octombrie, publică scularea de gloate spre desarmarea rebelilor.⁴⁾

²⁾ Din cauza acestei atitudini acest batalion a avut de suferit foarte mult. Min. de război, Meszáros, a hotărât să ucidă întreg batalionul pentru atitudinea sa revoluționară. Comisiunea de cercetare hotărăște în favoarea batalionului și astfel, după nenumărate peripeții, se reîntoarce în Transilvania. Vezi pe larg Gh. Barițiu, *Istoria reg. II român de graniță*. Brașov, 1874, p. 32-60 și *Părți alese din istoria Transilvaniei*, p. 195-205.

³⁾ Actul prin care gen. Pfersmann recunoaște comitetul e publicat în *Foaie pentru minte*, Nr. 42, p. 333 și în *Transilvania*, din 1875, An. VIII, Nr. 20, p. 229.

⁴⁾ Încă în 3 Octombrie, gen. Com. Puchner, primește poruncă de la contele Latour, Min. de război al Austriei, să înarmeze pe toți Transilvanii pentru a restabili ordinea. Puchner, ca răspuns la cererile Românilor din 3 Oct. și ca urmare ordinului lui Latour, adresează, în 9 Octombrie, o proclamațiune către Români, asigurându-i despre egala îndreptățire cu celelalte națiuni din Transilvania și satisfacerea cererilor lor.

Proclamațiunea gen Puchner din 18 Octombrie

General Comandantul, prin o proclamațiune din 18 Octombrie, spre a pune odată capăt acestui sistem teroristic, într-o țară care acum, după ce palatinul și ministerul kossuthian își dedeseră dimisiunile, se afla într-o stare anarhică, declară Ardealul, în urma manifestului din 3 Octombrie, în stare de război și apucă în mână frânele guvernului spre a restaura pacea și siguranța publică cu toate mijloacele. Totodată declară de ilegale toate funcțiunile comisarilor comitetului kossuthian din Budapesta. Iar în urmă către popoarele credincioase (Români și Sași) astfel vorbește într-aceea proclamație: „Încât pentru voi națiuni și locuitori ai acestui mare Principat, care sunteți credincioși Împăratului, către voi mă îndrept și zic că a sosit cel mai important minut al vieții voastre, în care arătându-vă credincioși către preabunul nostru domnitor, să adeveriți cu fapte strălucite că trebuie să apărați *libertatea și egalitatea tuturor națiunilor* în contra terorismului și domniei silnice din Budapesta...”¹⁾

Proclamațiunile comitetului român din 19 Octombrie

În 19 Octombrie slobozi și comitetul națiunii române două proclamațiuni: „Frați Români! ridicați-vă capetele voastre! Zorile unui viitor frumos se revarsă peste voi... ridicați-vă cu toții până la cel mai din urmă om, vărsați-vă sângele până la cea mai din urmă picătură [de sânge] pentru cauza cea

Proclamațiunea în *Foaie pentru minte*, Nr. 42, p. 335-336 și la N. Popea, *o. c.*, p. 177-78 și Păcățeanu, *o. c.*, p. 429-430.

¹⁾ Proclamațiunea la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 51-53 în nemțește la N. Popea, *o. c.*, p. 193-95 și la Păcățianu, *o. c.*, p. 457-460, în românește. Textul reprodus de Papiu prezintă unele nepotriviri, rezultate din traducerea textului nemțesc. În aceeași zi, Puchner mai adresează o proclamațiune trupelor transilvane. cf. *Transilvania*, 1875, VIII, Nr. 22, p. 251-252.

dreaptă... purtați-vă frățește către toate națiunile, omenește chiar și către vrăjmașii voștri...²⁾

Tot în 19 Octombrie, slobozi comitetul și către națiunea ungară secuie din Transilvania următoarea proclamațiune: „De mai mulți secolii locuim în pace împreună cu voi în una și aceeași țară. Împreunarea aceasta nouă până acum puțin folos ne aduse. Cu toate acestea noi trecutul nu voim a-l trage în socoteală. Noi sperăm din îndurarea împăratului nostru un viitor mult mai bun... Ne ridicarăm pentru împăratul, pentru patria noastră, pentru libertatea și egalitatea tuturor națiunilor ce o locuiesc... Dacă trebuie să intrăm în război, unul în contra celuilalt, să cruțăm cel puțin sentimentele proprii omenești! Să cruțăm numele nostru cel bun. Să facem posibilă, prin umanitate, legarea păcii. Să evităm și pustiirile cele de prisos, că doar fiecare dintre noi vrea să locuiască și în viitor țara aceasta. Și e bine să prefacem în pustietate locuințele noastre?

În acest sens apelăm la concetățenii noștri, la frații noștri aliați. Faceți și voi asemenea! Orice act de umanitate, de mărinimositate, pe care-l veți face, va aduce fructe de aur fraților voștri proprii, căzuți în mâinile noastre. Dacă nu putem să ne unim sub ideea politică a dreptului și a libertății, lăsați-ne cel puțin ca împreună să cunoaștem ideea umanității.

... Iubim omenimea, de dragul ei vă și provocăm pe voi și pe frații voștri să faceți asemenea! Iar dacă voi veți comite acte de grozăvie în contra partidului nostru, ne vom vedea siliți să plătim cu aceeași monedă, pentru că [întru] apărarea partidului nostru și [a] bunei noastre cauze, vom fi datori a o face aceasta, împiedicându-vă, prin dreptul nostru de răsplătire, în comiterea

²⁾ Proclamațiunea întregă la Laurian, *o. c.*, p. 53-55 în nemțește. Textul românesc chiar dacă s-a pierdut cu ocaziunea ocupării Sibiului de către Unguri, la începutul anului 1849, cum spune Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 305, totuși se păstrează așa cum a fost publicat de *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 7, p. 357-358 și ne miră că Barițiu nu știa de el cf. și Șt. Moldovan, Extras din ziarul vieții mele, *Transilvania*, 1875, An. VIII, p. 79.

de grozăvii față cu partidul nostru. Grozăviile pot fi nimicite prin grozăvii.

Cu inima scăldată în sânge am face lucrul acesta, dar va trebui să-l facem pentru marele scop și de dragul umanității¹⁾.

Proclamațiunea comitetului din 21 Oct.

În 21 Octombrie, îndreaptă următoarea proclamație către Români:

1. Să nu îndrăznească nimeni a se atinge nici de persoane, nici de averea altuia, fie acela de ce neam va fi, Român, Ungur, Ovreu etc., pentru că toți oamenii au dreptul deopotrivă la viața și averea lor...

2. Cei ce pun armele jos și prin aceea arată că nu vreau să se bată asupra nimănui, unii ca aceia să nu aibă nicio băntuială sau supărare, ci dimpotrivă, să se apere de orice asuprire și ei și averea lor.

3. Să nu îndrăznească nimeni a supăra, a împiedica sau ori în ce chip a băntui pe călătorii pașnici, ci dimpotrivă să dea pace fiecine călătorilor, ba încă, după putință, să-și înlesnească unul călătoria altuia.

4. Comitetul poruncește strâns tuturor Românilor, ca pe lângă împlinirea acestora să asculte de mai marii comunităților: de prefecti, tribuni, centurioni, decurioni, de bătrânii comunităților și de toți mai marii lor cei legiuți.

5. Toți mai marii aceștia sunt datori a priveghea, ca oamenii să nu se dea la beție și la alte excesuri, să păzească comunitățile și averea fiecăruia, fie nemeș, fie de altă clasă, de orice păgubire; iar cele ce s-ar fi luat până acum pe nedrept, toate

¹⁾ Proclamațiunea întreagă în *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 88, p. 361-362, *Transilvania*, 1875, VIII, Nr. 22, p. 252-253, la Laurian, *o. c.*, p. 56-59, la Popea, *o. c.*, p. 190-93, la Barițiu, *o. c.*, p. 766-769 cu data de 7/19 Oct., pe când la Păcățianu, *o. c.*, p. 458-460 e datată din 8/20 Octombrie. Șt. Moldovan, *o. c.*, l. c., făcând o bună analiză proclamațiunii, spune că a fost alcătuită tot în 19 Oct., dar a fost publicată numai în 20.

lucrurile acelea să dea îndărăt proprietarilor lor, fiecare sat e dator a răspunde pentru toate pagubele care se fac în sat.

6. Oricine ar îndrăzni a lucra împotriva acestor porunci, fie acela sat întreg, sau mai mulți oameni, sau numai unul singur, unii ca aceia se vor supune sub judecata de război și fiecare după vina sa, cu strașnice pedepse, se va pedepsi.

În urmă comitetul aduce aminte Românilor, ca să se poarte așa cum s-au purtat până la această catastrofă și, ferindu-se de toate nedreptățile, să dovedească și de aici înainte cum că au fost și sunt vrednici de libertate¹⁾.

Atitudinea Ungurilor față de revoluțiune

Într-aceea războiul curgea în țară în toată furia sa. Căci nu așa sunau proclamațiunile Ungurilor. Alătura și vorbele lui Kossuth în ședință... nu așa proclamațiunea lui Vay în care cheamă la arme pe toți Ungurii și Secuii, făgăduind acestora că *pământul ce-l vor cuprinde de la Români va fi al lor*¹⁾, nu așa proclamațiunea popii calvin din Cluj, Herepei, care în proclamație întărâtă pe Unguri și pe Secui cu cele mai aspre cuvinte asupra Românilor pe care îi numește hoți și prădători²⁾; *Ellenör* zice ca să se spânzure și o mie de inteligenți români ca așa să nu mai aibă poporul conducători.

¹⁾ Proclamațiunea întregă în *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 89, p. 365-366, la Barițiu, *o. c.*, p. 770-771 și la Păcățeanu, *o. c.*, p. 483-484. La G. Barițiu, *o. c.*, p. 306-308 și la T. Păcățeanu, *o. c.*, p. 452-453 se mai găsește o proclamațiune adresată de comitet „Fraților Români”, la 20/8 Oct., iar la N. Popea, *o. c.*, p. 203-208 se mai găsește o altă proclamațiune a comitetului român, adresată Românilor, cu aceeași dată, iscălită însă numai de Bărnuțiu ca președinte și de Barițiu ca secretar.

¹⁾ Proclamațiunea lui Vay în limba română e publicată de Șt. Moldovan în *Transilvania*, 1875, An. VIII, p. 260-261 cu data de 21 Oct. și în limba maghiară de N. Popea, *o. c.*, p. 201-203 cu data de 22 Oct.

²⁾ Analiza pe larg a proclamațiunii lui Herepei în *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 86, p. 354-355.

Organizarea militară a Românilor

Comitetul național, în aceste împrejurări critice, împărțind pe toți Români din Transilvania în 15 legiuni de gardă națională română, care împreună făceau un număr de 195.000³⁾ de bărbații purtători de arme. Fiecare din aceste legiuni avea de comandant suprem un prefect și vice-prefect; prefecturile în câte 10 tribunate⁴⁾, peste care un tribun și vice-tribun; aceste în centurii, sub comanda centurionilor și vice-centurionilor săi. Comitetul dădea garda aceasta sub dispoziția comandai militare spre apărarea tronului și naționalității lor, ceru arme și munițiuni și pentru fiecare legiune, spre mai bună organizare, câte un ofițer din regimentele românești de graniță. General Comandantul, printr-un decret din 21 Octombrie, întări aceste legiuni⁵⁾.

Dar arme de abia dădea 1200 de bucăți și acestea rele, pentru atâta români, parte că, partea cea mai mare a armelor încă din primăvară se dăduseră Ungurilor și Sașilor și armele care le așteptau de la Galiția și Timișoara nu mai soseau, parte din alte cauze mai înalte. Așa bieții oameni se mângâiau cu armele care le căpătară în bătaie de la rebeli. Până atunci cu lănci și furcoale.

În Rășinari, Săliște, Sebeș se formară, parte mare prin stăruința tribunilor, escadroane de cavalerie românească din săteni.¹⁾

³⁾ Aceeași cifră o dă și Barițiu *o. c.*, p. 309.

⁴⁾ V. Moldovan, *Memorii din anii 1848-49*. Brașov, 1895, p. 86, le numește batalioane cf. despre organizare și Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 309.

⁵⁾ Decretul de „recunoaștere și confirmare” a acestor legiuni din partea lui Puchner poartă Nr. 1408, datat din Sibiu, la 21 Oct. și publicat în *Foaie pentru minte*, Nr. 48, p. 355-356 și lui Laurian, *o. c.*, p. 61-92, în nemțește și la Barițiu, *o. c.*, p. 310-311, în românește.

¹⁾ Decretul pentru formarea cavaleriei române, iscălit de gen, Pfersmann, poartă nr. 1424 și e datat din Sibiu, 23 Oct. Este publicat la Laurian, *o. c.*, p. 64 în nemțește, în *Foaie pentru minte*, l. c. și la Barițiu, *o.*

Miliția încă era puțină în țară. Spre completarea acesteia se hotărî ca să se facă o recrutare din națiunile română și sasă. Și, fiindcă populația săsească către cea românească, în cercurile ce stau atunci sub dispoziția guvernului, sta ca 1 la 4, așa se hotărî ca regimentul să-l completeze singuri Românii, în număr de 3745²⁾, iar Sașii să ridice un batalion săsesc de vânători, în număr de 1253. Cu formarea batalionului săsesc, însărcină guvernul pe ministrul săsesc, cu ridicarea recruților români, pe comitetul românesc³⁾. Comitetul slobozi atunci următoarea proclamație⁴⁾.

Totodată, în regimentul I de graniță, se formă al 3-lea și al 4-lea batalion, în al II-a, prin colonelul Urban, al 3-lea, al 4-lea și al 5-lea.

După ce văzurăm acum aceste pregătiri de război, dintre care cele mai multe se făcură sub curgerea războiului și care toate cele mai mari jertfe de la Români cereau, să ne întoarcem în furia războiului.

c., p. 311, în românește. Conducătorul tuturor trupelor de cavalerie era căp. Alberti. La Orăștie recrutează trupe de cavalerie prefectul Dionisie Marțian, iar la Săcele și Brașov, avocatul C. Secăreanu.

²⁾ Șt. Moldovan, *Transilvania*, 1875, An. VIII, Nr. 8, p. 93, dă numărul de 4745.

³⁾ Instrucțiunea referitoare la recrutarea Românilor și Sașilor e datată din 26 Octombrie și e iscălită de gen. Pfersmann. Ea cuprinde 11 puncte și e publicată de Laurian, *o. c.*, p. 74-75, unde este și un tablou, care reprezintă numărul recruților pe scaune și comitate.

⁴⁾ Proclamațiunea lipsește, dar credem a fi cea din 10/22 Octombrie, iscălită de întreg comitetul națiunii române. În această proclamațiune se face cunoscută împărțirea țării în gărzi naționale, cerând ajutorul oamenilor binevoitori pentru susținerea cheltuielilor. Proclamațiunea publicată de Șt. Moldovan în *Transilvania*, 1875, An. VIII, Nr. 24, p. 277.

XI. SCULAREA GLOATELOR ROMÂNEȘTI ÎN TOATĂ ȚARA

Într-aceea, precum însemnarăm mai sus, prădăciunile, aprinderile, uciderile, cele vandalice ale Secuilor și Ungurilor și mai cu seamă ale barbarilor Secui, ajunseră la culmea cea mai înaltă.¹⁾ De o parte se scoborâra Secuii pe Mureș și Câmpie și aprindeau satele și ucideau oamenii fără deosebire de sex și etate; bucatele și vitele le adunau și le trimiteau în Secuime. Românii mai țin minte de barbariile Tătarilor, dar nici ale acestor Secui nu fură mai puțin cumplite pe bieții Români, care încă de nicăieri n-aveau nici un ajutor, nici arme, nici poruncă la bătaie. Noi nu suntem în stare a descrie cu de-amănuntul barbariile Secuilor fiindcă Arhiva Comitetului în care se aflau documentele neapărat trebuincioase, căzu în mâna Ungurilor, dar nici nu ne este scopul, nici aceste, nici peste tot bătăile Românilor a le detalia, fiind scopul nostru a scrie o istorie mai mult politică.

Atrocitățile Ungurilor pe Târnave

Ca să-și poată cititorii închipui vandalismul acestor Secui, retipărim aci o corespondență din *Gazeta, Nr. 87.*¹⁾

¹⁾ Față cu aceste excese și Românii se apără: în Câmpeni se adună cu miile, în comuna Teiuș și Tihod (jud. Turda) se trag clopotele în dungă strigând „vin ungerii și ne omoară”. În jud. Alba, plasa Aiud, românii se adună sub conducerea preotului tribun I. Prodan, iar pe la Ocna-Mureșului conducea poporul Fl. Micaș. cf. F. Szilágy, *o. c.*, p. 113-114. Prinderea tribunului Vasile Pop de pe Mureș, la 10 Octombrie, face să se adune vreo 6000 de Români, declarând „sărbătorește, înaintea lumii, că de se va întâmpla ceva lui V. pop, fiecare Maghiar, unde se va afla, mort va fi”, ceea ce s-a și întâmplat. cf. V. Moldovan, *Memorii din anii 1848-49*. Brașov 1895, p. 89-91 și Tr. Popa, *o. c.*, p. 157-68. Fapte asemănătoare avură loc și în regiunea Aiudului, Roșiei, Sibiului, Blajului, Năsăudului, Bistriței, Someșului, Zlatnei, Sălajului etc. cf. E. Jakab, *o. c.* p. 383-386.

¹⁾ din 25 Oct., p. 359.

„Narațiunea orală a preoților Zaharia Crișan din Șard și Dimitrie Paloșian din Andrásfalva (Săcel) care și fură jefuiți de Secui de tot ce avură.

Pe satul Șard l-au jefuit și au mâncat toată averea oamenilor, pe satul Andrásfalva l-au jefuit și prădat Ungurii de acolo. La Fejérháza (Ferihaz), după ce au ars vreo câteva sate, intrară în biserica română, despoiară altarul de cele sfinte și preționase, spurcară toată biserica, pușcară în crucifix, zicând că acum au pușcat pe Dumnezeu Românilor. În urmă băgară caii în biserică, folosind-o ca grajd. Oláhhidegkut, (Vidacotul român), Oláhandrásfalva (Săcel), O. Zsákod (Jacodul român), Szásznádós (Nadeșul săsesc), Hétur (Hetur), Bonyha (Bachnea), Kisbanya (Băișoara), Szászvessős (Vesăuș), Zágór (Zagăr), Oláhsolymos (Șoimușul român), unde omorâră vreo 30 de Români, Korod (Coroiu), Szentmárton (Dicio-Sânmartin), Oláhlázló (Laslăul român), le-au jefuit de tot și le-au ars. La N. Buny (Boiul mare)²⁾, au prins pe popa și după ce i-au smuls părul și barba, îl osândiră la furci, după aceea l-au lăsat tirănit cât va trăi. Pe o nevestă, care născuse de vreo două zile, o spintecară și pe copil îl tăiară în bucăți. Din popii români, unii și acum se mai fac instrumente tiraniei maghiare, precum Ioanovici din Fejérháza (Ferihaz). Oare mai stă și acum bun Măria Sa Părintele Șaguna, care oprea cu toată puterea episcopescă pe Români să nu se înarmeze că nu li se va întâmpla nimic din partea Maghiarilor?¹⁾ Dacă a fost vreodată

²⁾ Am dat corespondentul românesc al numelor de comune în text, pentru a înlesni urmărirea povestirii și a nu fi silit cititorul să caute, după fiecare nume, corespondentul în josul paginei. Dintre aceste comune: Șard, Săcel și Vidacutul român sunt în jud. Odorheiu; Ferihaza în jud. Târnava Mare, iar celelalte în județul Târnava Mică.

¹⁾ Credem că face aluzie la proclamațiunea lui Șaguna, dată din Pesta la 18 Iunie, prin care îndemna poporul să stea liniștit și să asculte de domniilor lor, care le vreau numai binele și să fie credincioși coroanei ungurești, proclamațiune publicată la N. Popea, *o. c.*, p. 147-150.

vreo trădare a episcopilor români, [aceasta] n-are soție în istorie. Sfințiile Sale trebuie să creadă că, încă trăind și vom auzi sentința lucrată în tribunalul nepărtinitor al istoriei.²⁾

Asemenea barbarii făcură mai cu seamă pe Câmpie și pe Mureș³⁾, unde cum intrau în sate înainte de toate căutau pe popa (afară de episcopi, amândouă clerurile românești din Ardeal se purtară cu cel mai mare zel național), apoi prădau biserica și se spurcau în mijlocul ei, în altar, împuteau apa, aprindeau și ucideau la oameni. Așa făcură între altele tocmai și în satul Budiu, de unde sunt eu, unde au stricat biserica, iar casa popească o arderă până în temeiu.

Purtarea lui Gh. Apor

Pe acest timp se prinseră niște scrisori a povățuitorului Secuilor, Gheorghe Apor, din 2 Octombrie, în care se fălește că a spânzurat, la Iernut, 26 de Români. „Și eu crez – zice barbarul – că împrejurarea aceasta va face întipărire de ajuns asupra numelui și caracterului meu celui de Secui”.

Vezi și celelalte scrisori către Gálfi, care-i răspunseră apoi: „Frații Români din vecinătate, ne tratară cu cruțare și filantropie⁴⁾, și către comunitățile Bichiș, Petrilaca, Iștvanhaza (Iștihaza), Ațintiș⁵⁾ și alte sate învecinate, cărora le amenința prefacerea în cenușă.

Astfel făceau Ungurii împrejurul Clujului, Turzii, Vințului, Aiudului etc. Și toate acestea se făceau cu Români care ședeau acasă în pace, așadar nicidecum în bătaie.

²⁾ Episcopul Șaguna răspunde acestor acuzațiuni printr-o scrisoare deschisă, publicată în *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 90, p. 370-371.

³⁾ Despre atrocitățile comise de Unguri pe Mureș vorbește raportul comitetului de pacificațiune, din 10 Noiembrie și proclamațiunea dată de gen. Pfersmann la 18 Noiembrie. cf. *Foaie pentru minte*, Nr. 46, p. 365-366, precum și V. Moldovan în *Memoriile sale.*, p. 89-95.

⁴⁾ Această corespondență a fost publicată de *Foaie pentru minte*, Nr. 45, p. 359-60 și de G. Barițiu, *o. c.*, p. 312.

⁵⁾ Toate în jud. Alba.

Spiritul ce domnea la Români

Dar și Românii cum căpătară în mână proclamația din 18 Octombrie în care-i provocară ca *să se scoale toți pentru unul și unul pentru toți*¹⁾ cum căpătară prin prefectii și tribunii lor și celelalte proclamații și porunci ale Comitetului, îndată se sculară ca unul toți Românii din Ardeal, mic cu mare. Românii aceia, care din primăvară până acum suferiră cu atâta paciință neînchipuită atâtea batjocuri și chinuri, la proclamația din 18 Octombrie, înarmați numai cu lănci, alergară în toată țara sub steagurile împăratului și naționale, spre înfrânarea rebelilor. Spiritul cu care se sculară Românii pentru împărat, patrie și națiune, pana nu-l poate descrie. De o parte curgeau feciorii, care până acum legați și cu funia în spate se târau la cătane²⁾, acum liberi, cu flori la pălărie, gata a-și vărsa sângele pentru recuperarea libertății naționale, curgeau zic, la înrolare și dacă vreunul, te miri din ce cauză, nu se primea, cu cea mai mare întristare se întorcea îndărăt. Știm exemple că feciorii români, respinși prin intrigile Sașilor și Maghiarilor ce erau la comisiunile recrutătoare, făceau recursuri la Comitet și general Comandant ca să-i primească la miliție. Două săptămâni nu trecură, și acum nu numai că se împlini, dar întrecea numărul ce se cerea de la națiunea română. Românii intrară la miliție, cât o parte mare nici nu căpătară arme și îmbrăcăminte, ci-i mânca păduchii în cazarmele de la Sibiu. De altă parte, legiunile românești, fără arme, numai cu lănci, cu săptămânile, ba cu lunile întregi, fără nicio plată, cu mâncarea lor de acasă, din Octombrie până în iarna cea ghețoasă, își vărsară sângele cu speranța ca pe lângă scăparea tronului, vor să scape și drepturile naționale.

¹⁾ Este vorba de proclamațiunea gen. Puchner, dată în Sibiu la 6/18 Oct., publicată de Șt. Moldovan în *Transilvania*, 1878, VIII, Nr. 20, p. 230-231. cf. și ziarul *Kerékgyártó* din 20 Oct. și *Tribuna* din 1898, Nr. 218, p. 874.

²⁾ La militărie.

Mai de cu timp, castrele lui Urban la Dej și Reghin, afară de grănicerii români, stau partea cea mai mare din țărani români. În celelalte părți, alergau sub comanda prefectilor lor, în multe locuri nefiind încă organizată garda națională. Auzind de aceste porunci mai înalte, se sculară de sine, fără povățuitori și desarmau pe rebeli, nimiceau pe împotrivitori, îi aduceau legați pe cei suspecți¹⁾. Prefectul Axente desarmă în trei sate Ungurii din prefectura Blajului; Iancu, în 28, putu să se scoboare din munte; așijderea făcură Români din Zarand, fără povățuitori, cu Ungurii de acolo; așijderea prefectura Ulpiei Traiane²⁾, așijderea aceea a Sibiului³⁾. Și dacă se făcură ici coala crâncenii și din partea Românilor, acestea trebuie considerate și ca represalii drepte sau medii⁴⁾ neapărat de apărare.

Scene sângeroase de la începutul revoluțiunii.

Reacțiunea Românilor

Așa la 20 Octombrie la Sângătin⁵⁾, uciseră Români ca la o sută de rebeli care se închiseră în castelul de acolo, împușcau asupra Românilor și țineau în tremur toată împrejurimea⁶⁾.

¹⁾ Din Mediaș se trimit la Sibiu mai multe familii nobile prinse de Români. cf. *Foaie pentru minte*, Nr. 46, p. 366, din Hususău (jud. Târnava Mică), la fel, au fost trimise la Blaj, mai multe familii nobile. cf. *Tribuna* din 1898, Nr. 214, p. 858.

²⁾ Prefectura de pe Târnave, condusă de Axente Sever.

³⁾ Condusă de adv. I. Bran.

⁴⁾ Mijloace.

⁵⁾ Jud. Alba, lângă Aiud.

⁶⁾ După ce fură împușcați 4 dintre Români, conduși de tribunul Ioan Dendiu, ceilalți, la 20 Oct., au dat năvala asupra castelului și au măcelărit pe Maghiari. Cf. *Siebenbürger Bote* Nr. 113. G. Barițiu, o. c., p. 265 și Axente Sever, *Răspuns la cartea neagră*, p. 132-133. *Gazeta Transilvaniei* Nr. 84, mai amintește scene asemănătoare la Berchiș, Mihaifalău (Boarta), Chesler și Dicio S. Mărtin (în jud. Târnava Mică), Ciuc și Mureș.

Așa la 21, în Bălgrad, se sculară asupra Ungurilor care împușcară asupra popii românesc de acolo și după o victorie raportată îi desarmară Români pe Ungurii bătuti și îi siliră a primi condițiile de pace dictate de Români⁷⁾.

În aceste zile se supuse în munte, Abrudul¹⁾, iar în 23 Octombrie la Zlatna²⁾ se întâmplă o scenă crâncenă. Ungurii cu înșelăciune împușcară asupra Românilor, care, după învoiala făcută, depuseră armele jos. Români înfuriați se scoală asupra lor și fiindcă Ungurii deteră foc cohornilor împărătești, caselor românești și o tuliră la fugă cu armele, Români ajungându-i îi uciseră pe toți, fără milă, ca la 500³⁾.

După o nenorocire a legiunei lui Axente la Sân Craiu și Nojlac⁴⁾, Ungurii după ce aprinseră satele românești împrejurul Aiudului, precum Sân Craiu, Nojlac, Cisteiu ș.a. și uciseră până la 100 de Români, și între aceștia înjunghiară de vii pe bravul Tudoran, teolog absolvent și pe tribunul Barna⁵⁾, încurajați

⁷⁾ cf. și *Siebenbürger Bote*, Nr. 113.

¹⁾ Iancu începe desarmarea Ungurilor din Abrud la 21 Octombrie, oferindu-le pacea sub următoarele condițiuni: să depună armele, să jure credință împăratului, să înlocuiască drapelele maghiare cu cele imperiale etc. cf. *Raportul lui Iancu*. Sibiu, 1884, p. 2.

²⁾ Despre întâmplările de la Zlatna pe larg un raport al Zlătneților din 30 Ianuarie 1851, *Gazeta Transilvaniei*, nr. 87, p. 358-359 și Nr. 88, p. 363, unde se publică raportul preoților Zaharia Crișan, Dimitrie Paloșian și Axente Sever, *Răspuns la Cartea Neagră*. Brașov, 1896, p. 31-39.

³⁾ De abia pot restabili ordinea prefectii Iancu și Balint sosiți la fața locului, prefectul Dobra nereușind singur. Cf. și *Siebenbürger Bote*, Nr. 167 și *Raportul lui Balint*. Sibiu, 1884, p. 4.

⁴⁾ Mureș-Sâncraiu și Nojlac, ambele în jud. Alba. Atunci se dă cea dintâi ciocnire între Români și Unguri. la satul Cricău (jud. Alba), la 28 Oct., cu victoria celor dintâi, conduși de prefectul Axente Sever, de tribunul Bucur și locot. Sandrucu, Ungurii fiind alungați până la Teiuș. cf. *Raportul lui Iancu*, p. 6-7 și *Răspuns la Cartea Neagră*, p. 126-129.

⁵⁾ Cf. *Siebenbürger Bote*, Nr. 116 și foarte larg Axente Sever, *Răspuns la Cartea Neagră*, p. 21. Ioan Barna era vice-tribun numai.

năvăliră asupra castrelor românești adunate la Cricău. Aci s-au bătut zdravăn de Români (28 Octombrie).

Tot pe acest timp se sculară Români de pe Târnave și Mureș sub prefectul Moldovan și ceilalți tribuni, asupra Secuilor și după ce aceștia sparseră cu vânzare castrele Românilor de la Ogra și Chirileu¹⁾, după ce arseră de tot Nirașteul²⁾ și Ogra, vreo câteva sate, căpitanii din Iernut, făcând omorurile și prăzile cele mai înfricoșate, între altele întâlnind Secuii pe drum vreo opt care încărcate cu ce putură scăpa a Românilor din Nirașeteul ars prin acești Secui, pe acești Români, Secuii punându-i în rând, îi împușcară luându-le carele, după ce de altă parte aprinseră Secuii cu nemeșii adunați la Laslău și Indrifaia, Ganfalău și Bozieșul și acum se trăgeau către Șaroș³⁾ amenințând Mediașul și Blajul⁴⁾. Români adunându-se din vreo 17 sate, ajutați și de trei companii de miliție regulată din Mediaș, năvăliră asupra Secuilor și-i strâmtoriră la un pârâu în mijlocul satului, uciseră la 130 pe loc, după aceea i-au gonit și i-au tot pușcat din dărăt, încât pe cale zăceau Secuii morți ca snopii. În gonirea aceasta încă mai căzură ca la vreo 300 de Secui⁵⁾.

În 26 Octombrie, Secuii fugari, reculegându-și puterile, porniră către Cetatea de Baltă, dar vai de ei, căci Români de la

¹⁾ Ambele în jud. Târnava Mică.

²⁾ Jud. Mureș.

³⁾ Toate în jud. Târnava Mică. La Șaroșul Mic, în 25 Oct., se dă o luptă între Români conduși de tribunul Gheorghe Porescu și Secui. cf. Șt. Moldovan Extras din ziarul vieții mele. *Transilvania*, 1875, VIII, p. 93, *Siebenbürger Bote*. Nr. 116 din 28 Oct. mai amintește între satele arse de Secui: Zagăr, Seneruș, Șard, Hașfalău, Boturile, Coroi, Șoimușul român și Săn Mărtin (în jud. Târnava Mică și Târnava Mare).

⁴⁾ În regiunea Mureșului au fost aprinse 9 sate. Din 18 Octombrie până în 20 Dec., au fost distruse 100 de sate românești. cf. V. Moldovan, *Memorii...*, p. 98.

⁵⁾ cf. despre aceste întâmplări *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 86, p. 354-355.

Șaroș⁶⁾ se traseră noaptea spre Cetatea de Baltă unde primind ajutor un escadron de cheveaulegeri⁷⁾ de la Jidveiu⁸⁾ aceștia respinseră și fugăriră pe Unguri și pe Secui prin Șomfalău (Cornești)¹⁾ la deal prin și prin Adămuș²⁾ până la castrele lor. În această fugă, mai căzură, prin ascuțișul săbiei și lăncile românești, ca la vreo 200 de Secui. Unii dintre ei disperați, se aruncă în Târnavă și așa spărgându-li-se armata ce o aveau, ca la 5000, se traseră la Cucerdea românească³⁾ spre Mureș. Un corespondent din *Gazeta* de atunci Nr. 86, observă la acestea că acest curaj al Românilor insufla respect Sașilor dimprejur.

Întâmplările din luna Noiembrie

Până când se întâmplă aceasta cu Secuii pe Târnavă și pe Mureș, F.M.L. Gedeon, care încă din 22 Octombrie plecase de la Sibiu către Făgăraș, după ce trimise pe Brad, prefectul legiunii din țara Oltului spre desarmarea Secuilor din Săcele și Trei Scaune, sosi la Mediaș, cu de abia 6000 soldați regulați, două baterii, cu vreo 5000 Români lănceri sub comanda ofițerului român Ursul, curățî Târnavă de Secui și porni asupra Oșorheiului⁴⁾.

Căderea Reghinului și a Târgului Mureș

Dar până nu a ajunge aici, Secuii, sub comanda lui Zsombori, în 1 Noiembrie, reîmpinseră pe Urban din Reghin, care cu grănicerii români și cu gloatele românești, povățuite de V. Moldoveanu, I. Russu, ș.a., curățiseră de rebeli partea de Miazănoapte a Ardealului, prefăcură în cenușă orașul Reghin.

⁶⁾ Jud. Târnava Mare.

⁷⁾ Cavaleri, din cuvântul franțuzesc chevaux légers – cavalerie ușoară.

⁸⁾ Jud. Târnava Mare.

¹⁾ Jud. Târnava Mică.

²⁾ Jud. Târnava Mică.

³⁾ Cucerdea română (Jud. Târnava Mică).

⁴⁾ Târgul Mureșului.

Urban de abia scapă prin curajul Românilor⁵⁾. Secuii se întoarseră la Oșorheiu¹⁾ în contra lui Gedeon, își înmulțiră armata cu oardele de barbari, care la vestea de apropierea lui Gedeon asupra Oșorheului grăbiră către Oșorheiu de pe Câmpie, după ce aprinseră Grebenișul²⁾, prădară Bandul³⁾, Benehod⁴⁾ etc. prădând și jefuind pretutindenii, cu deosebire bisericile și casele popilor.

Dar la 15 Noiembrie o plătiră urât la Oșorheiu⁵⁾. După ce, provocați, nu se supuseră începutu Gedeon atacul cu 12 tunuri. Cădeau Secuii ca snopii. După aceea, fără a ține focul, o tuliră la fugă cu rușine eroii de ucideri și aprinderi. Cetatea se supune

⁵⁾ Prima ciocnire între Urban și Secuii avu loc la Ghemesig (jud. Mureș) în 14 Oct. Imperialii erau vreo 3000, iar Secuii vreo 16.000, de aceea Urban ia jurământ orășenilor că-l vor ajuta. cf. Al. Ceușianu, *Vremuri de osândă*. În *Țara Bârsei*, Brașov 1934, p. 397. Urban e silit să se retragă, iar o delegațiune a orașului se prezintă, la 1 Noiembrie, la Dorschner, comandantul Secuilor, pentru a preda orașul. Condițiunile lui Dorschner erau: 50.000 fl., extradarea tuturor armelor și a vinovaților în 4 ore. Orășenii crezând că vor obține condițiuni mai ușoare, trimit o nouă delegațiune, dar Berzencey le răspunde: „Reghinul e un cuib de rebeli și partizani ai reacțiunii și camarilei. Cetățenii din Reghin au asmuțat pe Valachi împotriva Maghiarilor, au tolerat omorul și prădarea nobilimii, l-au chemat pe *Vătaful Valachilor Urban* în oraș și l-au subvenționat cu bani. Asemenea cuib n-are ce căuta pe suprafața pământului și nu merită nici milă, nici îndurare”. *Ibidem*, p. 397-98. După aceea, Ungurii au intrat în oraș, jefuind și aprinzând, până la 5 Noiembrie, când se apropie din nou Gedeon. Cf. și V. Moldovan, *Memorii*, p. 99-102. Devastările sunt descrise și în *Siebenbürger Wochenblatt* din Sibiu, 1848, Nr. 96, p. 181-82.

¹⁾ Târgu-Mureș.

²⁾ jud. Turda.

³⁾ jud. Mureș.

⁴⁾ Azi Benic, jud. Alba.

⁵⁾ Barițiu, *o. c.*, p. 325, spune că acest fapt a avut loc la 5 Noiembrie, data pe care o dă și *Szeremlei Kronika*, vol. I, p. 283. Despre lupta de la Târgu-Mureș cf. și Șt. Moldovan, *o. c.*, l. c., p. 97.

pe grație și disgrație: Generalul Gedeon, laudă spiritul și bravura trupelor regulate cât și a lăncerilor români⁶⁾.

Lupte în Secuime

Prefectul Brad încă desarmă pe Secuii din Săcele, trecându-i pe sub sabie. Prefectul Armat, cu bravul viceprefect Roman și tânărul tribun Gregorian, ajutați de baronul Heydte, intrară cu gloatele lor în Secuime până la Odorheiu și mai încolo bătând pe împotriviitori. Secui se supuseră armelor românești. Prefectul Armat cuvânta la legiunea românească pe câmpul Agyagfalvi (Lutița) – locul adunării Secuilor⁷⁾.

Lupte în jurul Aradului

După cuprinderea Oșorheiului și debelarea⁸⁾ Secuilor, Aiudul, Turda și Clujul, mai erau în mâna rebelilor. Prefecții: Iancu, Buteanu, Sever, înconjoară Aiudul⁹⁾. Önkétesii¹⁰⁾ maghiari, în număr de 12.000, auzind numai de vestea Iancului, nici nu așteptară apropierea Românilor, ci, de o parte trimiseră parlamentari spre a capitula, de altă parte fugiră noaptea la Turda, între 8-9 Noiembrie¹⁾. Numeroasele gloate românești, 30.000 trecuseră prin Aiud (ai cărui locuitori, cu puține zile mai înainte le aprinseră satele și le jefuiră), fără a se atinge de

⁶⁾ După aceea, Gedeon se reîntoarce la Sibiu. Mergând comitetul român să-l felicite pentru succes, el, mândru și rece, le cere să desarmeze.

⁷⁾ Mai întâi fusese trimis în Secuime căp. Steinberg, dar în ciocnirea cu Secuii de la Bicfalău (jud. Trei Scaune), Sașii o luară la fugă.

⁸⁾ Înfrângerea.

⁹⁾ La Teiuș se uniră, sub comanda căp. Gratze, pentru ocuparea Aiudului, taberile lui Iancu, Axente, Solomon, Balint, Popovici Marțian și Buteanu cf. *Rapoartele* celor trei prefecți: Iancu, p. 7-8, Balint, p. 4 și Sever, p. 3 cf. și S. Dragomir, *Avram Iancu*, p. 30.

¹⁰⁾ Voluntarii.

¹⁾ *Siebenbürger Bote*, Nr. 112 publică știrea că locuitorii rămași în Aiud au rugat pe Iancu să ocupe orașul.

persoana sau averea vreunui rebel²⁾. Singuri Sașii cei culți, puțin după aceea, trecând pe acolo, făcură grozave prădăciuni. Gloatele românești își continuară calea către Turda și Cluj. Pe cale, ajungând la Felvincz (Vințul de sus), unde a fost tirănit Arhiepiscopul Sava (Brâncovici), aflară opt Români omorâți și aruncați într-o groapă cu var. Între aceia era și un preot ferecat în lanțuri, diformat, încât oamenii numai cât ghiceau că doar ar fi fost popa din Mischiu³⁾. Vințul se prefăcu în cenușă. Cale de ½ de oră de la Vinț încolo, pe o vale, era o moară. Dimprejurul aceleia li se strigă: feriiți-vă să nu beți din această apă, ci mai întâi veniți înapoi și vedeți lucru înfiorător. Mergând acolo, aflară alte 12 cadavre de Români omorâți, aruncați în țărână și nămol, încât la unii li se vedeau capetele, la alții câte o mână sau un picior. (vezi raportul lui Gratz)⁴⁾.

Ocuparea Clujului

Până când Iancu cu căpitanul Gratz desarmau Secuii de pe Arieș și pe Turdeni⁵⁾, Axentiu pe Uioreni, culegând armele de pe la toată ungurimea din ținutul Mureșului și Arieșului. Colonelul Urban, după nenorocirea de la Reghin trăgându-se la Bistrița și de acolo cu grănicerii și cu mulțimea de Români pleacă asupra Clujului, debelând¹⁾ pe Unguri în toată calea sa: pe Gherleni²⁾, pe Dejeni³⁾ în urmă cuprinse Clujul, unde se

²⁾ Întâmplările de la Aiud și împrejurimi sunt descrise pe larg de Axente Sever în adausul la *Cartea Neagră*, p. 183-352.

³⁾ jud. Turda.

⁴⁾ cf. *Gazeta Transilvaniei*, 1849, Nr. 1. Raportul e publicat la A. Treb. Laurian, o. c., fasc. III, p. 216-219 și la Popescu Râmnicăneanu, o. c., p. 205-207. Despre aceste întâmplări face amintire și Iancu în *Raportul* său p. 9.

⁵⁾ Turdenii au delegat pe preotul Rațiu și pe un Dr. Rațiu să ceară pace lui Iancu. cf. *Siebenbürger Wochenblatt*, Nr. 95.

¹⁾ Bătând.

²⁾ La 10 Noiembrie. la Gherla, Ungurii comandanți de Baldacci, au fost atrași în cursă de Urban și zdrobiți cu totul. cf. I. Czeecz, *Behms Feldzug in Siebenbürgen*, p. 50.

adunaseră rebelii de la Aiud, Turda în număr de 25 mii. După un mic conflict, Urban intră în Cluj în triumf și unde în 3 Noiembrie spânzuraseră pe...⁴⁾, iar Ungurii o luară la fugă către Huedin și până la Ciucea pasul între Ungaria și Ardeal⁵⁾.

Năvălirea Ungurilor în Zarand

Până când se întâmplă acestea în țară, Ungurii din Ungaria făcură o năvălire fără veste în Zarand asupra Românilor neîngrijați, uciseră ca la 600 Români spânzurară 6 popi și 12 povățuitori de oastea românească, între care pe tribunul Chendi⁶⁾... Această nenorocire deșteaptă senzațiune mare în

³⁾ La 9 Noiembrie.

⁴⁾ Cred că face aluzie la executarea prin strangulare, a protopopului din Cătina, Vasile Turcu, întâmplată la începutul lunii Noiembrie. cf. P. Alexi Din pomelnicul martirilor români de la 1848-49. *Transilvania*, 1871 IV, Nr. 9, p. 108 și Șt. Pascu, *Alex. Chioreanu, alias Bătrâneanu, și rolul său în revoluția de la 1848*, p. 71-73.

⁵⁾ Pentru ocuparea Clujului au fost chemați: Urban din nord, Gedeon dinspre Sibiu, Axente din Alba-Iulia și Iancu din munți.

Între Someșeni și Apahida, Urban a avut o ciocnire cu Baldacci, comandantul clujului, în timp ce tribunul Ciurileanu venea asupra orașului dinspre Feleac, pentru ca, în 17 să intre în Cluj cu 10.000 de oameni. cf. I. Ciurileanu, *o. c.*, p. 19-20. Atunci primarul Gustav Groisz și contele E. Mikó merg la gen, Wardener care se găsea la Valasut (Răscruți, jud. Cluj) pentru a trata condițiunile de pace. Acestea au fost: garda națională să depună armele, învingătorii să nu se amestece în administrațiunea civilă a orașului, toți prizonierii să fie eliberați, interzicerea oricărei prădăciuni etc. Între 17-20 Noiembrie, Români și trupele imperiale au intrat în Cluj.

⁶⁾ Conducătorul Ungurilor era comisarul Boszko. Lupta se dă la Hălmagiu. cf. *Raportul lui Balint*, p. 5-6.

Ungurii, în frunte cu maiorul Gál Laszlo, aprind Hălmagiu și Plescuța (ambele în jud. Arad) și se dă o luptă crâncenă la Târnova (jud. Arad), pierdută de Români din vina locot. Klima. De aici pornesc Ungurii spre Baia de Criș, apoi spre Brad, pe care-l ocupă, ca apoi, prădând totul în cale să se îndrepte spre Arad. Atunci primește Buteanu ordin să se reîntoarcă în Zarand, unde ajunge în 11 Noiembrie și-l ocupă; după două zile, ocupă Bradul și în 14 Baia de Criș, unde găsi cadavrele Românilor atârând în

toată țara. Toți își țineau luarea aminte asupra invaziei Ungurilor din partea aceasta. Într-aceea Români de acolo iute reculegându-și puterile reîntâmpinară pe Unguri afară din țară spânzurară în locul naționalilor tot atâția Unguri.

Totdeodată de către Baia Mare se apropia către Dej și Cluj un corp de 14.000 de Unguri cu 16 canoane¹⁾ sub comanda Generalilor Alexandru Teleki Katona și Takáts care prefăcură în cenușă, în Chioar 74, în Solnocul inferior vreo 50 sate, uciseră mai multe mii de Români fără deosebire de sex și etate. Cu un cuvânt depredară toată partea de Miazănoapte a țării. Colonelul Urban ieși de la Cluj în contra acestor vandali, atacă la Dej oardele de hoți și le puse pe fugă²⁾. Întorcându-se la Cluj³⁾ în triumf slobozi o proclamație în care spune cum a alungat pe Katona Teleki cum aprinseră și uciseră aceștia pe Români pretutindeni, cum a dat poruncă însuși Urban ca să ia de pe furci 32 de Români spânzurați de acești Unguri și să-i îngroape cum deteră acești Unguri pretutindeni poruncă mai marilor comitatelor ca să dea afară pe toți Români care au jurat credință Împăratului la Năsăud. În urmă declară că de aici înainte, pentru fiecare Român care se va spânzura sau ucide de Unguri, doi Unguri va spânzura⁴⁾.

fuci, ceea ce făcu pe Români să se răzbune aspru asupra Ungurilor. cf. *Raportul* lui S. Balint, p. 5-9, *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 93, p. 381-382 și S. Dragomir, *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului la 1848-49*. București, 1924, p. 29.

¹⁾ Tunuri.

²⁾ Lupta s-a dat la 25 Noieimbrie și ajutat de trib. Ciurileanu, silește pe ungurii comandanți de Katona Alex., să se retragă spre Baia Mare. cf. *Pesti Hirlap*, Nr. 231.

³⁾ La 28 Noiembrie, unindu-se cu trupa lui Samuil Poruțiu, prefectul Turzii revine la Cluj deoarece Ungurii se concentrau din nou aici.

⁴⁾ Mai spunea Urban în proclamația sa, că orice primar din comitatului Clujului, care nu va anunța apropierea dușmanului va fi împușcat, toate comunele pe unde trece să scoată steag împărătesc, toate armele să fie depuse etc. cf. *Siebenbürger Bote* Nr. 138 și Gh. Barițiu, *o. c.*, p. 368-69.

Astfel nu trecură nici trei luni și acuma, în Decembrie, țara era curățată de vrăjmașii Împăratului și ai Românilor și aceasta mai numai prin Români ajutați de grănicerii români și de recruții români.

Noua organizare a țării

Românii uitau acum toate prădăciunile și omorurile suferite de la Secui și Unguri, văzându-i de o parte bătuți, de altă parte văzând cum General Comandantul, prin comitetul națiunii române, pe care General Comandantul îl privea ca pe un organ adevărat al națiunii române, încă cu finitul lui Octombrie începu a organiza, și încă după principiul național, districtele curățite de rebeli¹⁾. Așa se aleseră prin popor, la Făgăraș, la Hațeg, la Zarand, Bălgrad, Blaj, Cetatea de Baltă, deregători administrativi după proporția numărului. Singuri administratorii se numeau de către General Comandant, la propunerea comitetului național. Limba administrativă, în toate aceste districte, era cea românească. Românii aveau acum tot dreptul a spera un viitor ferice pentru naționalitatea lor. Singură Câmpia și partea de Miazănoapte a țării nu era încă organizată. Sașii, care altminteri apărau tot o cauză cu Românii – cauza împăratului, națională – nu se reorganizau la opoziția cea tenace a Sașilor, care nicidecum nu voiau să lase nimic nici acum din privilegiile lor.

Românii din Banat

Totodată în acest timp [vedem] că Românii din Banat, între care Ungurii turbați tot acele jafuri și omoruri făceau după

¹⁾ Deregătorii erau aleși prin vot universal. De aceea veniră la alegeri, pentru întâia oră, din fiecare sat preotul și 12 țărani. Noii deregători trebuiau să fie „buni drepti, învățați și omenitori cu confracții lor” – spunea Bărnuțiu. cf. Gh. Bogdan-Duică, *S. Bărnuțiu...* p. 118 și *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 94, p. 386.

începerea aci a operațiunilor militare și se declarară Români pentru cauza împăratului, Ungurii numai într-un loc omorâră 60 de Români care erau strânși la o moară ca să macine. Unul <care> de atunci scrie, că Români din Banat fiind gata 20.000 a apuca armele. Așa în comitatul Timișoarei nicicând n-au arătat Români din Banat mai mare însuflețire pentru Monarhul patriei și națiunii ca acum²⁾. Se declaraseră pentru cauza împărătească și națională și făcură comitetele la Timișoara și Lugoj. Bucuria cea [mai] mare produse în Ardeal această mișcarea fraților Români din Banat.

Înfrângerile Ungurilor și adunarea națională a Românilor din 28 Dec.

Pe acest timp, bătău Windischgrätz pe Unguri care nu se opriră până la Pesta. După învingerile lui Windischgrätz, deschizându-se comunicațiunea, înțeleseră cu bucurie citirea programului ministerului din 27 Noiembrie, așijderea schimbarea tronului din 2 Decembrie. În 28 Decembrie se ținu adunarea națională la Sibiu¹⁾. După aceasta, comitetul trimise la Viena deputați, prin un ... din 18 Noiembrie.

²⁾ Astfel, împreunându-se cu trupele imperiale, comandate de Berger, au reușit să alunge pe Unguri de sub porțile Aradului. cf. *Tribuna*, 1898, Nr. 256 p. 1026. La Aradul Nou, Ungurii, comandați de Măriassy sunt din nou învinși. cf. *Ibidem*, Nr. 265, p. 1062.

¹⁾ Adunarea aceasta de la Sibiu a fost precedată de o conferință preliminară, care avu loc la 25 Decembrie și la care luară parte membrii comitetului și alți bărbați însemnați. După aceasta, în 28 Decembrie, se ține adunarea la care ia parte multă lume. Comitetul face o dare de seamă despre activitatea sa timp de 2 ½ luni, aprobându-se întru totul. după aceea, într-un memoriu către împăratul, își formulează cererile în 13 puncte, dintre care funcționarii să se aleagă în număr proporțional; o comisiune care să reguleze chestiunile dintre iobagi și proprietari; o gardă națională de 15 mii să fie înarmată; introducerea limbii române în școală; protestează împotriva Uniunii; legile țării să fie schimbate după spiritul vremii; guvernul din Cluj să fie desființat; împăratul să confirme comitetul român ca permanent; dieta

Dar bucuria Românilor nu ținu mult. După debelarea²⁾ rebelilor din Ardeal, crezând guvernul că acum va înceta războiul, începu a culege armele și de la Români³⁾. Aristocrații din Ungaria și Ardeal la Viena, ajutați și de Windischgrätz, apucară deasupra. Cu începutul lui Decembrie, sosi un bilet al împăratului către Emeric Mikó, care fusese președintele adunării din Agyagfalva¹⁾, prin care se denumește și de vicepreședinte al guvernului din Cluj²⁾. Comitetul, precum și Sașii, protestează aspru asupra acestei măsuri.

să fie compusă din membri aleși din toate națiunile; Românii să aibă un cap confirmat de împărat etc. Protocolul a fost publicat în *Foaia pentru minte...*, nr. 51, la Aug. Tr. Laurian, o. c., p. 135-143; Kövari L., *Okmánytár az 1848-49-ki. Cluj*, 1861, p. 137-142; N. Popea, o. c., p. 218-233 Gh. Barițiu, o. c., p. 381-383; T. V. Păcățianu, o. c., p. 501-515; Popescu-Râmniceanu, o. c., p. 57-58, G. Bogdan-Duică, o. c., p. 118, împreună cu cuvântarea de deschidere a lui Șaguna și cu aprobarea gen. Puchner pentru ținerea adunării.

²⁾ Înfrângerea.

³⁾ În 19 Noiembrie-1 Decembrie, comitetul român mergând la Puchner, acesta-i spune: „Țara e pacificată, afară numai de Trei Scaune, pe care o voi pacifica eu. Vă comand deci să desarmați poporul și să nu mai suferiți nicio cruzime”.

„Vom desarma Excelență – zise Barițiu – cruzimi n-am suferit niciodată, ne-am silit să le evităm din răspuseri. Cruzimile Ungurilor însă produc represalii”.

„Represalii? Așa? Bine. De acum jumătate din tunurile mele au să se îndrepte asupra dvs., iar jumătate asupra rebelilor unguri. Ați înțeles?” cf. S. Dragomir, *Avram Iancu*, p. 43. Tot așa și Axente primește un ordin asemănător să-și concedieze oamenii, dar ivindu-se din nou pericolul maghiar este rechemat și trimis unde primejdia era mai mare. cf. *Raportul lui Axente Sever*, p. 5-6.

¹⁾ Lutița, jud. Odorhei.

²⁾ În această calitate dă o proclamațiune, publicată în *Transilvania*, 1876, IX, Nr. 18, p. 211.

XII. REÎNCEPEREA RĂZBOIULUI

Ciocnirile din Secuime, Țara Bârsei, Zarand, Sălaj, Hunedoara etc.

De altă parte războiul începu din nou, atât în Ungaria, cât și în Ardeal; se făcuse greșeli mari cu voie, fără voie. Windischgrätz, după ce goni pe Unguri din Pesta, în loc de a-i și nimici de tot, se opri în Pesta adormit de cântecele cele amăgitoare ale aristocraților unguri. Până atunci Kossuth în Debrețin se întăria. Așijderea în Ardeal, după ce bătu Gedeon pe Secui, în loc de a-i desarma, încă le dete și leafa ofițerilor rebeli. Pe Români, în loc de a-i arma, le culegea armele. General Comandantul din Ardeal nimic alta nu trebuia acum să facă, decât să păzească marginile țării de către Ungaria care și altminteri stau ca niște ziduri firești de apărare, ca niște coordonate țapene³⁾. Dar nimic din toate acestea.

De o parte Secuii înțelegând, prin comisarii din Debrețin, de intrarea Ungurilor în Ardeal⁴⁾, iarăși se răsculară. Dar Români intrară din nou în Secuime cu B. Heynau și făceau minuni de bravuri asupra Secuilor⁵⁾. Ba și Sașii din Cohalm⁶⁾ încă întreprinseră o expediție asupra Secuilor, dar văzând că Secuii fug dinaintea lor, crezându-i poate că sunt Români, s-au speriat de fuga Secuilor și au fugit și dânșii, încât și Gazetele săsești încă își băteau joc de ei (Oh Repser! Repser!¹⁾) Fură mai norocoși Secuii în Țara Bârsei, unde intrând făcură mari

³⁾ Puternice.

⁴⁾ Generalul Ioșif Bem, încă din 6 Decembrie, adresează Transilvanilor o proclamațiune, cerându-le să se supună guvernului maghiar.

⁵⁾ Secuii sunt învinși din nou la Sânpetru, Prejmer și Hârman. cf. *Tribuna*, 1898 Nr. 258, p. 1034.

⁶⁾ Jud. Târnava Mare.

¹⁾ Numele nemțesc al comunei Cohalm.

prădăciuni²⁾. De altă parte, prefectul Buteanu avea loviri crunte și neîncetate cu Ungurii ce năvăliră în Zarand. De către Sălaj [se] amenința Urban. Iancu în Hunedoara avea loviri crunte și neîncetate cu Ungurii, ce năvăleau din Ungaria.

Trupele împărătești erau împărțite prin toată. Afară de aceea se trimise ajutor și la Banat, unde, la Arad, se distinse cavaleria formată de curând de la Rășinari și Săliște.

Într-aceea sosește vestea fatală că Wardener, trimițând îndărăt numeroase gloate românești, care plecaseră din toată țara către Huedin și Ciucea³⁾ de unde amenințau Ungurii din Ungaria, fără a încerca a ataca inamicul, din motive numai lui cunoscute, dânsul încă întârzia. Ba legiunea lui Iancu, care fu înștiințată despre apropierea Ungurilor, nici batăr⁴⁾ dându-i de știre, din care pricină divizia lui Moga fu măcelărită de Unguri⁵⁾. Și în această retiradă⁶⁾ misterioasă, după ce-l lovește guta la Aiud, (pe Wardener) moare în Bălgrad. De altă parte auzim cum că Urban se retrase până la Bistrița.

Năvălirea lui Bem în Transilvania

Cum că Bem e în Cluj⁷⁾, Czech în Turda, cum că Secuiei de pe Arieș pradă satele de prin-prejur, cum că Feldioara, Veresmarton (Vereșmort) și Hidiș⁸⁾ le-au aprins, cum că hoardele secuie pradă din nou cu foc și cu sabie câmpia (în

²⁾ Mai ales la Hârman și Feldioara. cf. *Siebenbürger Bote*, Nr. 132 și 135.

³⁾ Amândouă în jud. Cluj.

⁴⁾ Cel puțin.

⁵⁾ Despre aceste întâmplări mai pe larg, dar în mod identic, vorbește și Iancu în *Raportul său*, p. 16-17.

⁶⁾ Retragere.

⁷⁾ Bem intră în Cluj la 23 Decembrie. În 27 dă o proclamațiune către locuitori, în care le spune că n-a venit cu intenții de asuprire, ci pentru a întrona libertatea și umanitatea. Proclamațiunea publicată de Șt. Moldovan în *Transilvania*, 1876, IX, Nr. 15, p. 177-178.

⁸⁾ Toate în jud. Turda.

Sânger¹⁾ numai, uciseră 80 de Români nevinovați). Astfel ne aflăm cu finitul anului 1848, la finitul începutului²⁾. Retirada cea neexplicabilă a generalului Wardener nimici toate sudorile cele sângeroase, câștigate în decursul a trei luni.

Bem dară cu oastea sa năvăli din Ungaria în Ardeal³⁾, în care, durere, erau sumă⁴⁾ de Români care făceau floarea oastei lui, parte siliți, parte amăgiți prin proclamația rebelului episcop Erdélyi și a altor Români renegați din Ungaria, îndemnați a se bate asupra fraților.

¹⁾ Jud. Mureș.

²⁾ Buteanu are, la 7 Noiembrie, o luptă cu Ungurii la Zam Sâncraiu (jud. Cluj) unde Ungurii sunt învinși și fugăriți. La fel lăncu are o ciocnire cu Ungurii la Secuiei (jud. Cluj), în care se disting Albăncanii, conduși de bătrânul Matei Filip, iar Ungurii sunt bătuți (6 Decembrie). Strămtorile din Zarand erau apărate de Buteanu, munții din spre Turda și Cluj de popa Balint, numit la 10 Decembrie prefect al acestor părți, spre Aiud și Teiuș îndeplinind aceeași însărcinare prefectul Probu Prodan, iar restul munților îl deținea lăncu. Axente sosind la Huedin, i se ordonă, la 27 Decembrie, să trimită 1000 de oameni la Aiud.

Astfel se prezentau Români la sfârșitul anului 1848, învingători peste tot, dând speranțe și fraților din Principate, pentru ca Golescu să scrie, la 17 Decembrie, lui Bălcescu, următoarele: „Eu sunt pătruns că de va renaște Românismul în Austria nu mai poate pieri Românismul în Principate, măcar deși ar rămâne Muscalii pentru totdeauna în țară. De aceea socotesc că chestia Românismului din Austria e o chestie de viață sau de moarte pentru noi de aceea îndemn pe toți ca să nu se depărteze din Transilvania, Bucovina și Banat”. cf. S. Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*. Cluj, 1934, p. 15.

³⁾ La 22 Decembrie bate și pune pe fugă armata imperială, comandată de Jablonszki, la Dej.

⁴⁾ Mulți.

Luptele lui Puchner cu Bem. Prădarea Blajului de Czech

După ce alungă Bem din Ardeal pe Urban, se întoarce la Oșorhei⁵⁾, unde luând pe Secui lângă sine plecă către Sibiu. Puchner îi ieși înainte și după ce fu bătut de Bem la Galfalău (Gănești pe Târnava Mică⁶⁾, 17 Ianuarie), grăbi asupra Sibiului. Așijderea Czech plecă de la Turda cu oastea sa – prin Blaj – tot asupra Sibiului, într-ajutorul lui Bem. Dar Czech la început opăcit¹⁾ de atacurile lăncerilor lui Axente²⁾, care vroia să-i împiedice intrarea în Blaj, dacă și intră în Blaj, neputând sta lăncerii față cu tunurile și cu oastea regulată, dar nu putu să ajungă la Sibiu pe ziua bătăliei. Astfel fu reîmpins Bem, în 21 ianuarie, de armata împărătească cu mare pierdere³⁾. Ungurii care intrară în Blaj, după ce deteră foc Alecușului⁴⁾, Sâncelului⁵⁾, aprinseră și în Blaj vreo câteva case, uciseră pe mai mulți, între care pe tribunul Maior, după aceea făcură fărădelegile cele mai vandalice, deprădară reședința episcopală, nimiciră bibliotecile, stricară tipografia, jefuiră biserica catedrală, intrară în cripta episcopală, desmormântară oasele episcopilor, cercând după scumpeturi, ș. c., ș. c. Axente care se retrăsese la Vingard⁶⁾, încercă, puțin după aceea, reocuparea Blajului, dar fu respins de către Unguri, pierzând mai mulți de 30. Români, între care pe bravul tribun și bunul înățător

⁵⁾ La 13 Ianuarie intră în Târgu-Mureș, fără a întâmpina vreo rezistență. cf. *Raportul* lui Axente Sever, p. 10.

⁶⁾ Jud. Odorheiu.

¹⁾ Ținut în loc, întârziat.

²⁾ Aiudul, la 8-9 Ianuarie, este distrus cu foc de Români, ca răzbunare a celor pătinite de ei din partea Ungurilor. cf. *Raportul* lui Axente Sever, p. 7-8.

³⁾ Exactitatea informațiunii e adeerită și de *Raportul* lui Axente Sever, p. 11.

⁴⁾ Jud. Alba.

⁵⁾ Jud. Târnava Mică.

⁶⁾ Jud. Alba.

Tămășescu, care, înconjurat de trei kossuthieni, după o luptă mai bine de un pătrar⁷⁾, fu împușcat de infanteriștii ce le veniră într-ajutor.

Într-aceea Bem amenința Sibiul din Vizakna (Ocna-Sibiului). Puchner, în 7 februarie, îl atacă fără veste și după ce nimicește total oastea lui Bem, ucizându-i mai multe sute de Unguri, cuprinzându-i mai toate tunurile, munițiunea etc., însuși Bem puțin de nu fu prins. Atunci îi tăiară degetul lui Bem, îl alungară până către Deva¹⁾, unde prefectul Solomon făcu o irumpere atât de curajoasă peste armata lui Bem în Deva, încât nu numai de la generalul Puchner capătă un lăudător, dar tocmai și Bem îl laudă mirându-se de un curaj al Românilor atât de extraordinar, trimițând bani prefectului și îmbiindu-i să servească în oastea rebelă. Prefectul, credincios națiunii sale, refuză oferta²⁾. Într-aceea Bem, reculegându-și puterile și întărindu-se cu ajutorul lui Beckian³⁾, al cărui corp îl ținu prefectul Buteanu în șah mai bine de o lună, bate pe Puchner la Piski (Simeria). Puchner bătut, nu se oprește până la Sibiu, sub pretext că n-are munițiune și trecu pe lângă cetatea Bălgradului. E de însemnat că, mai cu seamă după tirada

⁷⁾ Sfert de oră.

¹⁾ După înfrângerea de la Ocna Sibiului, Bem se retrage spre Sebeș, iar de acolo spre Mediaș, dar imperialii n-au știut profita de această victorie, necontinuând urmărirea lui Bem, trimițând la el numai un parlamentar. La Orăștie, din nou Bem e învins, retrăgându-se la Simeria unde-i sosesc ajutoare din Ungaria. Aici se încinge o luptă în care cade col. Losenau, dar totuși Ungurii sunt puși pe fugă de un batalion românesc și se retrag la Mediaș (15 Februarie), unde se întăresc și reîncep lupta cu Puchner.

²⁾ Solomon îl răspunde că el a scos sabia „pentru apărarea tronului, independența Ardealului și fericirea națiunii române” și că „nu există comoară pe pământ pentru care” ar „fi în stare să-și trădeze aspirațiile neamului și încrederea cu care poporul l-a onorat. Român m-am născut și Român vreau să mor”, în răspunsul lui Solomon. cf. N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*. Cluj, 1924, p. 72.

³⁾ Un corp din armata lui Becke.

aceasta lungă a lui Puchner, toți soldații, partea cea mai mare Români, își pierduseră toată încrederea în povățuitorii lor, văzând cum atâtea învingeri nu le foloseșc. Bem, văzând că Puchner nu se mai oprește, nici n-are de cuget a-i tăia batăr⁴⁾ comunicația cu Secuiei clujani, fiind slăbit cu totul, nu persecută pe Puchner, ci o ia pe partea stângă a Mureșului până la Mediaș⁵⁾. După ce armata imperială îl scoase și din Mediaș, se retrase la Sighișoara, de unde lăsând îndărăt armata imperială nu se opri până la Sibiu.

Căderea Sibiului

Astfel căzu Sibiul, după o mică lovire cu Muscalii, în mâna Ungurilor, în 11 Martie¹⁾. Iar armata imperială, care până acum mai în toate bătăliile cu Bem repurtă învingerile cele mai strălucite, nici acu bătută, spre minunarea tuturor, parte pe la Turnu Roșu, parte pe la Brașov, se retrase toată în Țara Românească. Astfel căzu misera noastră Patrie și mai cu seamă poporul român, pradă și jertfă furiei unui inamic barbar!

XIII. UNGURII DOMNI PESTE ARDEAL. IANCU, SEVER, BALINT, VLĂDUȚ, MOLDOVAN SE ȚIN ÎN MUNTE

După retragerea trupelor împărătești în Țara Românească, tot Ardealul căzu în mâna Ungurilor, afară de cetățile Alba-

⁴⁾ Cel puțin.

⁵⁾ Povestirea lui Papiu Ilarian referitoare la aceste evenimente, urmează pe cea a lui Axente Sever din *Raportul* acestuia, p. 13-15, unde este mai pe larg.

¹⁾ În 12 Martie, Bem adresează Sibiului o proclamațiune în care le cere supunere și care e publicată la Kövari L., *Okmánytár az 1848-49-ki, forradalomhoz*, p. 157-159.

Iulia și Deva și Muntele care se apăra nu numai pe sine, ci și cetățile acestea.

Prefecții Iancu, Sever, Balint și ceilalți care se traseră la munte și nu numai se apărau pe sine, ci făceau și dese excursiuni victorioase asupra Ungurilor, și-au făcut nume nemuritor în istoria Patriei și îndeosebi a Românilor. Faptele lor cele eroice fură peste așteptările tuturor, atât a Românilor, cât și a vrăjmașilor lor. ei scăpară onoarea și gloria națiunii române. Astupară gurile cele defăimătoare ale vrăjmașilor invidioși. Victoriile lor cele strălucite sunt detaliate în rapoartele prefecților Iancu, Balint și Sever către Maiestate. Acelea se vor descrie mai târziu și mai cu de-amănuntul, noi tragem aci pe scurt acelea care nu se pot reface în nicio istorioară curat politică a Românilor.

Luptele din munți

Până când se bătea Puchner cu Bem, Iancu apăra Muntele care încă din Ianuarie și mai înainte se ataca de toate părțile de Unguri și așa o parte mare a oastei lui Bem era ocupată cu muntenii și nu putea să meargă într-ajutorul lui Bem asupra Sibiului, fiind neîncetat amenințat, atât Clujul, cât și Trascăul și Turda de bravii munteni. Pasurile muntelui, în Zarand, le apăra neobositul prefect Buteanu, care în luna lui Ianuarie, Februarie și Martie avu bătălii neîncetate cu năvălitorii unguri¹⁾. De către

¹⁾ La 19 Ianuarie are o luptă cu Ungurii la Hălmagiu, câștigând o frumoasă biruință. În acest timp, în Zarand se afla comisarul Daniel Boczko, care adresează o proclamațiune către Români, cerându-le se depună armele și în 20 de zile să se supună. Atunci Buteanu trimite un apel comandanților maghiari. arătându-le căderea Budapestei și zădărnicia luptei lor. „Dacă aveți de gând să înaintați fie – le spune Buteanu – căci din parte-ne nu vom ezita a reprima forța prin forță”. cf. S. Dragomir, *Ioan Buteanu*, p. 29. Ungurii se retrag spre Deva, iar în Zarand este trimis maiorul Coloman Csuták cu o armată mare, care ocupă Hălmagiul, Baia de Criș și Bradul. În acest timp răspundea Buteanu lui Csuták prin acea scrisoare pe care

Turda și Cluj apără Muntele, cu mare bravură prefectul Popa Balint²⁾. Celelalte puncte, tribunii prefectului Iancu. Deosebi de către Aiud și Teiuș viceprefectul Prodan. Pasul de la Albac, Mărișel și Someșul Rece, în contra Ungurilor din Huedin, Oradea Mare și Cluj, le apărau însăși locuitorii acestor sate cu o bravură vrednică de mirare. În toate aceste puncte se întâmplară lupte nenumărate cu Ungurii în care Românii deteră dovezi de eroism și credință neclintită către națiunea lor. Cine poate să descrie toate bătăliile acestea cu de-amănuntul? Aci pomenim numai, că până treceau armatele imperiale în Țara Românească, în 12 Martie, repurtară o victorie strălucită muntenii din Mărișel asupra Ungurilor în număr aproape de două mii¹⁾. Fiind Românii puțini la număr, învingerea lor mai numai demonstrațiunii vrednicelor românce din munte se poate atribui, care, îmbrăcându-se în haine bărbătești, cu pălării pe cap, sub povața Pelaghiei Roșia, arătându-se în număr însemnat, înaintea vrăjmașului cu strigătele lor, cu răsunetul

Bălcescu o prezenta lui Ion Ghica ca un document istoric. „Libertatea voastră sunt furcile – spunea Buteanu – egalitatea drepturilor voastre consistă în aceia că asimilați în elementul maghiar pe celelalte națiuni care locuiesc cu voi într-o țară. Iar fraternitatea voastră o vestiți prin pârjolirea satelor și asasinarea celor nevinovați”. cf. I. Ghica, *Amintiri din pribegie*. București, 1889, p. 324-328 și S. Dragomir, *o. c.*, p. 45. Egoismul cu care se luptau oamenii lui Buteanu îl face pe Csuták să spună „nimeni să nu-și facă iluzie că pe Români îi poți alunga din lume cu o coadă de mătură de meseacăn, căci se înșală cine crede aceasta și mai vârtos cine cugetă că eu voi fi în stare cu 2603 infanteriști, 56 husari și 5 tunuri a extermina de pe suprafața pământului 500.000. Cine a nutrit această speranță nu și-a dat seama că *fiecare popor, când se aprinde în el scânteia divină și devine conștient că este o națiune și că în el zace puterea, nu există armă cu care ar putea fi învins...*” *Ibidem*, cf. S. Dragomir, *o. c.*, p. 54.

²⁾ Acesta fiind numit, la 10 Decembrie, prefect al acestor părți, atacă pe Unguri în centrul lor, la Iara (jud. Tulcea), la 10 Ianuarie, apoi la Lita (jud. Turda), învingându-i în ambele locuri. cf. *Raportul lui S. Balint*, p. 10-11.

¹⁾ Lupta de la Vârful Bătrânei, lângă Mărișel, unde Ungurii sunt bătuți, are loc la 20 Februarie. cf. *Raportul* lui A. Iancu, p. 20.

buciumelor, astfel de frică și tulburare băgară în inamicul mult mai numeros, încât bărbații aieptându-se²⁾ asupra lui, îl putură goni, ucizând vreo treizeci, între care și un căpitan și strajameșter³⁾ și făcând șase care de vulnerați, cu o pierdere neînsemnată din partea Românilor⁴⁾.

După mai multe lupte cu Ungurii, pe la mijlocul lui Martie, înțeleg muntenii despre retragerea cea neașteptată a trupelor împărătești. Nu se poate descrie impresiunea ce făcu vestea aceasta tristă asupra fiilor Muntelui. Cu toate acestea, dacă și de la începutul războiului civil ei și peste tot toți Românii au fost puțin, ba mai nimic ajutați, acum părăsiți de toată lumea, înconjurați de un vrăjmaș putinte, nu disperează, ci cu credința în Dumnezeu și în cauza cea dreaptă a națiunii române, se determinară a jertfi toată averea și viața pentru împărat și națiune.

Situația lui Axente și ciocnirile lui cu Ungurii

Într-aceea, prefectul Axente, după căderea Sibiului, trăgându-se către cetate la Sz. Tenisi (Sântimbru) și Coșlar⁵⁾ și... cu 200 vânători și de abia 1000 de lănceri, cere sfat de la comandantul cetății¹⁾ ce ar avea de făcut în împrejurări atât de fatale și spre toată mângâierea capătă laconicul răspuns: „Învețe-vă Dumnezeu și să vă povățuiască întreprinderile voastre²⁾”. Dar care și până acum avu de a pătimi mai mult decât toți prefectii, și acum și de comandantul cetății lăsat în

²⁾ Aruncându-se.

³⁾ Sergent major.

⁴⁾ Mai pe larg, dar în mod identic, aceste evenimente în *Raportul* lui Iancu, p. 20-22.

⁵⁾ Amândouă în jud. Alba. La 15 Martie este însărcinat Axente cu paza liniei Mureșului dinspre munți. cf. *Raportul* său, p. 12.

¹⁾ Alba Iulia.

²⁾ „Dumnezeu să vă lumineze și să vă conducă întreprinderile voastre”. cf. *Raportul* lui Axente, p. 17.

grija lui Dumnezeu, fără arme, fără munițiune, nu pierde nimic din născutul său curaj, ci, după ce face o excursie cu lăncerii săi prin Barabanțiu și Șard până la Bucerdea³⁾, prin care demonstrație opăci⁴⁾ inamicul, care se apropie de cetate, se retrage la gura Ampoștei⁵⁾; de aici atacă pe Unguri, care în 28 Martie încep însă a bombarda cetatea, le aduce nu puțină pierdere. Inamicul lăsând cetatea, se ridică asupral lui Axente. Neputând sta față cu numerosul inamic bine înarmat, iarăși se retrage la poziția de mai înainte. Așijderea Ungurii aprinzând satele Șard, Inurile, Satul Mic⁶⁾ ș.a. și ucizând peste 100 de oameni nevinovați. După aceasta Axente pleacă, în vana speranță că se apropia armata împărătească pe la Vulcan, plecă către Mureș, de unde iarăși se întoarce încărcat de bucate de la Gioagiu ș.a., la Zlatna⁷⁾. Inamicul pleacă asupra Zlatnei. Axente se retrage la Valea Dosului⁸⁾ de unde bate zdravăn îndărăt pe Ungurii care vroiau acum să treacă la Abrud, 16 Aprilie. Tribunalul Frâncu⁹⁾ ucise cu mâna sa trei rebeli. În următoarea zi, Axente încoronat de victoria repurtată, căpătând puțin ajutor de la Iancu, atacă însuși pe Unguri. Se naște o bătaie cruntă, care ține mai multe ore. Comandantul Ungurilor, Mihali, singur se miră de bravura Românilor. Dar gătându-li-se munițiunea de o parte, de alta o ploaie de 8 zile, împiedică a putea scoate pe Unguri din Zlatna. Căzură patruzeci Unguri, mai mulți se vulnerară. Mai puțini căzură din partea

³⁾ Toate trei în jud. Alba.

⁴⁾ Îl făcu să întârzie.

⁵⁾ Jud. Alba.

⁶⁾ Primele două în jud. Alba, iar al treilea în jud. Târnava Mică.

⁷⁾ Axente a fost chemat în ajutor de tribunalul din Zlatna, chemare la care răspunse îndată. Dar auzind că vin trupele imperiale, părăsește Zlatna, la 15 Apilie și se coboară la Mureș. Zvonul fiind fals, din nou se întoarce la Zlatna. cf. *Raportul* său, p. 19.

⁸⁾ Jud. Alba.

⁹⁾ Amos Frâncu.

Românilor, între care bravul centurion al Buciumanilor Procopiu, comandantul vânătorilor, pușcă cu mâna sa trei rebeli¹⁾.

XIV. STAREA MUNTELUI. DRAGOȘ

Încă de mai înainte curgea inteligența română de pe Câmpie și Mureș la Munte cu tinerii români de la țară. Prefecții Câmpiei și Mureșului, Vlăduț și Moldovan, cu toți tribunii lor, traseră la Munte. Toți aceștia și mai cu seamă prezența prefectului Axente, ale cărui bravuri erau cunoscute de mai înainte în Munte, insuflară curaj și statornicie tuturor Românilor de acolo.

Situația critică a Românilor

Într-aceea Buteanu, după necrezutele lui astingeri²⁾ de mai multe luni, e silit a părăsi Zarandul mai tot în mâna Ungurilor. Astfel Zlatna, în 15-16 Aprilie, Zarandul, încă cu finitul lui Mai, mai tot la Unguri. Îngrijorarea Muntenilor, pe lângă toate învingerile lor, era la culmea sa. Pe la Rusalii, mierța de grâu era cu 4, mai târziu 5 florini (monedă convențională), cupa de sare 1 florin, 20 crițari. Tot comerțul cu țara, tăiat. În băi nu se mai lucra. Aurul nu se putea schimba. Ungurii din Abrud și Roșia din zi în zi mai îndrăzneți. Aceștia, împreună cu Români unguriți, cu deregătorii camerali, demoralizau poporul. Ruși de către lumea cealaltă părăsiți și uitați de toți, nu știau nimic ce se întâmpla afară din Munți. De altă parte, vrăjmașii nu cruțau nicio jertfă și niciun mădular ca să pătrundă în inima munților, pentru că bine vedeau că fără cuprinderea munților nu pot de fel intra în posesiunea cetății³⁾. Iar Muntenii, în

¹⁾ Vezi pe larg *Raportul* lui Axente, p. 19-21.

²⁾ Rezistențe.

³⁾ Alba-Iulia.

această stare periculoasă, n-aveau mai mult de 1400 de arme de foc și acestea, partea cea mai mare, câștigate în bătăliile cu Ungurii.

Scrisoarea lui Dragoș către Buteanu

În aceste împrejurări critice capătă prefectul Buteanu, în 23 Aprilie, o scrisoare, de la Dragoș, un Român ungurii din Ungaria, în care-i chema pe prefecți la o conferință. Scopul Ungurilor adică era, că după ce cu armele nu pot pătrunde în Munte, fără care nu puteau să se facă domni peste cetate, pe calea conferinței sau să-i amăgească, sau dacă nu cu acest plan de tratare să amăgească pe cordoniștii români în lăuntru munților. Prin urmare, să slăbească liniile de cordoane ca să poată intra Ungurii în centrul Muntelui. Dar prefecții, de o parte, bine cunoșteau principiile kossuthiene care de fel nu se împăcau cu ale Românilor, de altă parte, bine știau și aceea că dânșii n-au drept de a trata în numele națiunii fără știrea națiunii, sau cel puțin a comitetului, care reprezenta națiunea. Pentru aceea, unii dintre dânșii, precum prefectul Axente, nici nu vru să știe nimic de această conferință¹⁾, iar alții, precum Iancu, Buteanu, Dobra, Vlăduț, fură față la conferința cu Dragoș din 25 Aprilie la Mihăileni, nu cu alt scop, ci, ca de o parte să mai afle cum mai stau trebile afară din munți, de alta, un armistițiu, în toată privința, li se părea de trebuință.

Conferința de la Mihăileni

În conferința de la Mihăileni, trimisul kossuthianul, Dragoș, zugrăvi într-un cuvânt maiestuos starea lumii cu niște culori ungurești, cum că „Pesta e cuprinsă de Unguri, toată Ungaria e curățită de Nemți, armele ungurești pretutindeni victorioase, fierbe Viena, Galiția e în arme, peste puțin un congres

¹⁾ Axente își încheia scrisoarea de refuz, prin cuvintele: „Timeo Danaos et dona ferentes”. cf. *Raportul* lui Axente Sever, p. 22.

european, de la care aștepta Kossuth reînvierea Ungariei; în acel moment Austria se va desface” etc. După aceea se întoarce la starea Românilor. „Cabinetul austriac de la începutul războiului civil disprețuia pe Români, la intrigile săsești înarma pe Sași, iar pe Români neînarmați într-adins îi expuse furiei Ungurilor. S-a chemat în țară Muscalul spre apărarea Sașilor, constituția din 4 Martie nici nu pomenește Români, când din contră pentru Sași, care altminterea n-au făcut nimic, au depus armele jos, recunoscând guvernul unguresc, întemeiază țara săsească, de unde se vede luminat că în Ardeal vrea să ridice elementul nemțesc spre îngroparea celorlalte etc. etc. Pentru aceea să faceți pace, vedeți că sunteți înșelați și că în urmă tot veți trebui să vă supuneți¹⁾”. Dacă și disperară mulți după conferința aceasta, dar partea cea mai mare nu vrea a ști nimic de pace cu Ungurii, ci, cel puțin de un armistițiu cu atât mai vărtos, fiindcă între condițiile păcii, cea de căpetenie era *dezarmarea Românilor*²⁾. În următoarea zi sosește de la Hatvani învoirea la un armistițiu *nedeterminat*, care dânsul apoi numai decât îl și frânse. Totodată prefectii Sever și Balint, provoacă în scris pe toți prefectii și tribunii care au fost de față la conferință ca să nu se sloboadă la pace, să nu creadă Ungurii. Acești prefecti avură dreptate precum [se] arătă în urmă. Scrisorile lor dojenitoare insuflară curaj mult tuturor Muntenilor.

A doua conferință cu Dragoș la Abrud

Într-aceea sosește și Dragoș din nou în Munte, la Abrud, pe 3 Mai cu o scrisoare de la Kossuth din 26 Aprilie din Debrețin, nr. 6219 K. În această scrisoare, garantează Kossuth Românilor

¹⁾ Cf. și *Raportul lui Iancu* p. 27-28, care este aproape identic în ce privește cuvântarea lui Dragoș.

²⁾ Între Buteanu și Dragoș se desfășoară un dialog foarte înțepător. cf. V. Moldovan, *Memorii din anii 1848-49*, Brașov, 1895, p. 112-113.

egalitate de drepturi, întrebuințarea limbii naționale nu numai în biserică și școală, ci și în comitate etc. etc., dă amnestie generală³⁾ dar pofteste *depunerea* armelor⁴⁾. Această concesiune e cea dintâi pentru Români în cauza națională, cu două luni mai veche de concludul dietei ungurești, prin care se recunoaște adevărata egalitate a națiunilor. În conferința cu Dragoș, din 4 mai, după ce se citi această scrisoare, Micaș bătrânul, tatăl membrului și prefectului Micaș, care se afla atunci la Urban în București, fu cel dintâi care protestă din nou asupra a toată încheierea de pace în numele națiunii, provocându-se la împăratul și la comitetul național¹⁾. Când veni vorba la depunerea armelor, observară mai mulți că poporul la aceasta nicidecum nu se va putea îndupleca. Dar Dragoș zise că va vorbi el la popor, care va fi gata a depune armele. Prefectul Iancu, bine cunoscând pe Munteni, îi face pe voie.

Cuvântarea lui Dragoș la Câmpeni

În 5 Mai veni Dragoș la Câmpeni, unde era adunat poporul. Dragoș se suie pe o masă, vorbește la popor. Dragoș între mai multe întreruperi își isprăvi vorbirea. Așijderea viceprefectul Ioan Boeriu, un Român unгурit. Centurionul Morariu refruntă pe amândoi. Iancu încă provocă în urmă pe popor să nu se lase prin nimeni a se înșela. Dragoș vorbi din nou, promise bani și mijloace de viață poporului. Poporul răspunse că vrea pace, dar cu știrea împăratului și comitetului român și sub condițiune ca soldații unguri niciodată să nu intre în Munte. Adunarea se

³⁾ Afară de episcopul Șaguna care a chemat pe Ruși în Transilvania, cum spunea Kossuth.

⁴⁾ Scrisoarea e publicată în *Transilvania* din 1877, X, Nr. 1, p. 15-17.

¹⁾ *Vezi și Raportul lui Iancu*, p. 32. Aceeași observație o face și Axente într-o scrisoare adresată prefectilor. Venind la Iancu și Moldovan, le spusese că e decis a continua lupta până unde se va putea. Iar în caz contrar se va retrage, dar armele niciodată nu le va depune. *Vezi Raportul lui Axente*, p. 23-24.

desfăcu fără niciun rezultat. Dar Dragoș totuși, îmbărbătat de un Român ungurit, sau disperat și de aceea împrejurare că unele sate mai ostenite de strapațiile²⁾ războiului se declară gata a depune armele, care însă le prinseră din nou numai decât asupra inamicilor. Întorcându-se la Abrud, acăță stindardele ungurești, în 6 Mai. Tot în această zi către amiazi, se aflau mai mulți prefecți și tribuni în Abrud.

Vestea despre sosirea lui Hatvan

Într-aceea sosesc niște Români de la vedete³⁾ și aduc surprinzătoarea veste că Hatvani cu putere însemnată de Unguri nu e departe de Abrud. Iancu și ceilalți întreabă pe Dragoș cum se poate aceasta, când armistițiul încă nu s-a desființat. Dragoș jură că nu știe nimic de aceasta și nu vrea a crede curierului. Peste o oră sosește un alt curier cu o veste și mai pătrunzătoare, cum că Hatvani e *înaintea* Abrudului. Români care erau de față, întreabă din nou ce va să zică aceasta. Dragoș jură din nou că el nu știe nimic din aceasta. Totodată asigură pe onoarea sa și în numele guvernului unguresc pe prefecți și pe toți Români să stea pe loc, că tocmai dacă ar intra în oraș armata ungurească, nimănui nimic nu i se va întâmpla. Unii se mulțumiră cu aceasta. Între alții Buteanu și Dobra, care pierduseră toată speranța de a se mai putea apăra Români, dar Prefectul Iancu iute se suie călare și se trage la Câmpeni.

Intrarea lui Hatvani în Abrud

În aceeași zi seara, între 9-10 ore, intrară Ungurii în pace în Abrud cu putere de 1400, trei tunuri, unde fură primiți cu mare entuziasm de orășenii unguri. Iar garda românească din Abrud, la apropierea Ungurilor, se trase, cu armata, din Abrud, la

²⁾ Oboselile.

³⁾ Cercetași în puncte fixe.

Roșia, unde, unindu-se cu garda românească de acolo, împreună cu prefectul Balint, grăbiră pe ziua următoare la Câmpeni.

Scrisorile lui Dragoș către Iancu pentru depunerea armelor

În Abrud Ungurii de acolo, în număr de 600, mărind oastea ungurească, iar Români încă în aceea noapte se desarmară toți. Tot în aceea noapte Dragoș scrie lui Iancu o carte în care-l cheamă la Abrud¹⁾. În următoarea zi, 7 Mai, îi scrie alta, în care-l provoacă la depunerea armelor²⁾. Iancu nu-i răspunde la niciuna. Îi scrie lui Axente chemându-l într-ajutor³⁾. Într-aceea, în Abrud Ungurii încep cruzimile. Prefecții Buteanu și Dobra se pun sub pază, mai mulți Români mai însemnați se arestară. Pe un Român din Roșia, Crișenuț, care văzând ce fac Ungurii, îi observă să aștepte ce vor zice Moții, Hatvani-l bucăți pe loc cu sabia sa. Încurajați prin aceasta, Ungurii năvăliră prin casele Românilor, începură a..., jefui și ucide la Români, fără osebire de sex și etate. Pe mulți îi spânzurară. Apoi trimise și la Roșia două companii de honvezi cărora se alăturară vreo 400 Unguri orășeni de acolo, bine armați. Aceștia și aici făcură cu Români tot acele scene de aprindere și omor.

A treia scrisoarea lui Dragoș și răspunsul lui Iancu

În 8 Mai, trimite Dragoș Iancului a treia scrisoare, în care iar îl provoacă a treia oară să depună armele și să se supună. Iancu, după ce-i arată necredința Ungurilor (care în contra armistițiului intrară pe furiș în Abrud), îi răspunse pe scurt că acum numai sabia va decide.

¹⁾ Scrisoarea a fost trimisă prin vicetribunul N. Bengescu.

²⁾ A doua scrisoare fu trimisă prin tribunul Mihail Andreica.

³⁾ Cf. *Raportul* lui A. Sever, p. 25.

Iancu își adună toți vitejii împrejurul său și după ce le dezoltă planul Ungurilor de a subjuga Muntele, îi jură din nou că în bătaie nici unul nu se va trage, ci fiecare își va vărsa și cea mai de pe urmă picătură de sânge pentru împărat și națiune. Jurământul îl depuseră toți între strigătele: „Să trăiască împăratul! Să trăiască Românii!”.

Pregătirile de luptă

Numaidecât se și împărția oastea în șase coloane – trei în dreapta și trei în stânga – de la drumul care duce de la Câmpeni prin Abrud la Zlatna.

În dreapta comanda preotul Groza, tribunul Corcheș, oberdecurionul maior Iambor.

În stânga tribunul Andreica, tribunul Faur și Aiudeanu. Centrul trupei principale, sub imediata comandă a prefectului Câmpiei, Vlăduț. Despre toate aceste dispoziții se încunoștiință și prefectul Axente, la Dealul mare¹⁾, ca astfel să poată închide inamicul total.

Începutul luptelor

Hatvani băgând de seamă, vru să-și facă drum, către Zarand, spre a căpăta trupe ajutătoare de acolo. Atacă aripa dreaptă de către Cernița²⁾, dar se reîmpinge cu pierdere până la oraș.

O altă parte a oastei lui Hatvani de la Roșia atacă aripa stângă. Se naște o bătaie furioasă. Andreica îi reîmpinge îndărăt. O companie ungurească se dumică de tot. Alții fug la Abrud, alții se ascund în băile de la Roșia. Ungurii aprind casele Românilor din Roșia. Roșia arde. În această luptă căzură vreo 300 Unguri.

¹⁾ Jud. Hunedoara.

²⁾ Jud. Hunedoara.

Înțelegând Hatvani de aceasta, în Abrud împușcă mai mulți Români, în piața publică.

În 9 Mai, prefectii Iancu, Balint și Vlăduț, ținură sfat de război, în care hotărâră ca în această zi, după amiază, la trei ore, să întreprindă un atac general.

Într-aceea Hatvani în Abrud, împușcă pe prefectul Dobra, pe prefectul Buteanu îi pune în lanțuri.

Atacul general

Atacul întâi îl făcu aripa stângă. Tribunalul Andreica cu atâta fervoare se aruncă asupra Ungurilor, încât în mai puțin de o oră îl împinge până dinaintea Abrudului. Așijderea și dinaintea coloanei din aripa stângă trebuiră să se retragă Ungurii cu mare pierdere. Prefectul Vlăduț, cu sabia întinsă în dreapta, se repede în două coloane asupra puterii de căpetenie a Ungurilor. Năvala aceasta decise totul. Onoarea zilei se cuvine prefectului Vlăduț. Mult se distinseră și tribunalul Andreica și popa Groza. Ungurii erau strâmtorați în oraș: orașul înconjurat și bătut cu tunurile de lemn. Bătălia însă nu încetă. Jocul plenkerilor țină toată noaptea de amândouă părțile. Întuneric înfricoșat. Toată noaptea plouă. Hatvani bătut de toate părțile, cugetă despre modul scăpării.

Fuga lui Hatvani. Răzbunarea Românilor. Moartea lui Dragoș

Dimineața la ora 4 (9 Mai)¹⁾ ajutat de ploaie și negură, jertfindu-și plenkerii dimprejurul orașului, se retrase către Cernița, spre a scăpa la Brad, luând cu sine cele mai multe familii ungurești, ba și românești, între care pe prefectul Buteanu. Cum băgară de seamă fuga lui Hatvani, coloanele din aripa dreaptă îl luară între două focuri: din stânga tribunii Corcheș și Olteanu și Iambor, din dreapta tribunii Aiudeanu și

¹⁾ Iancu în *Raportul* său, p. 41, dă ziua de 10 Mai.

Russu. Se naște o bătălie crâncenă. Cele mai multe familii ungurește din Abrud, aci își aflară moartea, fără deosebire de sex și etate. O mică parte a trupei lui Hatvani, după o parte fu reîmpinsă în oraș. Aci se apărară Ungurii din biserici, case și pivnițe. În urmă fură nimiciti cu totul.

În oraș, după ce văzu oastea română zăcând moarte în piața publică cadavrele bărbaților săi celor învățați și ale altor naționali, pofta de izbândă se ridică la culmea sa. Toți Ungurii, care nu putură scăpa în ceva chip, fură măcelăriți fără deosebire. Casele ungurești care rămăseseră neatinse de focul pușcăturilor, le aprinseră Românii. Strigau din toate părțile după vânzătorul Dragoș. Îl aflară într-o pivniță, îl trag de sfoară și-l ducă cu lăncile tot în bucăți.

Către 11 ore sosește și prefectul Axente. El nu putu lua parte la această bătălie cruntă, împiedicându-l ploaia și tina. Venirea lui scăpă o parte a orașului de foc, pe mai mulți Unguri de moarte. Ungurii căzură 2000, Românii prea puțini¹⁾.

XV. A DOUA BĂTAIE CU HATVANI

Într-aceea Hatvani, peste șase zile, iarăși se întoarce. Își formează o nouă oaste de 2800, cu 4 tunuri. Între aceștia se afla și două companii de Secui de la Deva și două din legiunea nemțească de cei cu moartea în cap²⁾. Și fiindcă oastea română se împrăștie spre răsufare, Havani intră în Abrud, în 16 Mai, în pace. Cum prinseră de veste Românii, răsună Muntele de buciume. La porunca prefectului Iancu, îndată se strânsură cu toții la desemnatele lor pozițiuni sub comandanții lor³⁾. Încă în

¹⁾ Povestirea lui Papiu-Ilarian corespunde întru totul aceleia din *Raportul* lui Iancu, p. 34-42, unde alocurea e mai dezvoltată. cf. și V. Moldovan, *Memorii*, p. 122-144 și S. Dragomir, *Ioan Buteanu*, p. 55-74.

²⁾ Legiunea numită Cap de mort.

³⁾ Iancu, printr-o scrisoare din 16 Mai, ceru și ajutorul lui Balint și al lui Sever. cf. *Rapoartele* acestora, p. 19, 28.

17 Mai către amiazi, răsună armele în toate punctele. Bătaia ținu până la șapte de către seară. Ungurii se întoarseră bătuți de toate părțile, la oraș.

În 18 Mai dis-de-dimineață începe din nou bătaia; pe la 8 ore era generală. Ungurii se băteau cu disperare cu toate coloanele Românilor. Bătaia ținu până în cealaltă zi la amiazi, așadar ca 30 de ore neîncetate. Ungurii pierduseră mult, grozav descurajați de tot.

Fuga lui Hatvan

Hatvani o ia la fugă și a doua oară, acum pe drumul către Zlatna, dar mai întâi, în furia sa, ucise, parte cu glonț, parte cu furcile, sumă de Români prinși. Între aceștia mai mulți prunci și femei nevinovate, așijderea tribunul Morariu, pe cetățeanul Popovici ș. a. Dar ajungând Hatvani la gura Cornei¹⁾, Români care îl persecutau, îl iau între două focuri. De-a stângă îl bat bravii Buciumani²⁾ sub curajosul prefect Vlăduț. De altă parte sosește prefectul Balint cu trupe proaspete. Secuii, băgând aceasta de seamă, aruncă copiii și femeile din care, ca mai iute să poată scăpa. Aceștia, de năvălitorii soldați români, fură călcați.

Bătălia de la Cerbu

Dar scena cea înfricoșată și sângeroasă se întâmplă la Cerbu³⁾. Compania a 6-a a Nemților cu moartea în cap⁴⁾, formează cerc împrejurul tunurilor și slobod⁵⁾ disperați asupra Românilor. Români se îndreaptă cu năvala asupra tunurilor, cuprind tunurile, înconjoară pe Nemți și, după o apărare

¹⁾ Jud. Hunedoara.

²⁾ Locuitorii com. Bucium din jud. Hunedoara, nu ai aceleia din jud. Alba.

³⁾ Jud. Hunedoara.

⁴⁾ Compania a 6-a numită Cap de mort.

⁵⁾ Trag.

disperată a acestora, îi ducă cu lăncile. Mulți se uciseră însăși pe sine ca să scape de lăncile Românilor. Unul din acești Nemți, când era să-l taie un Moț, îl rugă rău românește: nu mă ucide că eu sunt Neamț din Viena unde șade împăratul. – Dacă ești tu Neamț din Viena de ce te bați asupra împăratului? Cine te-a adus în Munte ca să ne jefuiești și să ne ucizi pe noi țărani? Pentru ce porți moartea în pălărie? Tu ești vrednic de moarte. Și cu aceste vorbe-l taie. Numai șase rămaseră în viață din Nemții aceștia, care se duseră prinși la Abrud, de unde apoi mai târziu îi scăpară Ungurii. Toți Ungurii care mai erau împrejurul canoanelor⁶⁾ fură parte tăiați, pare împușcați. Singur Hatvani cu vreo câțiva cavaleri scăpa, pe la podul „la Bolfu” cu puține minute mai înainte de a cuprinde și dânsul se ucidea. Acum începură Buciumanele a omorî pe honvezii fugari cu pietrele ce le prăvăleau de pe vârful Bolfului. Vreo 400, care scăpară până la satul „După piatră”⁷⁾ îi uciseră femeile de pe deal cu pietre, mai în jos o despărțitură a tribunului Groza cu gloanțe și lănci. 8 honvezi la „După piatră” cercară a scăpa într-o casă, dar fură uciși de două femei și două fete. Se zice că Hatvani numai cu 14 lângă sine scăpă. Numărul ucișilor, împreună cu Abrudenii și Roșianii e peste 3000. Ungurii zic că 5000 au căzut atunci dintre dânșii¹⁾.

Pe Buteanu, pe care încă în lupta dintâi îl luase cu sine Hatvani, îl spânzură, în 23 Mai, la Iosaș²⁾, la granița ungrească și Zarand. El muri cu mare resingnare. Cuvintele cele mai de pe urmă îi fură: Eu mor în pace, pentru că moartea e izbândită destul prin cele două înfrângeri ale Ungurilor³⁾.

⁶⁾ Tunurilor.

⁷⁾ Jud. Hunedoara.

¹⁾ Acest capitol al luptelor dintre Români și Hatvani este povestit după *Raportul* lui Iancu, p. 48-50 și de V. Moldovan, *Memorii*, p. 122-144.

²⁾ Jud. Arad.

³⁾ cf. și V. Moldovan, *Memori din anii 1848-49*, p. 142.

XVI. AXENTE

Până când se întâmplau acestea în mijlocul munților, prefectul Axente, depărtându-se Ungurii din Zlatna, se trage la Gura Ursului⁴⁾.

Lipsurile armatei lui Axente și dorința de a despresura Alba-Iulia

Aci, ca pretutindenii în munți, avu a se lupta cu cele mai multe lipsuri, între care cea mai simțitoare era lipsa de pâine și de schimburi, dar cea mai îngrijorătoare, lipsa de munițiune. Deci, dânsul se întoarce cu două scrisori (29 Aprilie, 3 Mai) către comandantul cetății în care îi descrie rezultatul întreprinderilor sale de până acum și cum că acestea și mai mare rezultat ar avea dacă nu pătimeau atâta lipsă de munițiune. Așa îl provoacă, ca într-o zi și oră anumită să facă o excursiune asupra Ungurilor de lângă Prevalie⁵⁾. Tot într-acele timp să irumpă și dânsul (Axente) cu trupa sa din Munte, ca așa să bată vrăjmașul între două focuri. După acea învingere, dânsul, munițiunea care i-ar aduce-o trupele imperiale cu sine, să o primească.

Dar ce răspuns capătă: Comandantul îi mulțumește în numele împăratului de bravurile de până acum; să se tragă la dealul *Mamuth*, de acolo să trimită noaptea pe cei mai curajoși în Cetate după munițiune, și aceasta în mai multe nopți dupăolaltă. Tot într-acele zi (4 Mai), sosește din cetate locotenentul prim Munzath¹⁾ cu o plenipotență de la comandatul Cetății, de comandant suprem peste toate legiunile muntene. Cine putea să aștepte ca un Iancu, Axente, în niște

⁴⁾ Gura Ursului, jud. Hunedoara.

⁵⁾ Jud. Hunedoara. Axente în *Raportul* său îi spune peste tot Turnul de pulbere.

¹⁾ Adalbert Mânzat, Român de origine.

împrejurări atât de fatale, să se supună comandai supreme a unui Oberleutenant²⁾, care nici n-avea nume bun înaintea Românilor.

Într-aceea, după bătălia întâia cu Hatvani, la un raport al ofițerului Munzath, vine din cetate o rânduială, că Axente cu 500-600 feciori tineri, dintre cei mai bine înarmați și mai bine îmbrăcați, să intre în Cetate. Oameni bine înarmați și mai cu seamă bine îmbrăcați, cum zice Axente în raportul său, erau o adevărată raritate de cabinet în oastea prefectului Axente. Astfel de feciori se aflau numai în legiunea prefectului Iancu, ai cărui feciori în Munte erau acasă. Casele feciorilor lui Axente erau la țară, cale de două-trei zile de la Munte, în mâna Ungurilor. Acești feciori de 2 luni nu luaseră alte schimburi pe trupurile lor. Ce să facă acum prefectul? De o parte, în Munte, pătimeau de foame, păduchi, haine și de toate neplăcerile lumii, apoi de munițiune. De altă parte, aveau a se bate cu un vrăjmaș tare, bine înarmat, care cu orice preț vrea să cuprindă munții pentru a putea dobândi Cetatea. Acum comandantul îi cheamă în Cetate. Ce va fi soarta noastră acolo? Ziceau bieții Români ai lui Axente. Când vom ieși afară? Și dacă va cădea Cetatea, au nu noi vom fi cei dintâi pe care ne vor tăia și spânzura ca pe frații noștri la țară? Afară de acestea, tocmai atunci le sosește vestea că Hatvani se întoarce a doua oară cu putere mult mai însemnată asupra Abrudului. Ce va fi soarta inteligenței române, care din toate părțile țării se retrăsese la Munte, dacă se va întâmpla să învingă Ungurii? Axente, într-astfel de împrejurări, era mai bucuros a merge într-ajutorul Iancului.

Cu toate acestea, prefectul Axente, după o consultare cu tribunii săi, ca să nu se arate neascultător de comandantul Cetății, după ce dă de știre lui Iancu să-l sfătuiască asupra noii năvăliri a lui Hatvani, în 17 Mai, așa tocmai în ziua în care

²⁾ Locotenent.

începuse a doua bătălie cu Hatvani, în Munte, pleacă cu feciorii săi către Cetate.

Intrarea lui Axtente în Cetate

Repezindu-se de pe deal, taie pe Ungurii de la vedete¹⁾, pătrunde printre cordonul tras de Unguri pe lângă cetate și în puține minute, cu pierdere de un om și trei vulnerați, era mai în Cetate, fără a fi făcut garnizoana din cetate vreo excursiune în ajutorul lor sau a slobozi vreun tun. Unguri căzură mai mulți. În Cetate fură primiți bravii Români cu vivate neîncetate, îndeosebi de către ofițerii și grănicerii români din Banat. Ungurii dimprejurul Cetății fură aduși în cea mai mare confuziune. Se văzură siliți a așeza un batalion întreg lângă Prevalie, pe unde intră Axente.

Iar comandantul Cetății, după ce-i spuse prefectul lipsurile sale, orându-i pentru 800 de oameni ai săi pâine și câte un pahar de vin sau rachiu pe toată ziua. Numai de viceprefecți și de tribuni uitară cu totul. Aceștia de la oamenii lor trebuiau să cerșească pâinea de toate zilele. Afară de aceasta, le deteră și 200 bucăți de arme, care însă fiind mai toate rele, trebuiră întâi să le repare. Le deteră și câte 20 umplături.

Dânșii credeau că sunt chemați în Cetate spre întărirea garnizoanei, deci și organizară batalionul formal militărește, îl jurară din nou, comandantul le promise leafă.

Ieșirea lui Axente din Cetate

Într-aceea, învingerile cele strălucite ale Românilor din Munte deșteptară ura în inimile vrăjmașilor Românilor; începură a țese intrigi cu mare măiestrie în cetate asupra Românilor. Și începu a fi îngrijat tocmai și comandantul Cetății văzând că partea cea mai mare a garnizoanei sta din Români. El își năluci că Români vreau să-l dea jos și să pună în locul

¹⁾ Vidi supra.

lui de comandant un Român. Această închipuire, vrednică de răs, schimbă planul de a mai ține pe Axente în Cetate. Soarta lor, pe sub ascuns era deci să-i scoată afară din Cetate și a se întoarce la munți, precum se și întâmplă.

În 25 Mai deteră batalionului lui Axente de mâncare două măji de carne, ce nu se mai întâmplase, 800 de șepci albe (Hohlmützen), care era singura lor uniformă a lor, afară de aceea încă câte 30 de umplături. Acum avea fiecare câte 50. În urmă li se spuse că au de-a face o excursiune asupra Ungurilor de la Prevalie, apoi asupra celor de la Barabanți¹⁾ etc. Totdeodată îi încredință că le vor merge într-ajutor și 2 companii grănicerești românești din Banat și Ardeal.

În 26 noaptea, se găteau de a face excursiunea. Dar Românii nu știau cu ce scop se trimit dânșii afară. Ei credeau că iarăși se vor întoarce în Cetate. Deci și puține haine și una alta ce avură, le lăsară înlăuntru, în Cetate.

Luptele cu Ungurii

În această noapte dar, ieși bravul batalionul din Cetate afară, dar grănicerii nu veniră într-ajutor. Axente împărți trupa în trei coloane. Aripa dreaptă o povățuia viceprefectul Maior, cea stângă Procopiu, centrul prefectul Axente. Atacul era în contra a două batalioane de Unguri: unul la Prevalia, celălalt la capătul viitor. Îndată tăiară vedetele și anteposturile ungurești, apoi se repeziră asupra batalionului de la Prevalia. Se naște o bătălie crâncenă care noaptea o făcea și mai înfricoșată. Împușcăturile și baionetele Românilor taie gloate întregi de Unguri. Se mestecă Românii cu Ungurii și se luptă de-a-mâna. Axente singur spintecă trei și împușcă un Ungur. Românii numai după șepcile din cetate se cunoșteau de Unguri. Ungurii nu mai pot ține bătaia. Bătuți și speriați de marea pierdere, prind fuga. Dar pe 12 Români îi înconjoară Ungurii; se bat cu

¹⁾ Jud. Alba.

curaj, cad 11 și al 12-lea, student, acum decurionul Blianca, se făcu mort și așa scăpă; mai târziu se întoarce la batalion. Până se făcu ziuă, Românii sparseră a doua oară cordonul unguresc dimprejurul Cetății. Se aflau acum peste liniile ungurești către Munte. Erau să persecute vrăjmașul pe șes, când văd că se apropie două trupe de către Barabași și Maros Portus (Partoș)¹⁾ către Prevalie. Într-aceea Munzath se trase pe furiș din batalion înainte către Munte. Acum vede Axente cu ce scop sunt scoși dânșii din Cetate, spre a nu se mai întoarce. Astfel Axente se trase din nou către Munte. Ungurii căzură 82 inși²⁾, mai mulți se vulnerară. Românii căzură 28, se vulnerară 6 și 7 se prinseră. Într-aceea află că viceprefectul Maior cu 100³⁾ de oameni nu se află la batalion.

Soarta viceprefectului Maior

Soarta lui nu se știe până nu se eliberă Cetatea. Dânsul, povățuind aripa dreaptă, persecută o parte a vrăjmașului până la Barabași. Făcându-se ziuă, se sculă toată ungurimea din Barabași cu artilerie asupra lui, așa fiind silit a retera⁴⁾, bătându-se pînă la Prevalie. Acum văzu că batalionul lui se trase la Munte și Ungurii ce veniră de la Partoș și de aiurea îi tăiară calea. Amenințat de două părți, se trase către Cetate. Într-aceea vin 6 anlegeri⁵⁾ înainte, apărați de tunurile din Cetate, așa cât acum bieții oameni se aflau între gloanțele vrăjmașului din dreapta și între ale Cetății. Acești cheveaulegeri le spuseră porunca comandantului, că dânșii n-au de a veni în Cetate, ci de a merge la Munte. Dar aceasta era cu neputință. Numai cu

¹⁾ Un cătun al orașului Alba-Iulia.

²⁾ Axente, dă numai 80 numărul celor căzuți dintre Unguri.

³⁾ *Raportul* lui Axente, p. 31, spune că numai 85 de oameni erau cu Maior, număr confirmat de însuși Maior într-un raport al său. cf. *Raportul* lui Axente, p. 31.

⁴⁾ A se retrage.

⁵⁾ Chevaulegeri-călăreți ușori.

mare necaz îi lăsă înlăuntrul. În această retiradă îndrăzneată, căzu viceprefectul Cetății de Baltă, Lăscudeanu, a cărui familie o șterseră Ungurii toată, pentru că a fost dânsul povățuitor de Români. După ce intrară în Cetate, o proviantară¹⁾ în diferite chipuri.

Cu toate acestea, într-un rând erau să piară de foame, trăgându-le comandantul și acei patru crițari și îi țineau Bănățenii, care ei căpătau până acum. După aceea-i silea să se înroleze între soldații de linie, cu toate că mulți erau însurați și tați de familie – și îi luară 20 – îi sili a mai depune o dată jurământul. În urmă le porunci ca să iasă afară din Cetate, la Munte și dacă nu erau bravii grăniceri bănățeni, erau să-i scoată afară pe acești 80 de Români pe satele Ungurilor. Dar Bănățenii, care și până acum îi ajutară cu mâncare și cu toate, nu suferiră aceasta.

Despresurarea Cetății Alba-Iulia

După ce ieși Axente din Cetate, capătă o înștiințare de la prefectul Iancu, în care-i scria cum că dânsul, după ce acum nimici și a doua oară oastea lui Hatvani, în 22-23 Mai, s-a înțeles cu prefectii Balint, Vlăduț și Moldovan și cu tot poporul, ca împreună cu Axente să elibereze Cetatea. Asta de la început era ideea cea plăcută a lui Axente. Deci hotărâră ca să facă atacul din trei părți asupra Ungurilor, de care era înconjurată Cetatea. Aripa dreaptă, sub prefectul Vlăduț, avea de a tăia vrăjmașul de către Partoș; cea stângă, [sub] prefectul Balint, de către Teiuș, iar centrul, [sub] prefectul Axente, de către Barabanț, asupra Prevaliei. În 1 Iunie, Vineri înainte de Rusaliile noastre, atacă pe vrăjmaș până în ziuă, mai întâi prefectul Axente. Bătaia ținu până la 9 ore. De trei ore goni Axente pe Unguri din pozițiile lor. Într-acea își găta

¹⁾ O aprovizionară.

munițiunea, iar garnizoana din Cetate caută numai cu nepăsare la bătaia Românilor și nu le stete în ajutor. Atât bravii grăniceri români din Banat, cât și Ardelenii își anunțară comandantul ca să-i lase să facă o excursiune asupra Ungurilor, precum și trupa lui Maior, dar comandantul le răspunse „că n-are trebuință de Români”²⁾. El se temea că Româniii iar vor intra în Cetate și nu socotea că putea atunci prea lesne să scape Cetatea de Unguri. Ungurii pierdură în acest atac 200, Româniii 25 morți, care și rămaseră pe câmpul bătăii, mai mulți vătămați¹⁾.

XVII. LUPTELE ROMÂNILOR CU KEMÉNY ÎN MUNȚI.

Astfel fu silit a se retrage prefectul Axente îndărăt până la Tăuți²⁾ unde, cu ajutorul căpătat de la Andreica³⁾ reținu pe Unguri până scăpară sătenii la munte. Ungurii încă se traseră îndărăt, după ce mai întâi aprinseră satul.

Așijderea Balint de către Teiuș, după ce se bătu până către amiazi, când de o parte gătindu-se munițiunea, de altă parte văzând că Cetatea n-are de cuget nici batăr⁴⁾ a slobozi vreun tun într-ajutorul lor, se trase îndărăt, lăsând 17 Români morți pe câmpul bătăii. Dar Ungurii căzură 80-90⁵⁾. Așa și prefectul Vlăduț. Pozițiile Românilor erau foarte bune, de aceea se întorc prefectii la pozițiile de mai înainte. Vrăjmașul înfuriindu-se de această îndrăzneală a Românilor, precum și de nimicirea oastei lui Hatvani și din zi în zi mai vârtos convingându-se că până nu

²⁾ „Ich brauche sie nicht”. cf. și *Raportul* lui Axente, p. 37.

¹⁾ Acest capitol al XV-lea, este povestit după *Raportul* lui Axente, p. 24-33.

²⁾ Județul Alba.

³⁾ În text e scris greșit. Axente în loc de Andreica, cum reiese din *Raportul* lui Axente, p. 37.

⁴⁾ Cel puțin.

⁵⁾ Balint în *Raportul* său, p. 22, dă aceleași cifre.

nimicesc puterea Românilor în Cetate nu pot intra, hotărârea ca cu orice preț să pătrundă în Munte.

Atacul Ungurilor asupra Muntelui

Spre acest scop atacă Muntele din mai bine de nouă puncte, ca așa împărțind puterea Românilor, mai de grabă să-i poată slăbi. Kemény năvălește în Zarand, de către Cluj, Vasváry de către Turda, Eglofstein și Pápai de către Teiuș. Juhász de partea de Miazăzi a Mureșului, Kovács etc., cu un cuvânt nu lăsă inamicul nici un pas ducător la munți ne atacat. Armata lor întreagă se suie la 25 mii, bine armați cu 30 tunuri¹⁾. Toți aceștia aveau de atacat Muntele deodată.

Niciodată nu fură Românii din munți mai îngrijiți ca acum. Acum nu numai înlăuntrul munților trebuia adunată oastea mare, dar și posturile de cordoane trebuiau îndoite. Iar sună buciul în munți. Românii se adună la oaste cu speranța în Dumnezeu și în cauza cea sfântă a națiunii. Lipsa de arme încă nu era acum atât de mare de la bătăile cu Hatvani. Paza satelor rămâne în grija femeilor, care-și împliniră datoria lor cu cea mai mare punctualitate.

Începutul luptelor cu Kemény

Cu finitul lui Mai, Kemény se afla în Brad cu putere însemnată de 7000²⁾ infanterie etc. Oardele lui cele desfrânate pradă cu foc și cu fier tot ce mai rămăsese de vandalisme rebelilor de mai înainte. Popa Simion Groza, încă cu începutul lui Iunie, avu vreo câteva lupte cu inamicul, mai cu seamă la valea Bradului. Puțin după aceasta se aruncă asupra unor companii de honvezi, care aprinseră mai multe case între Băița

¹⁾ Axente Sever, *Raport*, p. 38, dă numărul de 20-25.000.

²⁾ V. Moldovan, *Memorii*, p. 145, prețuise la 10-12 mii de oameni oastea lui Kemény, pe când Avram Iancu în *Raportul* său, p. 53, dă numărul de 15 mii.

și București³⁾, le răpără vitele, le uciseră 8 femei și prunci. Groza le atacă cu o parte a oastei sale, ucide 12, pe ceilalți îi pune în fugă. Le ia vitele răpitate și le dă îndărăt proprietarilor. După aceea se așază la pasul Buceșiu spre a împiedica trecerea lui Kemény către Abrud.

În 8 Iunie, înainte de răsăritul soarelui, plecă Kemény cu toată oastea de la Brad către Abrud, popa Groza se finge de la Buceșiu⁴⁾ dinaintea numerosului inamic. Dar bate o despărțitură de honvezi, cuprinde două care de pâini. Kemény se așază pe muntele Vulcan. Ai noștri îl așteaptă între Vulcan și Blăjeni⁵⁾. După amiază, între 1 și 2, începe bătălia cu tunuri și cu foc de penkleri, ține peste cinci ore. Pe noapte ai noștri se trag îndărăt. Noaptea amândouă oștile hodiniră.

Dimineața la 8 ore, în 9 Iunie, începe bătaia din nou¹⁾. Toată ziua fără întrerupere bătaia aspră de amândouă părțile cu cerbicie; încetă seara la 9 ore. Ai noștri toată ziua nu se mișcară din pozițiunea lor, dar după miazănoapte se trag către Sohodol²⁾. În 10 Iunie se bat numai anteposturile. Într-aceea sosește ajutor de la Balint. În noaptea spre 11 Iunie pleacă Românii spre câmpul de bătălie. Dacă știa Kemény că Românii și acum, cu ai lui Balint cu tot, numai 1600 numără, de mult putea fi în Abrud, dar localitățile acestor munți înșelau foarte pe inamic. În 11 Iunie Românii se aflau pe dealurile Sohodolului într-o poziție mai mult defensivă, fiindcă Kemény încă avea poziție tot așa de bună. Dar Românii erau dedați a se măsura cu inamicul de către Abrud. Deci poșteau mulți să se lase Kemény a intra în Abrud. Kemény încă dorea aceasta. Așa

³⁾ Amândouă în jud. Hunedoara.

⁴⁾ Jud. Hunedoara.

⁵⁾ Jud. Hunedoara.

¹⁾ În aceeași dimineață, Balint primește o scrisoare de la Iancu, prin care-i cerea ajutor, care în următoarea zi și ajunge la Câmpeni. cf. *Raportul lui Balint*, p. 22.

²⁾ Un cătun al comunei Abrud-Sat din jud. Alba.

Kemény, puțin întărâtat de Români, la 11 ore, intră în oraș. Românii se retrag la Suhar. Românii erau împărțiți în mai multe despărțituri pe dâlmele Suharului, subprefecții Balint, Vlăduț, Moldovan și tribunul Ciurileanu. Scopul lor era la început a închide pe Kemény în mijlocul munților, a-i tăia toată importarea mijloacelor de viață, a-l nehotărâ neîncetat și așa în urmă a-l nimici. La ora 1 după amiază, tocmai când prânzeau Kemény în Abrud, tunurile Românilor încep focul. Kemény auzind durduitul tunurilor iute se scoală de la masă (era în cvartir la Prota Absolon³⁾) zicând: „Atât sunt de fără obraz, cât nici să prânzesc cu ticneală nu-mi dau pace⁴⁾” și pleacă la câmpul de bătaie. Atât pușcașii cât și tunarii români băteau pe Unguri cu nespusă bravură. Românii n-aveau canonieri¹⁾. Se învățaseră a ținti și îndrepta tunurile punând pușca la gura canoanelor. Astfel ținti Jurca Todoruțiu din Roșia cu tunul odată pe însuși Kemény, dar acesta mișcându-se cu calul, scăpă de sigura moarte, rupându-i glonțul numai frânele din mână. Seara povesti Kemény întâmplarea la cină și laudă pe Români că fără tunari împușcă bine cu tunurile. Bătaia ținu până seara la 6 ore. Inamicul se reîmpinse din toate punctele cu putere până în oraș.

Dar acum bătaia ia o altă întorsătură.

A doua fază a luptei cu Kemény

Un Sas, care căzu de la Unguri prins în mâna Românilor. Iancu îl primește în oastea sa, ba-l pune și decurion. Acesta fuge la Unguri și vinde poziția și tăria Românilor. Îndată atacă Ungurii cu putere mare aripa stângă – cea mai slabă – sub comanda tribunului Ciurileanu, îl împing îndărăt, Românii în

³⁾ Iancu în *Raportul* său, p. 56, îi spune protopopului Absalom.

⁴⁾ “Acei nerușinați nu-mi lasă nici măcar atâta repaus ca să prânzesc în liniște”, cf. *Raportul* lui Iancu, l. c.

¹⁾ Tunari.

pericol de a fi înconjurați. Atunci prefectii Balint și Vlăduț comandă *retour*²⁾. Stau în loc la Sohodol și mai țin bătaia o jumătate de oră. Românii iar sunt siliți a se retrage. Pe dealul Heteu iar stau pe loc (*halt gemacht*), se restabilește ordinea în oaste. Inamicul nu merge mai înainte. Bătaia încetă pe ziua aceasta. Era seara târziu. Tot în această zi popa Groza, care păzea pasul de la Buceș, atacă două companii de Secui, care excortau un transport mare de victuali³⁾ de la Brad la Abrud. Taie 15 Secui, cuprinde 38 care cu pâine, 2 cu slănină. Pe ceilalți îi bate îndărăt atât de aspru cât nici nu cutezară a se opri în Brad, ci fugiră până la Deva.

În 12 Iunie, prefectii țin sfat de război în Câmpeni și încheie a ataca vrăjmașul din mai multe părți și a nu-i lăsa hodină de fel. Până acum bătaia era mai mult din partea de către Zarand, spre a-i tăia toată comunicația cu Ungurii și mai cu seamă cu Zarandul, de unde li se excorta transporturi de victuali, iar acum după ce Groza alungă trupa ungurească din Zarand putea să-și întrebuițeze o parte a trupei sale și aiurea. Deci preotul Balint luă poziție în stînca Vertoz¹⁾ către Roșia și se puse în legătură cu tribunul Faur de la Bucium. Groza, lăsând o mică parte din oamenii săi la pasul Buceș, cu ceilalți pleacă către Știurțiu spre a opera în dreapta.

În această zi Kemény provoacă pe Iancu în scris ca să pună jos armele împreună cu ceilalți prefecti și tribuni și să încheie pace cu Ungurii. Cele trecute să fie uitate, altmintrelea amenința că-i va stinge pe toți Românii până la cel mai de pe urmă prunc din leagăn²⁾. Iancu răspunde că între dânșii numai

²⁾ Retragere.

³⁾ Alimente.

¹⁾ În *Raportul* lui Iancu, p. 58 și în cel al lui Balint, p. 24, numele comunei e Vertop.

²⁾ „Ezer csatákban megedzett fegyvereim élén fog kimulni”. cf. V. Moldovan, *Memorii*, p. 147.

sabia va decide. Ziua aceasta trecu fără bătaie așa și noaptea, sub pază de amândouă părțile.

În 13 Iunie, bătaie toată ziua la mai multe puncte, cu noroc schimbător, mai înfocată la centru, unde comanda prefectul Vlăduț cu tribunii Andreica, Oltean, Boeriu etc. Prefectul Balint nimicește două companii ungurești de la Roșia³⁾. Pe noapte Ungurii se retrag în oraș.

Starea a critică a Ungurilor în munți

Într-aceea Ungurii nu mai au ce mânca. În 12 seara mâncară Ungurii pâinea cea mai de pe urmă, astăzi își mitigau foamea numai cu lut⁴⁾ și grăunțe de cucuruz, dar și această hrană mizerabilă nu putea ține mai mult de două zile. În 14 Iunie scrie Kemény o carte prefectului Vlăduț, dar într-un ton prea amicabil, îi mulțumește că a purtat grijă de bunurile lui – ale lui Kemény – pe Câmpie (unde fuse Vlăduț prefect), îl poștește la o convorbire orală, garantându-i toată securitatea. Prefectul Vlăduț îi răspunde că, necum lui dar nici președintelui guvernului unguresc nu i se încrede. Tot Kemény trimite pe Șuluțiu, un Român din Abrud, la prefectul Balint tot cu aceeași rugare, dar capătă tot același răspuns.

Kemény acum vede starea sa cea critică, se determină la un sau-sau.

Pregătiri pentru atacul general

Dar și Românii în 15 Iunie, hotărâră un atac general, regulat deodată din toate părțile și dacă acesta nu le-ar reuși, altul pe 17 Iunie.

La aripa stângă tot popa Balint cu Iancu de la Buceș.

³⁾ 240 de ostași (honvéd) au fost nimiciți după *Raportul* lui Balint, p. 24.

⁴⁾ Tărâță.

În centru, la Cărpiniș, popa Fodorianu¹⁾, la Sohodol popa și tribunul Gomboșiu, sub comanda lui Vlăduț.

În dreapta, nu departe de Sohodol, între satul acesta și Suhar, popa Vlăduț, cu tribunii Andreica, Olteanu, Russu și Iambor²⁾, care toți se întindeau până către Cernița.

La Știurțiu se denumi Groza, care încă nu sosise.

În ziua aceea numai lovituri de anteposturi.

În 15 Iunie, Kemény în starea cea disperată, n-așteaptă atacul Românilor, atacă însuși. Trimite o mie de Unguri contra Buciumanilor, unde comanda popa Balint în persoană. Românii se retrag la o poziție mai favorabilă. Bătăia începe din nou, ține mult nehotărâtă. Într-aceea, tribunul Ciurileanu sosește cu trupe proaspete. La 5 ore, vrăjmașul se trage bătut cu mare pierdere. Într-aceea, la o oră după amiază, se atacă Kemény din centru, de [către] popii Gomboșiu și Fodorianu³⁾, din aripa dreaptă de popa Vlăduțiu. Către seară, Ungurii bătuți se retrag în oraș. Popa Groza sosi cam târziu la poziția sa. Kemény putu trimite către seară oaste mai mare asupra-i. Bătăia cu Groza ținu neîntrerupt până târziu după miezul nopții. În această zi suferi Kemény cea mai mare pierdere de la începutul acestui război remarcabil. Seara la cină zise Kemény: „Az ördög csatakozék többet papokkal”⁴⁾.

Fuga lui Kemény

În 16 Iunie dimineața, mai mulți prefecți și tribuni țineau sfat în Câmpeni despre un al doilea atac general ce erau să-l facă în 17. Dar acesta nu fu de lipsă căci Kemény, dimineața la 9 ore, o tuli¹⁾ din Abrud. Favorizat de o negură deasă, nu-

¹⁾ În *Raportul* lui Iancu, p. 60, e numit parohul Ioan Codorean.

²⁾ Iancu, *o. c.*, p. 61, îl numește centurionul Iacob.

³⁾ Iancu, *Raport*, p. 61 de data aceasta îl numește Fodoreanu.

⁴⁾ „Dracu să se mai bată cu popii”. cf. și A. Iancu, *Raport*, p. 62.

¹⁾ O luă la fugă (pe ascuns).

observară Români de timpuriu. Dar pe drum, neputându-se Ungurii opri a nu aprinde niște case, îi observară Buciumanii și Mogoșanii, îi ajung la *Valea Cerbului*, curajoșii fii de munte, se aruncă asupra-le cu obișnuita lor nepăsare de moarte, unii cu puști, mai mulți cu lănci, coase și furci. Ungurii zbierau: ide vagyunk²⁾. Toți Ungurii rămâneau atunci în Munte dacă un fôbiro³⁾ din Zlatna nu tocma podul de sub Dealul Mare. Dar totuși tăiară 145⁴⁾, cuprinseră două care cu muniție și haine.

Astfel se fini acest război memorabil de 9 zile, în care lășă Kemény 500 Unguri morți și mai bine de 60 de care de vulnerați în deosebitele spitale ale Ardealului⁵⁾.

XVIII. LUPTELE LUI AXENTE CU UNGURII ÎN ACEST TIMP.

Într-aceea, până ținea războiul cu Kemény, Axente de două ori reținu pe Kovács cu două batalioane ungurești a intra în Zlatna. În Hondol nimici o companie ungurească încât numai 25 inși scăpară cu viața. Acolo-și câștigară haine, pâine, vin, carne, arme și muniție. La bătaia de la Abrud cu Kemény nu putu fi față din neînțelegere cu ofițerul trimis din cetate ca comandant⁶⁾. Tot din cauza acestui ofițer n-avu cine să stea înaintea lui Kemény la podul Dealul Mare. Când cu fuga lui Kemény, alungă Axente din Boița¹⁾, în înțelegere cu popii din

²⁾ În *Raportul* lui Iancu, p. 62 oda vagyunk – suntem pierduți.

³⁾ primar.

⁴⁾ V. Moldovan, *Memorii*, p. 150, dă 200 numărul morților în această retragere.

⁵⁾ Evenimentele din acest capitol sunt povestite după Rapoartele lui Iancu și Balint, corespunzând și *Memoriilor* lui V. Moldovan.

⁶⁾ Este vorba de locot. Mânzat.

¹⁾ Jud. Hunedoara.

Rovina și Stoeneasa²⁾ și cu tribunul Damian, un batalion unguresc, ucigând până în 40 Unguri și tot atâția vulnerând³⁾.

Se întrunește trupa lui Maior cu batalionul cu muniții, ce capătă de la soldați români ce se întorceau la Munte, la Gioagiu, spre apărarea aripei drepte a Muscalilor. Axente rămâne în Zlatna bolnav.

În 4 August se bătură cu Ungurii pe două locuri. Prin Mureș, Maior, Munteanu alungară pe Unguri până la Orăștie. Munzath după ce nu-i ascultară, - feciorii se împrăștiară la centrul lui Maior, - rușinat, părăsește. Vine Axente parlamentând cu Stein, când capătă o scrisoare. Se lasă la Gioagiu o companie sub Iulian, împreunați cu tribunul Damian. Ceilalți alungă pe Ungurii din Teiuș și pe cei din Uioara îi bătău Delianu și Nicolae Popa. Primind pe Dick la Teiuș, Maior rămâne în Teiuș, un al doilea batalion formându-se în Teiuș. Axente singur, pe la Orăștie, la Gioagiu. În coînțelegere cu Lüders, pleacă cu trupa către Deva, chemând și pe Maior, unde din jos de Deva cuprinde peste o sută de măji de prăzi, o mașină de capsule și vreo câteva tunuri. Tunurile rămân la Muscali. O hobotă, mașina de capsule și praf și vreo trei care mari ungurești le duc la Zlatna. Axente merge la Sibiu, Maior cu amândouă batalioanele și mulți lăncieri, peste 3000, la Blaj, la locul prefecturii de șase luni nevăzut. Pe unde treceau, primiți de binecuvântarea poporului cu lacrămile în ochi și cu muzici, ieșindu-le satele întregi înainte, cu copii cu tot. Sărutară caii tribunilor și se întrebară de viață.

²⁾ Amândouă în jud. Hunedoara.

³⁾ Aceste știri sunt luate din *Raportul* lui Axente Sever, p. 38-39. Celelalte evenimente din luna Iunie le înfățișează pe scurt pentru a ajunge la luna August, evenimente ce nu se găsesc povestite în nici unul din cele trei rapoarte, care toate se încheie cu luna Iunie.

Porunca de desarmare a Românilor

Wollgemut era în Sibiu. Axente la Sibiu cerând nedesarmarea, făcând un raport despre bătăliile din munți. Axente vine cu porunca de desarmare. Într-o dimineață conchiamă pe feciori și le cuvântă desarmarea din locul, de unde li se publică libertatea și înarmarea. Axente nu poate vorbi de lacrimi. Își descinge sabia și o dă vicepreședintelui. Își iau toți tribunii de la feciorii lor ziua bună înaintea numeroasei mulțimi. Feciorii își sărută puștile și le depun: armă care te-am câștigat cu sângele, care mi-ai apărat viața mea și a nației și ai susținut tronul. Tunurile și armele se duc în cetate și feciorii se întorc la casele lor cele părăsite de un an, cele arse și jefuite, zdrențoși ca vai de capul lor. Cine știe câți își vor fi aflat acasă părinții?¹⁾

Continuarea acțiunii lui Axente

După alungarea lui Kemény, Ungurii văzând că nu pot cuprinde munții, aveau de gând a-i supune cu forța. Grâul se suise la 10-15 florini, sarea la 1 florin. Deci Axente cu tribunul Damian se retrag la Gioagiu, unde aveau Ungurii un magazin de bucate. Ungurii se pun în fugă, mulți se și aruncă de frică și mor, în Mureș. Afară de magazin, cuprind 48 de care cu bucăte, haine și alte efecte furate de la Români. prinzând aceasta Ungurii de veste, trimit un batalion cu o baterie de canoane asupra Românilor. Dar Axente pleacă de timpuriu dinaintea gonitorilor cu prada prin Rapolt, de unde mai luă 1500 Viertel Fruncht²⁾, prin Bobâlca, de unde 100 ferii de vin, de aici în Băcăinți³⁾. Ungurii îl persecută, dar Axente apucă a

¹⁾ Asupra acestor evenimente revine Papiu mai pe larg.

²⁾ Sferturi de porție.

³⁾ Toate trei în jud. Hunedoara.

trece bucatelile în mediul⁴⁾ munților. Prin aceasta scăzu prețul bucatelor de la 10-15, la 4 florini.

Într-aceea, aflându-se Axente în Balșa⁵⁾, Ungurii iar se apropiară de Zlatna. Axente pleacă asupra-le. În 29 Iunie, la 4 ore dimineața, începe atacul. Focul ține până la 11. Axente se bate îndărăt. Într-aceea sosește ajutor de la Iancu. Bate pe vrăjmașul din Zlatna și-l pune pe fugă. Atâta groază bagă în Unguri, cât soldații de rând își părăseau ofițerii și aceștia stau să se omoare înșiși. 100 Unguri rămaseră morți pe câmpul bătăii, Români 30, mai mulți vulnerați. Axente se așază acum în Zlatna. Avea munițiune. Oamenii voioși că aveau de mâncare și schimburi.

În 4 Iulie Kovács iar încearcă a veni la Zlatna, da-l bătu la Gura Ampoitei, unde Ungurii pierdură un căpitan de husari și șase soldați. În acest atac încă arătară, ca totdeauna, mare bravură centurionii Munteanu și Frâncu.

Luptele Românilor cu Ungurii pe la trecători

Precum însemnăram mai sus, deodată cu intrarea lui Kemény în Munte, Ungurii în legătură cu aceasta, împrejmuiră Muntele de toate părțile, nici un pas mai însemnat nu rămase neatacat. Deci, până curgea bătaia cu Kemény în centrul munților, de altă parte, împrejurul acestora, la pasuri, încă se întâmplă loviri, putem zice războaie de cea mai mare însemnătate, care dau dovezi de adevăratul eroism român, de neclătita lor credință și jertfire pentru împărat și națiune. Cine poate descrie încă acum toate bătăliile și victoriile Românilor? Din cele nenumărate însemnăm aci numai vreo câteva. Pasurile muntene de către drumul dintre Cluj și Oradea Mare, care în toată luna lui Mai neîncetat fură atacate de Unguri, pe timpul operațiilor kemeniene, se atacă cu cea mai mare cerbicie.

⁴⁾ Mijlocul.

⁵⁾ Jud. Hunedoara.

Albăcanii, Mărișanii, Jurcuțanii ș. a. osteniți de neîncetatele stapații¹⁾, în urmă scăzură mai totul în putere. Ungurii prefac în cenușă Riu, Călățele, Jurcuța, Mărișelul²⁾. Ți se ridică părul pe crânceniile vrăjmașului barbar. Nu se mulțumiră că uciseră bătrâni, femei și copii fără milă, în urmă pruncii de la țată îi punea la sânul cel rece al uciselor maice, ca așa cu încetul să moară în mari chinuri. Multe dintre fetele acestea nevinovate se aflau încă a treia zi răsufând.

Luptele tribunului Corcheș la Fântânele

Înțelegând aceasta prefectul Iancu, trimite într-ajutor pe tribunul Corcheș cu Olteanu, tribun de Cetatea de Baltă. Până ce ajunse ajutorul, centurionul acestor sate reîmpinse 400 de Unguri în depărtare de două ore, cuprinzându-le trei care cu pâine (5 Iulie), dar se apropia Vasvári cu putere mai mare¹⁾.

Tribunul Corcheș avea numai 123 vânători, 317 lăncieri. Această mică trupă o așeză în trei puncte momentoase, pe unde aveau de a trece Ungurii. Vasvári avea 3000, cu cinci tunuri. Pozițiunea Românilor era prea favorită. Ungurii (6 Iulie), către amiază, începură atacul cu tunurile și puștile. Români și pușini la număr, nici munițiune nu aveau destulă, se lasă la pământ. Ploaia gloanțelor ungurești nu atingea pe Români. Românii așteaptă pe Unguri în față, în depărtare de 80 de pasuri. Atunci începură și Români a pune pușca la ochi tot de pe pământ. Nici unul nu greșea pe care-l țintea. Femeile muntene amărâte de barbariile Ungurilor, încurajau pe bărbați din dărătul acestora. Într-aceea Români dau o năvală aspră din trei părți, asupra vrăjmașului. De abia cinci minute și Ungurii cad în disordine. Ungurii întorc spatele. Români după ei. Femeile din

¹⁾ Alergături.

²⁾ Toate în jud. Cluj.

¹⁾ Despre aceste lupte povestește și Silvestru Moldovan în *Tribuna*, 1899, Nr. 147, p. 587 și Nr. 148, p. 591.

Mărișel cu pietre, cu frigări, cu îmblăcii și alte lucruri se aruncă împreună cu bărbații asupra inamicului. Omor înfricoșat se face între Unguri. Comandantul Ungurilor, Vasvári, tânărul Demostene și Kossuth cel mic, cum îi ziceau Ungurii, cade mort, împreună cu 850 de Unguri. Mulți se îneacă în Someș. Gyarmaty, care venea într-ajutorul fugarilor cu 300, se întoarce către casă. Românii cuprinsă un tun, cu munițiune, cu cai cu tot, apoi tobe, arme etc. Românii căzură prea puțini, vreo câțiva se făcură chilavi²⁾.

Alte lupte memorabile

Astfel apără pasul de la Ponorul Remetei³⁾, tribunul Vasile Fodor. Reîmpinse și bătu de mai multe ori Ungurii (către mijlocul lui Iunie) ce veneau asupra-i din ținutul Aiudului, de la Trăscău și Sângeorgiu⁴⁾. Astfel prefectul Balint bătu pe Velici⁵⁾ și Păpai în trei bătăi sângeroase, în 25, 27 și 29 Iunie. Acești Unguri din ținutul Turzii și Arieșului vreau să treacă pe la Ponorul Remetei la Offenbaia¹⁾. În 3 Iulie Velics era să se scoale asupra Românilor. Fodor îl bate. În 4 Iulie Velics se întoarce iar cu putere mai mare. Tribunalul înșală pe vrăjmaș într-o strâmtoare aproape de Tarcău. Se aruncă lăncerii asupra lui. Ungurii aruncă armele. Măcelătură înfricoșată. Velics de abia scapă cu vreo 50. În mâna Românilor rămase tot bagajul unguresc, munițiunea, 400 de puști, 2 tunuri, 4 tobe, mai multe steaguri. Nici un Român nu căzu. În șirul rebelilor se aflau cu ocazia aceasta, 40 feciori de Sas din Reghin. Nu se știe câți au căzut. Unul strigând că e Sas se cruță, se trimise la Axente ca arestat, dar iar fugi la rebeli. În 22 Iulie iar repurtă Fodor o

²⁾ Schilozi, invalizi.

³⁾ Ponorel, jud. Turda.

⁴⁾ Amândouă în jud. Turda.

⁵⁾ Carol Velics.

¹⁾ Baia de Arieș, jud. Turda.

victorie asupra lui Gyemati și Dorgai, comandantul Szabad-csapatului²⁾.

Alte lovituri care se întâmplară pe la alte pasuri, pe la Găina, ș. a., le retăcem³⁾.

* * *

Atacul lui Axente pentru despresurarea cetății Alba-Iulia

Muntele era curățit de rebeli către finitul lui Iulie. Prefectul Axente, în 25 Iulie, pune coroana victoriilor române cu scăparea Cetății⁴⁾. Se gătește de război. De bunăoară conscrie 400 de feciori din prefectura Iancului, cu care își completează batalionul. Avea două tunurile, puțină munițiune. Ia într-ajutor pe popa Groza cu 600. În 24 Iulie pleacă asupra vrăjmașului cu oaste de 2000 feciori, bine deprinși, bine disciplinați, dar, afară de batalionul său, nu cu toți bine înarmați. În 24 erau la Gura Ursului, noaptea la Gura Ampoștei⁵⁾, unde află anteposturile ungurești, patru companii. În 25 le atacă. Se naște o bătaie aspră cu foc de canoane⁶⁾, rachete și moschete, care țin 6 ore neîncetat. Garnizoana din Cetate, pentru a cărei scăpare își vărsară Românii sângele, bine auzea lupta cea disperată fără a le veni într-ajutor. Românii bat și împing pe vrăjmaș din cinci pozițiuni favorizate una după alta, îl gonesc și din pozițiuni favorizate una după alta, îl gonesc și din Sardus¹⁾. Românii se băteau ca leii. Eroul Axente cu sabia în mână, nu lipsesc nicăieri a insufla curaj vitejilor Români, premergând însuși cu

²⁾ Szabad csapat = ceată de voluntari.

³⁾ Aici, comandant al Românilor era tribunul Ioan Gomboșiu, preot în Vidra, care repurtă mai multe victorii asupra Ungurilor, comandant de maiorul Csuták. cf. *Raportul* lui A. Iancu, p. 69-701.

⁴⁾ Alba-Iulia.

⁵⁾ Amândouă în jud. Alba.

⁶⁾ Tunuri.

¹⁾ Șard, jud. Alba.

exemplul. Centurionii Deleanu, Frâncu, Nicolae Popa, tribunul Munteanu, arătară prin eroismul lor că sunt Români. Un fecior din Buceș, avu curajul a trece înainte de oaste cu o sută de pași. Într-aceea se întoarce norocul. Munițiunea Românilor se isprăvește. Ungurii își iau a șasea pozițiune pe o dâlmă, de unde în zadar se trudiră a-i împinge. Și fiindcă Români n-aveau cavalerie, cavaleria ungurească se îniepta cu atâta iuțeală asupra Românilor, încât prefectul Axente era departe numai de zece pași de gonitori. În acest minut periculos, Axente scapă ca prin minune, prin bravura și curajul a patru decurioni care, de lângă un gard de vii unde erau așezați, atacă zutul²⁾ unguresc de cavalerie. Întind pușca asupra locotenentului unguresc ce curea³⁾ în galop și asupra husarilor lui. Calul ofițerului cade la pământ, așijderea și trei husari. Ceilalți calcă, se împiedică și-și baricadează calea. Axente până atunci scapă de pericol. Într-aceea infanteria ungurească venea înainte, oastea română împrăștiată. Români într-o stare critică. Atunci vice-centurionul Antonelli de la compania a 4-a a batalionului, trece un pârâu, culege împrejur și ce poate acoperă după puțină retiradă⁴⁾ Românilor fără nicio comandă. Într-aceea Români iar se reculeg și recapătă curajul și până când pustia încă focul unguresc, iată că se arată pe vârful dealului Ampoitei, fără veste, tribunul Procopiu, cu trei sute feciori din ținutul Zlatnei, cu lăncerii lui Axente și cu vreo 40-50 de călăreți, care însă n-aveau munițiune de fel. Dar Ungurii credeau că aceia sunt numai avangarda Iancului și cum că acesta se apropie cu putere mare. O frică, panică-i cuprinde pe Unguri. Se retrag în cea mai mare desordine. Români se aruncă asupra-le și-o gonesc cu atâta iuțeală, cât Ungurii-și lăsară morții și vulnerații zăcând pe câmp și lăsară magazinele la Teiuș, Barabanț și Secaș și până la

²⁾ Nemțescul zug = marșul sau expediția unei armate.

³⁾ Fugea; de la italienescul correre = a fugi.

⁴⁾ Retragerea.

Prevalia¹⁾, dâșii părăsiră și cetatea, dau foc podurilor din dărătul lor, ca nu cumva Iancul, care nu era aici, să-i ajungă.

Pierderea vrăjmașului în această decisivă fu mare, 12 care de morți lăsară pe câmpul de bătaie, un număr mare de vulnerați, care toți muriră în trei zile. Românii căzură 21, între care decurionul Iacob, care lăsă o văduvă săracă cu trei copii²⁾.

Intrarea Românilor în Cetate

După această victorie eclatantă și ultimă, Românii, după ce [în]optară în jurul cetății, în următoarea dimineață (27 Iulie) intră victorioși în Cetate. În Cetate aflată 128 Români orășeni uciși de Unguri pentru că proviantaseră³⁾ Cetatea.

Aci mai însemnăm despre acest batalion că dânsul, după alungarea Ungurilor dimprejurul Cetății, iar se întoarse la Munte și de aici la Geoagiu, de către Sibiu asupra Ungurilor din părțile acestea. În 4 August, acești feciori bravi, trecură Mureșul pe două locuri și alungară pe Unguri până la Orăștie. Cu această ocazie Munzath provocase pe feciori să se ducă acum acasă că războiul s-a finit, dar feciorii, la rugarea tribunului lor (Axente era rămas bolnav la Zlatna), nu vrură să se împrăștie, ci să aștepte adevăratul finit al războiului. Atunci Munzath părăsi batalionul, întorcându-se rușinat la Cetate. După aceea sosind Axente la feciori, se mai bătu cu Ungurii și parlamentă cu Stein, de la care capătă acea scrisoare minunată care e tipărită și în „Die Romanen”¹⁾. De la Gioagiu, cea mai mare parte a batalionului se întoarse la Teiuș de unde bătu pe Unguri. îi bătu și-i alungă și din Uioara. Mai formară și al

¹⁾ Toate patru în jud. Alba.

²⁾ Acest subcapitol este rezumat după *Raportul* lui Axente Sever, p. 45-47.

³⁾ Aprovizionară.

¹⁾ [A. Tr. Laurian], *Die Romanen der osterreichische Monarchie*, II-tes Heft, p. 213-216. Această scrisoare este publicată și la Barițiu, *o. c.*, p. 780-782, Anexa XXIV.

doilea batalion. Și la provocarea generalului Muscalilor Lüders, plecă cu trupa către Deva, de unde cuprind Români, de la Ungurii alungați, peste o sută măji de praf, o mașină de capsule și vreo câteva tunuri. Tunurile rămaseră la Muscali, iar ohabita, mașina și praful și vreo trei care mari ungurești le aduseră la Zlatna. Finindu-se războiul, plecară amândouă batalioanele lui Axente, cu toți lăncerii săi, în număr de 3000, în ordine militară, către locul prefecturii, la Blaj, unde nu fuseră acum mai bine de șase luni²⁾.

Nu se poate descrie triumful în care trecu și ajunse în Blaj acea legiune a lui Axente. Satele întregi pe unde trecură, cu femei, cu copii cu tot, le ieșeau înainte și-i bineventau cu lacrămile în ochi, ei intrară în Blaj între binecuvântările poporului, lăcrimând de bucurie. Oamenii sărutau caii tribunilor și întrebau pe feciori de viață și se mirau că mai trăiesc. În Blaj le ieși banda înainte³⁾. Prefectul Axente plecă la Sibiu și rugă pe guvernator, care atunci sosise în țară, ca să nu desarmeze aceste batalioane naționale, ci să-i lase a servi Împăratul și Patria. Guvernatorul pofti ca să se înroleze feciorii, dar aceștia nu voriră. Ei nu vreau să se despartă deolaltă. Așa, într-o dimineață, sosește prefectul la Blaj cu poruncă de desarmare. Adună pe feciori în piață, se suie pe locul de unde se publicase libertatea poporului și adunarea în contra inamicilor și vrea să vorbească, dar nu poate de lacrimi, ci-și descinse sabia. Tribunii încă-și iau ziua bună de la feciorii lor care toți plângeau și-i mângâiau cu aceea că Romanii încă, în ore de pace, depuneau armele și se duceau acasă la familie și în timp de pericol apoi iar prindeau armel în mână. Feciorii își

²⁾ Luptele Românilor cu Ungurii în munți sunt povestite, în mod tendențios însă și de Czecz J., *Bem erdélyi hadjárata 1848-49-ben*. Pesta, 1868, p. 139-156, trad. maghiară a aceleiași cărți apărută la Hamburg în 1850, în limba germană.

³⁾ Muzica.

sărută puștile și le depuneau. Armă – ziceau ei plângând ca copiii – care te-am câștigat cu sângele, care ai apărât tronul, viața mea și a națiunii, acum sunt silit să te părăsesc. Tunurile și armele s-au dus în cetate. Feciorii triști, se întorc, zdrențuroși ca vai de capul lor, la casele lor cele arse, jefuite și părăsite mai de un an, la părinții lor câți îi vor fi aflat în viață.

XIX. ELOGIUL FAPTELOR EROICE ALE ROMÂNILOR

Iată, acestea sunt pe scurt faptele cele eroice ale Românilor în munți, în decurs a mai cinci luni, care vor rămâne scrise cu litere de aur în analele Românilor.

Suferințele Românilor fură mari, dar gloria lor și mai mare. Arătără cu fapte că-și știu vărsa sângele pentru cauza cea sfântă a națiunii, pentru împărat și patrie. Generalul ungar Czez în cartea sa (*Bems Feldzug in Siebenbürgen*¹⁾) însuși impută lui Bem pentru ce părăsi Ardealul, după ocuparea Sibiului, fără a sugruma răscoala Românilor.

Mărturisirea generalilor Czez și Lüders despre vitejia Românilor

Mărturisește că, din cauza Românilor nu putură cuprinde Cetatea, cum că cordoanele ungurești ce erau trase asupra Românilor de la Ciucea peste Huedin, Gilău, Cluj, Turda, Aiud, Alba-Iulia, Orăștie până la Deva și în urmă peste Brad, Vașcău până la Urbea Mare²⁾ cereau o masă de trupe ungurești, care nu le putură întrebuința asupra Muscalilor ce intrau peste munți, din Principate. Dânsul mărturisește, dacă și cu cunoscută manieră ungurească, cum că băteau Români pe

¹⁾ *in den Jahren 1848 und 1849*. Hamburg, 1850, p. 173.

²⁾ Oradea Mare.

Unguri și apoi zice că, der feige Walache im Gefühle seiner Uebermacht endlich sogar Mut bekam³⁾; mai încolo zice să acest război de guerilla al Românilor singur în felul său dus (sogeführt) până la capătul evenimentelor din Ungaria, avu urmări foarte simțitoare și duratorii pentru Unguri, încât istoria trebuie să le dea meritata recunoștință militară acelor povățuitori necunoscuți; cum că repetatele excursiuni ale acestor guerille românești stoarseră puterea Ungurilor la Mărișel, Huedin, Gilău (im Norden), (im Osten), la Ighiu, Aiud, Abrud, le răpea victualele¹⁾; apărarea cetatea Devei, a cărei garnizoană numai în urmarea acestor manevre al Românilor se putu ține atâta timp. Generalul Lüders, când a intrat în Ardeal, a zis că numai un general a aflat în țară, pe Iancu.

Mărturisirea căp. ungar Gabány și a ziarului Honvéd

Un căpitan ungar Gabány, care fusese cu Kemény în Munte, după ce descrie în *Honvéd* nr. 154-1849, nenorocita expediție și mărturisește cum rupse gloanțele tunului românesc frânele calului lui Kemény, cum și dânsul se temea că mai mult nu va putea scrie la prietenul său, zice că, după părerea celor mai experți ofițeri unguri, Moții țin mai bine focul ca soldații lui Puchner. În urmă găta cu: „Hoc censeo et Carthaginem esse delendam”, sage ich: Rotten wir die aufrührerisch Rasse ohne Barmherzigkeit aus!”²⁾

Tot gazeta *Honvéd* nr. 164, 3 Iulie, zice: nu Rușii, nici Austriecii, ci Românii sunt aceia de care tremurără Ungurii.

³⁾ „Românul laș, în conștiința sa de superioritate, a prins în sfârșit curaj”.

¹⁾ Alimentele.

²⁾ “Zic eu să stârpim rasa răzvrătiților [a Românilor], fără cruțare”. Acest articol e reprodus și de A. Tr. Laurian în *Die Romanen der österreichische Monarchie*, fasc. II, p. 207-210.

În nr. 167, 11 Iulie, zice, ca să capituleze cu Românii sub orice condițiuni, toată bătaia din Ardeal, zice, n-a costisit Ungurilor atâta cât Muntele³⁾.

Astfel tremură mișeii, care din vara anului 1848 spânzurară atâția Români, care până se băteau cu Românii îi omorâă, îi împușcară, cît de frica Iancului, Clujenii de șapte ori, Turdenii de patru ori, Odorheienii de trei ori părăsiră noaptea orașul.

* * *

Afară de acestea, știm tractațiunile, concesiunile, date în urmă de ministerul kossuthian de frica Românilor. Kossuth în proclamația asupra Muscalilor, zice că trei dușmani s-au sculat asupra Ungurilor: Muscalii, Nemții și Românii.

Încercările de împăcare ale Ungurilor cu Românii

Apoi, tot de frica Românilor, încă în ședința cea dintâi a dietei ungurești din Szegedin, din 21 Iulie 1848, ministerul Szemere începu a cugeta despre împăcarea naționalităților și îndeosebi a Românilor. Într-o orațiune de dare de seamă, cu mare măiestrie arată cât bine au făcut Ungurii pentru Români, după aceea rezice că guvernul unguresc își ține una dintre datoriile sale cele mai mari a împăciiu poporul, acestea cu tot prețul posibil, încât se poate, după drept. Spune cum a încercat

³⁾ Amândouă aceste articole sunt reproduse de A. Treb. Laurian, în *o. c.*, p. 210-211.

Însuși Kemény, în același ziar, scrie următoarele, despre vitejia Românilor: „În zadar m-am ostenit să iau Munții Apuseni, căci Moții mai bine țin focul decât soldații imperiali de sub comanda lui Puchner. A te lupta cu Moții nu e vânătoare de soboli. Cu ochii plini de lacrimi am văzut căzându-mi honvezii morți de foame din cauză că Românii ne-au luat toate proviziile. Lângă toată tufa și lângă fiecare stâncă sta un Moț înverșunat spre a-ți răpi viața și chiar dacă ai reușit să iei poziția aceea, n-ai găsit nimic decât locul unde au stat Moții”. cf. I. Ciurileanu, *o. c.*, p. 66-67.

a se împăca cu Românii, cum s-au trimis și cum s-au omorât (trimișii), cum s-a întrebuințat influența ce o au Românii din Principate asupra Românilor din Ungaria¹⁾, cum totuși dânșii de promisiunile înșelătoare ale Austriei s-au ferit, care a promis egalitate națională și totuși Voevodina Sârbilor numai cu numele stă și totuși Românii, Croații, Galițienii, Sârbii, trebuie să întrebuințeze limba nemțească peste pragul ușii și totuși în

¹⁾ Cel care a lucrat mai mult pentru o înțelegere româno-maghiară a fost N. Bălcescu. Acesta, după înăbușirea revoluției din Țara Românească, se refugiază în Transilvania, căutând a influența lumea în sensul ideilor sale. În 27 Mai e primit în audiență de Kossuth, la Debrețin, căruia-i propune formarea unei legiuni românești împotriva Rușilor. Propunere acceptată de Kossuth. cf. S. Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal...* p. 20. La intervenția lui Bolliac, Kossuth îi cere „să ia pe Iancu cu întreaga armată în Valahia Mare... ca toți Românii din Transilvania și Banat să meargă să mântuiască Principatele unde e temeiul naționalității române”. Bălcescu pleacă cu această propunere, dar Iancu răspunde, la 3 August, lui Kossuth, că nu poate intra în tratative de pace cu „frații Unguri, fiind împrejurările foarte critice”. Totuși e hotărât să rămână neutru în luptele dintre Unguri și Ruși, spre a-și dovedi sentimentele frățești care le nutrește față de poporul maghiar. cf. I. Lupaș, *Avram Iancu*. Cluj, 1924, p. 24 și S. Dragomir, *N. Bălcescu*, p. 29.

N. Bălcescu, spre a-și împărtăși ideile printre Români, scoate la Pesta, împreună cu Alex. Bohățel și cu Sig. Pop, ziarul *Democrația* pentru înfrățirea maghiaro-română, din care apar însă numai două numere, din pricina retragerii trupelor maghiare. Nu numai Românii refugiați din Principate sunt întrebați și îndemnați a lucra pentru înfrățirea româno-maghiară, dar și cei din Ungaria și Banat. Misiunii lui Dragoș în munte se știe care i-a fost sfârșitul; tot lui Iancu îi scrie și Ioan Gozman, la 12 Iunie 1849, scrisoare publicată în *Transilvania*, 1877, X, Nr. 14, p. 159-160. Răspunsul lui Iancu la această scrisoare, prin care refuza orice idee de împăcare, dat în Câmpeni la 15/27 Iunie, *l. c.* Nr. 5, p. 63-64. Tot spre acest scop dă și I. Simonffy, o proclamațiune în 21 Iunie, publicată în *Transilvania*, 1877, Nr. 5, p. 54, la care-i răspunde Iancu în același sens ca și lui Guzman, răspuns publicat tot acolo. Apoi sunt însărcinați a merge la Iancu în munte: Eftimie Murgu, I. Gozman și Petrovici. La 28 Iulie, după votarea legii naționalităților în dieta maghiară, e însărcinat Murgu a i-o aduce la cunoștință lui Iancu, dar nu-și poate îndeplini misiunea fiind oprit de Ruși la Mureș.

Bucovina, căreia i-a promis independență și introducerea limbii materne în școli, promisiunea aceasta apoi a tălmăcit-o așa ca toate științele să se propună în limba nemțească, dar pe lângă acestea (nebenbei) să se poată învăța și regulile limbei materne. În ședința aceasta totuși, afară de vorbe frumoase, nu se hotărî nimic nou pentru națiunile asuprite politicește. Cu toate acestea, fiindcă pericolul se apropia și Ungurii erau siliți a se trage către Banat și Ardeal, unde locuiau tot Românii, făcură planul – precum prea bine observă Szilágyi – ca să împace naționalitățile, îndeosebi pe Români, ca prin aceștia, parte să-și îndoiască puterile, parte pentru a nu fi siliți a se retrage pe un teren cu totul deplin vrăjmășesc¹⁾. Într-aceea Bem încercă o revoltă în Moldova (23 Iulie), slobozi proclamație cum că Ungurii vin să le dea și Românilor libertate²⁾, dar Moldovenii

¹⁾ Și Banatul era acum foarte dușmănos Ungurilor. Astfel scria, la 4 Ianuarie, Bălcescu lui Ghica: „Până și Românii din Banat și Transilvania doresc (pe Austriaci și Ruși) și-i așteaptă să vie ca pe niște mântuitori”. cf. I. Ghica, *Amintiri din pribegie*. București, 1889, p. 244. Acest fapt a cauzat mult rău Ungurilor. Astfel scria Mih. Horváth, că, dacă cele două cetăți Arad și Timișoara ar fi rămas credincioase națiunii (maghiare), revoluția sârbă nu s-ar fi întins cât s-a întins, spre iarnă. „Trupele necesare asediului lor ar fi putut lupta aiurea. Chiar și în fața invaziunii rusești, trupele concentrate în Banat, sprijinindu-se pe aceste cetăți: Petrovaradin, Timișoara și Arad ar fi evitat catastrofa și *alt sfârșit ar fi luat revoluția maghiară, altul toată epoca*”.

Un rol mare a jucat în acest timp și Doda, care organizează satele românești împotriva Ungurilor, atacă Reșița, în timp ce imperialii atacau Bocșa. Atunci vine Bem în Banat: atacă Timișoara la 26 Aprilie, dar neputând-o lua, din cauza intervenției Rușilor, fuge la Lugoj. Printre decorații de la Timișoara cu ocazia asediului sunt mai mulți Români ca: Sava Grozăvescu, *Éftimie Murgu*, p. 196-97. La sfârșitul lunii Iulie și începutul lui August, Bem, bătut peste tot, fuge în Transilvania.

²⁾ Bem dă două proclamațiuni: una în 7/19 Iulie din Oituz, adresată tuturor Moldovenilor și alta din 12/24 Iulie, din Onești, adresată autorităților districtului Ocna. Amândouă aceste proclamațiuni sunt publicate în

avură mai multă minte ca Bolliac decât să dea mâna cu ucigătorii naționalității fraților lor³⁾. Într-aceea, trebile ungurești mergeau prost de tot. Pe lângă că-i băteau pretutindeni, atât Muscalii, cât și Austriacii, apoi și între ei erau mari discordii. Deci Ungurii se văzură siliți din nou a se împăca în tot timpul cu națiunile, firește mai cu seamă cu Românii, care erau și mai numeroși și care se împotriveau mai energic și pe al căror pământ aveau acum Ungurii a se retrage și pe care credeau ei, amăgiți de vreo câțiva fanatici refugiați români, că-i vor dobândi. 5 conferințe secrete până atunci pentru cauza noastră națională, parlamentul unguresc din Segedin.

Discuțiunea în jurul chestiunii naționalităților

Ungurul Szilágyi zice: că de abia este vreo întrebare, care să fi dat de o opoziție atât de înfocată ca tocmai cauza naționalităților. Dintre 180 de deputați care erau de față, 50 votară contra, cea mai mare parte, tot aceiași, care mai înainte formau partida opoziționistă (adică liberalii). Cei dintâi vorbeau despre adevăruri cosmopolite, dar adevăratul motiv era că dânșii numai prin aceea vedeau învingerea posibilă. Cealaltă partidă vedea în garantarea naționalităților nimicirea domniei Ungurilor și pentru aceea se opunea cu mare foc. Dâșșii ziceau că e inconsecvența¹⁾ a lucra acum așa, după ce națiunile nu vor să depună armele pentru mai puțin de cât li s-a promis de către Austria. Dâșșii nu vreau a avea încredere în națiuni nici după făcuta pacificare și le-ar fi văzut bucuroși nimicite. Dâșșii nu vreau a suferi ca să rămână nepedepsite pentru cruzimile lor.

Amintirile din pribegie ale lui Ghica, p. 392-396 și la Kövari L., *Okmánytár az 1848-49-kii*, p. 194-196.

³⁾ Cesar Boliac, după suspendarea *Gazetei* lui Barițiu, scoate, începând cu 23 Martie, până în 10 Iunie 1849, tot la Brașov, ziarul *Expatriatul*, pus în serviciul Ungurilor.

¹⁾ În accepțiunea de inconștiență.

Astfel, după o conferință de cinci zile, în ședința următoare, din 28 Iulie, *se hotărî a se face destul poftele naționalităților, adică a garanta egalitatea drepturilor naționale*. Ministerul însuși a adus pe tapet această întrebare și o declară de întrebare de viață. Toate expresiunile sus sburătoare, cu care o motivară, nu însemnează nimic decât că întrelăsarea ei de până acum îi arată într-o lumină singulară, cu atât mai vârtos că dânșii o făcură aceasta când le ardea lumina la deget, când trebuiau să se retragă pe un pământ locuit de națiuni străine (Români). Dânșii ziceau că prin revoluția aceasta vreau să întemeieze domnia Ungurilor și acum înșiși voiau să formeze din Ungaria un stat federativ. Rămâne adevărul etern: o națiune nu trebuie să apese pe cealaltă, care face aceasta nu scapă de pedeapsa lui Dumnezeu. Așa nu scăpară Ungurii, căci ei recunosc eternul adevăr al egalității naționale în 28 Iulie și până la mijlocul lui August, așadar înainte de a apuca batăr²⁾ a ști națiunile conclusele ungurești, țara se curăți de această facțiune vrăjmașă principiului egalității.

Naționalitatea nu este scopul libertății, precum zise Szemere atunci în dietă, ci este numai mijlocul la libertate, precum nici libertatea nu este scopul final, ci numai mijlocul la perfecțiunea civilă și umană. Batăr dacă cunoșteau Ungurii adevărul acesta de la început, iar nu acum în ședința dietei lor cea mai de pe urmă, nu-și vărsau atâta sânge pentru o cauză nedreaptă, nu se nimiceau, prin care s-au făcut de rușine înaintea lumii și înaintea istoriei. Dar Ungurii prin pofta lor – domnirea – o parte mare, tocmai opoziția și în această ședință făcu – precum zice Szilágyi – sauere Gesichter¹⁾.

²⁾ Cel puțin.

¹⁾ Strâmbară din nas. Cred că este vorba de cartea lui Szilágyi Sándor, *Die letzten Tage der magyarischen Revolution.*, Pesta, 1850 și nu de cea maghiară. *A magyar forradalom története 1848-49.* Pesta, 1850, deoarece Papiu dă citatele în limba germană.

Dar tocmai și dacă nu cădeau Ungurii, anevoie se poate crede că ar fi putut pune Româniilor mult temeii pe un conclud al Ungurilor stors din împrejurările cele mai critice și după o opoziție aspră.

Cum se fini în urmă războiul cu ajutorul Muscalilor este cunoscut²⁾. Cu finitul lui August era curățită țara de rebeli. Kossuth, Bem fugiră în țara turcească, pacea restatornicită³⁾.

Înainte de toate se desarmară Româniilor. Cu lacrimi în ochi, sărutându-și și strângându-și în brațe armele câștigate cu sângele, iar nu căpătate de la guvern, le depun vitejii români. Mai cu seamă eroii din batalionul lui Axente, când depuseră armele în Blaj, plâneau nu numai ei, prefectul și tribunii lor, ci storcea lacrimi din ochii tuturor privitorilor această scenă momentoașă.

XX. PENTRU CE AU ȚINUT ROMÂNII CU ÎMPĂRATUL?

Atunci când Italia se revolta, când în Viena fierbea revoluția, când Ungurii se iveau cu tendințele lor separatiste coapte de mai mulți ani, când cu un cuvânt, tronul împărătesc din toate părțile era amenințat de o cutropire totală, Româniilor din Răsăritul Monarhiei se adunară la Blaj cu miile și jură credință neclintită, atât către tronul ce se clătina, cât și către

²⁾ Intervenția Rușilor în Transilvania e trecută cu vederea la Papiu, deoarece, pe lângă motivul că nu face parte strictă din faptele Româniilor pe care și-a propus să le descrie, nici nu avea izvoare suficiente pentru cunoașterea lor. Acestea sunt descrise pe larg însă la Barițiu, *o. c.*, p. 397-485, 584-618.

³⁾ Kossuth, văzând că peste tot este învins, la 11 Aug. depune dictatura în mâna lui Görgei și el fuge în Turcia, pentru ca, din același motiv, la 13 Aug., Görgei să se predea lui Paskievits. Bem, retras la Deva, încearcă o nouă luptă, dar fiind învins, prin Hațeg, Banat, se refugiază în Țara Românească și de aici în Bulgaria.

națiunea ale cărei drepturi erau în pericol. Românii făcură aceasta nu corupți de camarillă, nu instigați, cu atât mai puțin ajutați de guvernul central, ca doară Croații și Sârbii. Povățuitorii poporului cei însemnați înaintea guvernului, pentru că cei însemnați, Episcopii și alții, sau țineau apriat cu rebelii, sau se purtau nici calzi, nici reci.

Garantarea naționalității române de împăratul și subalternei săi

Iar poporul tiranizat pentru credința sa către Împărat, pentru opoziția arătată tendințelor ungurești, tocmai și de miliția împărătească. Românii, încă în 15 Mai, se declarară pentru cauza împăratului și aceasta o făcură și Românii, parte din credința și religiunea cea înăscută către Împăratul lor, parte din interes curat național, binevăzând că interesele noastre naționale sunt strâns legate de interesele tronului. Iară naționalitatea română, idealul Românilor pentru care se va lupta Românul până va trăi, cu viața și averea, se amenință cu nimicirea totală de către Ungurii ucigători de toate naționalitățile politice. În adunarea din Septembrie, după ce terorismul unguresc devenise nesuferit, proclamară constituția împărătească din 25 Aprilie, care garanta egalitatea perfectă a tuturor naționalităților. În Octombrie apucară, în unire cu armata împărătească, puțin ajutați de aceasta, rău armați, luară armele în contra rebelilor. Cine se mai îndoia că nu se bat pentru naționalitate, când manifestul împărătesc din 3 Octombrie promitea „die gewährleistet für immer die gleiche Berechtigung aller Nationalitäten...¹⁾”; când proclamația lui Puchner, Comandantul General, în 18 Octombrie, cheamă sărbătorește, în ajutor, în contra Ungurilor, pe toate popoarele Ardealului „im Namen Seiner Majestät des Kaisers und Königs

¹⁾ „Drepturile egale ale tuturor naționalităților să fie asigurate pentru totdeauna”.

zur That und Unterstützung bei meinem Bestreben, die Ruhe und Ordnung dieses Landes, so wie auch die konstitutionelle Freiheit und Gleichheit aller Nationalitäten zu sichern...²⁾”; când Împăratul Ferdinand, în manifestul său din 20 Octombrie 1848, către popoarele Ungariei, Croației, Slavoniei și graniței militare, zice așa: „De aceea, prin aceasta facem cunoscut, că scopul nostru este, să asigurăm pentru totdeauna popoarelor noastre folosirea deplină a libertății pusă sub binecuvântarea păcii, a ordinii și a bunei-stări izvorâte de aici, care în urma trădătoarelor machinațiuni ale facțiunii cunoscute, s-au prefăcut în suferințe publice. Fiecare naționalitate a aflat de la noi totdeauna scut și în noi protector binevoitor pentru dezvoltarea sa pașnică. Programul acesta îl vom urma totdeauna și nu vom tolera ca o naționalitate să apese pe alta. Egala îndreptățire a tuturor: acesta este scopul nostru, pe care vom căuta să-l realizăm și în țările aparținătoare coroanei ungare... cu toate mijloacele ce ne stau la dispoziție și în baza legilor constituționale³⁾. Cine se mai îndoia de garantarea

²⁾ „În numele Majestății Sale a Împăratului și a Regelui, pentru fapte și ajutorarea intențiunii mele de a se asigura liniștea și ordinea în această țară, precum și libertatea constituțională și egalitatea tuturor naționalităților”.

³⁾ Reproducerea nemțescă fiind prea lungă, îngreuiind astfel lectura, am dat în text traducerea românească, iar cea germană în notă. „Wir geben ihnen dahin hiemit kund und zu wissen, dass Unserm Zweck dahin geht, Unsern Völkern den vollen Genuss jener Freiheit unter den Segnungen des Friedens, der Ordnung und der hieraus folgende Wohlfahrt dauernd zu sichern, welche in Folge der verrätherischen Umtriebe einer Fraction vorerst in öffentliche Drangsale verwandelt wurde. Jede Nationalität hat bei Uns stets Schutz, und in Uns einen sorgsamem Pfleger ihrer Entwicklung gefunden. Diese Richtung werden Wir stets verfolgen und nie dulden, dass eine Nationalität die andere unterdrücke. Die gleiche Berechtigung Aller ist Unser Zweck, den Wir mit den Uns zu Gebote stehenden Mitteln auf der Grundlage der constitutionellen Gesetze auch in den zur Ungarischen Krone gehörigen Ländern verwirklichen wollen”. Proclamațiunea, publicată la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 103-110 în nemțește și la Păcățianu, *o. c.*, p. 477-481, în românește.

naționalității, când Puchner, încă sub război, organiza o parte a țării pe teme național; când în programul ministerului Schwarzenberg-Stadion din 27 Noiembrie se zicea: „Violarea acestui prim drept (egalitatea tuturor numelor) a națiunilor, provocase războiul civil în Ungaria. Împotriva unui partid care avea drept ultim scop răsturnarea și despărțirea de Austria s-au răscolat acolo (în Austria) popoarele ale căror drepturi infailibile au fost violate. Războiul nu este pentru libertate, ci împotriva acelor care au vrut să răpească libertatea. Menținerea Monarhiei în întregime, o legătură mai strânsă cu noi, recunoașterea și asigurarea naționalităților, acestea sunt scopurile și intențiile lor (a popoarelor răscolate). Ministerul le va sprijini cu toate mijloacele disponibile¹⁾; când împăratul Francisc Iosif la suirea sa pe tronul imperial zicea: „Pe bazele adevăratei libertăți, pe bazele egalei îndreptățiri a tuturor popoarelor imperiului și a egalității tuturor cetățenilor înaintea legii, precum și prin participarea reprezentanților poporului la legislațiune, se va ridica din nou patria la mărirea veche, dar cu puteri noi, zidire neclintită în vijelia vremurilor, locuință spațioasă pentru neamurile de limbi deosebite, care sub sceptrul părinților noștri stau de secole strâns legate cu legăturile fraternității¹⁾; când, atât din vorbele privilegiului

¹⁾ „Die Verletzung dieses ersten Rechtes (gleichberechtigt aller Namen) der Nationen entzündete den Bürgerkrieg in Ungarn. Gegen eine Partei, deren letztes Ziel der Umsturz und die Lossagung von Österreich ist, erhoben sich dort die in ihren unveräußerlichen Rechten gekränkten Völker. Nicht der Freiheit gilt der Krieg, sondern dejenigen, die sie der Freiheit berauben wollen. Aufrechthaltung der Gesamtmonarchie, ein engerer Verband mit uns Anerkennung und Gewährleistung ihrer Nationatät sind der Gegenstandt ihrer Bestrebungen. Das Ministerium wird sie unterstützen mit allen ihm zu Gebote stehenden Mitteln”. Proclamațiunea publicată de A. Tr. Laurian, o. c., p. 123-130.

¹⁾ „Auf den Grundlagen der wahren Freiheit, auf den Grundlagen der Gleichberechtigung aller Völker des Reiches, und der Gleichheit aller Staatsbürger vor dem Gesetze, so wie der Theilnahme der Volksvertreter an

Sașilor, 21 Decembrie, cât și a Sârbilor, nimeni nu se mai putea îndoi de egalitatea națiunilor, cum putea Românul, pe lângă atâtea promisiuni împăratești, să se mai îndoiască de garantarea și egalizarea naționalității sale, Românul înaintea căruia era sfânt cuvântul împăratului?

Cu finitul războiului și cel mai incredul Român ținea ca în mână toate drepturile naționale și aștepta mai cu totală încredere înființarea lor. Românul era să-și uite de toate durerile războiului celui crunt, în care pierdu vreo patru prefecti²⁾, vreo zece tribuni³⁾, vreo 100 centurioni, mai bine de o sută de popi și protopopi spânzurați⁴⁾, vreo 300 sate arse, mai multe zeci de mii de Români, parte tăiați, parte împușcați, parte spânzurați, parte căzuți în război și totuși...⁵⁾

XXI. CE CÂȘTIGARĂ ROMÂNII?

Românii tocmai aceea pentru ce și-au vărsat sângele, naționalitatea, n-au dobândit, aceea ce nici alte popoare ale

der Gesetzgebung, wird das Vaterland neu erstehen in alter Grösse aber mit verjüngter Kraft, ein unerschütterlicher Bau in den Stürmen der Zunge, welche unter dem Scepter Unserer Väter ein brüderliches Band fest umfassen hält". Proclamațiunea publicată la A. Tr. Laurian, *o. c.*, p. 130-132 și N. Popea, *o. c.*, p. 216-218, în nemțește, iar în traducere românească la t. V. Păcățianu, *o. c.*, p. 493-495.

²⁾ Prefecții omorâți în această revoluțiune au fost: A. bătrâneau, P. Dobra, C. Roman și I. Buteanu. Dintre vice-prefecți au fost omorâți V. Simonis, Todoran și V. Lăscudeanu.

³⁾ Dintre tribuni au fost omorâți: V. Papiu, V. Pop, Gregorian, Pauletti, Câdea, Teleki, G. Bătrâneau etc.

⁴⁾ Dintre protopopi au fost omorâți: V. Turcu, Moldovan, iar dintre preoți: I. Pop, Albin, Gregorian, Ciplea etc. cf. *Sudslavische Zeitung*. Nr. 6 din 1851, apud. A. Tr. Laurian, *o. c.*, II-tes Heft, p. 231-234.

⁵⁾ A. P. Alexi, în Pomelnicul publicat în *Transilvania*, 1870, III, Nr. 19-20 și 1871, IV, Nr. 4-13, dă 4843 numărul victimelor din 6 comitate, iar Barițiu, *o. c.*, p. 494, dă numărul de 40.000 totalul jertfelor românești din această revoluțiune.

Monarhiei încă nu căpătară, pentru că altminterea se vătămă egalitatea drepturilor. Deputațiunea națiunii române din toată Monarhia, adevărat că nu merse la Împăratul atât de bună oară ca alți deputați ai altor națiuni, pentru că Românii, după ce vedeau că toate popoarele Monarhiei prinseră în mână armele asupra asupritorilor principiului național, după ce văzură că Împăratul nu numai că apără acest principiu, ci-l și publica de repetiție ori ca dogmă fundamentală a Monarhiei, după ce pe de altă parte credeau că acum timpul privilegiilor a trecut, la început nici nu erau să mai trimită deputați la Maiestate cu alt scop, decât doar cu scopul de a depune omagiul națiunii.

Petițiunea din 25 Febr. 1849

Cu toate acestea, Românii încă deteră, la 25 Februarie 1849, o petiție la exemplul celorlalte națiuni, în care cer și ei nu mai mult decât ce li s-a anunțat și promis de atâtea ori: garantarea și recunoașterea naționalității lor și îndeosebi unirea și independența națională a Românilor din Monarhia austriacă¹⁾.

Nedreptatea făcută Românilor

Dar ei nu numai că nu dobândiră niciun răspuns până în ziua de astăzi²⁾, ci încă constituția octroată ce ieși, după petiția

¹⁾ Petițiunea publicată la Laurian, *o. c.*, III Heft, p. 3-7 și la Popea, *o. c.*, p. 247-250, în nemțește, iar în românește la Păcățianu, *o. c.*, p. 519-523.

²⁾ Papiu nu cunoștea răspunsul împăratului care suna astfel: „Primesc cu bucurie asigurarea despre credința și alipirea *curajoasei națiuni române și recunosc cu gratitudine jertfele grele ce le-a adus pentru tronul meu și Monarhia întregă* în contra unei partide violătoare de legi... Petițiunea *credincioasei mele națiuni române* voi dispune să fie luată în apreciere amănunțită și o voi rezolva în cel mai scurt timp spre mulțumirea ei”. Vezi la Laurian, *o. c.*, p. 7, N. Popea, *o. c.*, p. 250-251, Păcățianu, *o. c.*, p. 522. Despre aceste memorii și rezultatele lor vezi și E. Pascu, *Mémoires et protestations des Roumains de Transylvanie et de Hongrie de 1791 a 1892*. București, 1939.

Românilor, nu numai că nu face nici barem pomenire de trei milioane de Români, precum face de Ungurii rebeli, de Croați, de vreo câteva sute de mii de Sârbi și de abia două sute mii de Sași, ci încă, spre mai mare pericol a naționalității române, Români se împărțiră între vreo patru țări de coroană și în aceasta încă tot sub supremația vechilor asupritori, ba în Ardeal, fundus regius, în care partea cea mai mare a locuitorilor sunt Români, se ridică la țară săsească și drepturile Sașilor, cele asupritoare de Români, se întăresc și pentru viitor. Așa Români de pe acest pământ, în loc de a mai fi dobândit ceva, se degradară la starea de supuși formali ai veneticilor Sași, căci ei pentru viitor, în puterea legii, dacă va rămâne țara săsească, (că Români) niciun drept politic și civil n-au, ei n-au proprietate ca Români pentru că locuiesc în țara săsească, ei nu pot avea dregători români, nu reprezentanți naționali în țara săsească. Așa în Banat, de supuși ai Sârbilor, deocamdată nu atât politicește, cât bisericește. Români din Ungaria tot despotismul unguresc. Bucovinenii tot sub buirocratismul nemțesc.

Afară de aceste asupriri vechi, se mai adaoase mai cu seamă Românilor din Ardeal și un alt rău: ei care gemeau până acum numai sub Unguri și Sași, acum, în afară de acești doi tirani mici, se mai adaoase biurocrația nemțească, care se vărsa de prin Bucovina, Galiția, peste toată frumoasa țară a Ardealului.

Puținii dregători români ce se puseră ici coala ca cu mai mare batjocură să se lepede iarăși căci³⁾ vor răsufli încâtva ceva românește, nu aduc și nu pot să aducă niciun folos națiunii. Ei sunt dregătorii Românilor, nu sunt dregători naționali, pentru că nici nu sunt aleși după proporția numărului națiunii, nici nu stau sub o deregătorie centrală națională românească, cum sunt spre exemplu Sașii din Ardeal concentrați sub un comite și Universitate; tocmai de aceea

³⁾ Îndată ce.

dregătorii din țara săsească sunt naționali și și mai mult, sunt politic toți Sași, dacă ar fi de origine română, pentru că stau în țară săsească.

XXII. PENTRU CE NU DOBÂNDIRĂ ROMÂNII NAȚIONALITATEA?

Cauza de căpetenie e sistema cea greșită de centralizare a guvernului central din Viena. Până când va domni sistema aceasta în Austria, până atunci Românii, precum și celelalte națiuni, vor geme sub supremația Nemților.

Românii și-au vărsat, adevărat, sângele atât pentru naționalitate, cât și pentru unitatea Monarhiei. Dar unitatea Monarhiei nu e opusă principiului național, cu atât mai puțin nu e identică cu sistema centralizației celei crase.

Centralismul, cauza răului pentru Români

Centralizarea aceasta îndeplinită consecvent, în urmă va desface Monarhia în departamente numeroase, spre exemplu, ca în Franța. Centralizarea e domnirea guvernului central peste toate trebile fără nicio restricție; ea este domnirea Vienei peste provincii, ca Parisul peste Franța; ea este domnirea elementului nemțesc peste națiunile Monarhiei, ignorarea și sugrumarea tuturor naționalităților și limbilor afară de cea nemțească; ea tocmai aceea este pentru noi, Românii, ce a fost sistema kossuthiană; centralismul e în contrast diametral cu toate manifestele și promisiunile împărătești din 1848; ea peste tot e izvorul revoluțiilor neîncetate ca în Franța și deosebi în Austria, în care sunt atâtea popoare de deosebite limbi, de deosebite năravuri, de deosebite istorii etc. Până atunci nu va fi pace, nu va fi mulțumire, până nu va părăsi guvernul această sistemă nedreaptă, până atunci va fi un război în Monarhie. Cu

sistema aceasta de centralizare a guvernului, Românii nu căpătară naționalitatea.

Celelalte cauze ale asupririi Românilor sunt secundare și partea cea mai urmată de acolo că n-au cine să-i apere, adică n-au naționalitatea, care însemnează guvern național, deregători naționali. Despre toate trebuințele lor judecă și se consultă străinii, care, o parte sunt vrăjmași ai noștri, sau dacă se și consultă câte un Român, dar Românul acesta e credincios guvernului nu (al) națiunii; pe națiune nimeni n-o reprezintă. Din astfel de consultări ies apoi și alte consecințe pentru Români, în loc de școli naționale, școli unite și neunite etc.; tot din lipsa drepturilor naționale, urmează toate asupririle cele nedrepte, dintre care unele și dacă sunt particulare, dar au caracter național, precum erau la început persecutările prefectilor și tribunilor, dintre care pomenim aici numai arestarea lui Axente, arestarea tribunilor din Blaj, atentatul asupra lui Iancu, apoi inchizițiile care n-au încetat până în ziua de astăzi etc., etc.

Sașii, cauză a nedreptății Românilor

Intrigile și calomniile Sașilor încă au adus și aduc încă multă stricăciune Românilor. Sașii aceștia, ca și când într-adins ar umbla într-aceea ca să și-i facă pe Români inamici, ca să retăcem asupririle lor cele vechi și măiestriile lor prin care asupreau mai ales de la 1848 încoace, de când începură a-și ridica capul și Românii, atât și mai cu seamă pe sub ascuns, cât și la iveală, mișcară toată piatra, găsiră și puseră în mișcare toate calomniile, minciunile și intrigile asupra Românilor. În 1848 când Românii se declarară pentru împăratul și cauza națională și în contra uniunii, ei, care și atunci jucară un rol fățarnic, precum Sibienii în contra uniunii, Brașovenii cu tricolor unguresc. Sibienii astăzi cu cocarde nemțești, mâine cu săsești, poimâine cu împărătești ba și românești, apoi cu

deputați atât la Cluj, cât și la Pesta și la Viena și la Frankfurt. La Cluj deputații primeau uniunea, acasă protestau în contra-i etc., etc. Dar cine e în stare a înșira toate mișeliile săsești. Cu începutul lui 848, zic, se arătară că țin cu Românii, dar după ce începuse revoluția, văzură desfășurarea puterii naționale a Românilor, începură cu grosul a țese la defăimări nerușinate asupra Românilor, atât la guvernul provincial, cât și la central.

Ideea Daco-romaniei și intrigile săsești

Defăimarea cea mai de căpetenie la care recurg Sașii, de câte ori mișcă Românul ceva pentru națiunea sa, e Daco-Romania. Dacă Românul cere naționalitate e Daco-Romania; grănicerii sunt Daco-Romania; Mitropolia română încă e Daco-Romania etc., etc.

Aici e de însemnat că Mihai Viteazul fu cel dintâi Român, care în veacul al XVII-lea vru să formeze Daco-Romania cu armele în mână, unind pe toți Românii într-un trup național, cu ajutorul Austriei. Cu începutul veacului al XVII-lea, Românii din Principate, nemaiputând purta barbariile Turcilor, fură gata a se supune tot Austriei. Împăratul Iosif al doilea foarte iubea pe Români. Cel dintâi fu dintre împărații austrieci, care se fălea înaintea Românilor că e Imperator Romanorum, cel dintâi care deșteptă în capul Românilor din nou ideea Daco-Romaniei. Dacia era o idee plăcută înaintea lui. Pe statuile lui și acuma se poate citi: Felicitatea Daciei¹⁾.

¹⁾ În adevăr, icoana Daco-Romaniei n-a pierit niciodată din mintea Românilor, formând o perpetuă idee călăuzitoare pentru aceștia. După revoluția de la Paris, tinerimea română înființează societatea „Tânăra Daco-Romanie” al cărei scop era să elibereze Țara Românească deodată și de jugul turcesc și de cel rusesc și să întemeieze Marea Daco-Romanie; la Craiova apare un amplu memoriu, anonim, despre înființarea Daco-Romaniei, care reclama pe fostul domn Bibescu să se pună în fruntea mișcării. Bibescu, refugiat la Brașov. crezând că Barițiu încă are cunoștință

Înainte de 1848, iar stete înainte cu Daco-Romania Ungurul Wesselényi, iar în 1848 tocmai în Mai înainte de adunarea națională din 15 mai, popa săsesc Roth publică în Sibiu o broșură nemțească despre Daco-Romania¹⁾. El credea că

de acest memoriu, îl cheamă la el și-i întrebă despre modul cum vor acționa.

Când la 1849 trupele rusești au fost scoase din Muntenia și Moldova, partidul național ridică din nou capul și trimite în taină tovarășilor de idei de dincoace de Carpați apeluri de cuprinsul următor: „în sfatul unor puteri s-a decis să se elibereze Muntenia și Moldova de sugul rusesc și turcesc și ca țară independentă să le pună sub purpura regală a unei dinastii germane (Koburg). cf. Imrefi Vahot Imre, *A magyar menekültek Törökországban*. Pesta, 1850, p. 33, apărută și în limba germană, *Die ungarischen Flüchtlinge in der Türkei*. Leipzig, 1851, p. 45.

La Frankfurt Ioan Maiorescu susținea „unirea Bucovinei, Moldovei, României și Transilvaniei într-un singur regat, România, cu principe austriac, sub suveranitatea Germaniei”. cf. *Convorbiri Literare*, vol. XXXII, p. 159-160, iar Cezar Bolliac spunea că „patrusprezece milioane de Români ai Dacilor și Mesiilor vor trăi într-o singură republică democratică, solidă cu toate republicele națiilor europene”. cf. C. Bolliac, *Culegere de mai mulți articoli*. București, 1861, p. 3-6 și Gh. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, p. 183.

¹⁾ Dr. Daniel Roth, *Von der Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche dako-romanische Monarchie unter Österreichs Krone*. Geschrieben în Mai 1848. Hermannstadt. Traducerea acestei broșuri a făcut-o S. Albini, *O broșură din 1848. Material pentru aprecierea politică națională a Românilor și Sașilor*. Sibiu, 1895. Este interesant, că în același timp, un alt preot sas cu numele Roth, Ștefan Ludwig, se ocupa cu chestiunea românească, publicând mai multe articole în favoarea Românilor. Acest fapt îl făcea pe A. A. Mureșianu să creadă că Șt. Ludwig Roth e autorul broșurii de mai sus. cf. A. A. Mureșianu, „Regatul Daciei”. *Refugiații politici din Principate și Români Brașoveni la 1848*, Brașov, 1936, p. 1. Vezi despre activitatea acestuia în 1848: Otto Folbert, *Stephan Ludwigh Roth*. Vol. V, Sibiu, 1937, iar despre legăturile lui cu România același, *Ștefan Ludwig Roth și România*. Mediaș, 1938 și I. Lupaș, *Un martyr transilvain: Le Pasteur St. L. Roth în Revue de Transylvanie*, t. V, Nr. 2, p. 225-230 și Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. III, Sibiu, 1941, p. 247-254.

Românii atât vor fi de slabi la înger, cât nu vor pricepe unde merge intriga săsească. Ei credea că Românii la Blaj se vor cuprinde cu Daco-Romania. Dar Românii, precum până atunci, așa nici acum nu se ocupară cu ideile acestea care nu sunt în stare a le realiza. Ei aveau de a scăpa de iobăgie și de ungurism, precum au astăzi de a scăpa de nemțism.

Tot Sașii, tocmai în Octombrie 1848, când Sașii din Sibiu deteră mâna cu Românii asupra comunului dușman, fură atât de nerușinați, cât și în Viena băgară un memorand la minister în care defaimă pe Români de Daco-Romanie. În adunarea din Decembrie, fură siliți Românii a le răspunde acestor calomnii.

Dar să-l lăsăm pe Sas să diserteze despre Daco-Romanie, pentru că, după cum zice, ideea de Daco-Romani el n-a învățat-o de la nimeni ci însuși el (Sasul) a născocit-o. „Că această demonstrațiune, - zice dar Sasul în Mai 1848, când se agita în contra uniunii Sașilor, către Sașii care erau pentru uniune, deosebi către Sașii din Brașov – să aibă fondul trebuincios, Sașii trebuie să dea mâna cu Românii. Înainte de toate este datoria nu numai a fiecărui Sas, dar și a fiecărui Austriac (în înțelesul cel mai lat) a ajuta după conștiința sa cea mai bună, după toate puterile sale tocmai și cu jertfirea averii și sângelui său, susținerea integrității Monarhiei austriace... A doua, noi credem tare, că prin formarea unei împărății daco-romane (Ardealul, Moldavia, România etc.) amândouă scopurile sunt deplin unite.

Câte ar câștiga prin această alipire Ardealul, cât Monarhia, cât Germania (să ne gândim numai la Dunăre). Dobânda, câștigul (de sine se înțelege că aci nu poate fi vorba de alt câștig, fără numai de un câștig poftit de Dacoromâni).

Lângă naționalitatea ungurească nicio altă naționalitate nu mai poate subzista fără a se abnega pe sine. Uniunea cu Ungurii pentru Sași a fost totdeauna izvor de nefericire. Pentru aceea mai bine a părăsi legăturile vechi aducătoare de

nefericire și a încheia alta cu oameni toleranți¹⁾. De aici înainte provoacă pe Sași să se alătore lângă Români în contra uniunii, fiindcă singuri puțin vor putea face, fiind puțini la număr și cumpănind ușor în cumpăna Ardealului, cum că numeroasa națiune română, care până acum niciodată nu s-a întreat* la trebile politice ale țării, despre care până acum fără dânsa se hotăra ca despre o ciurdă de vite și răzbuna de nedreptul de până acum, cum că s-au deșteptat și au venit la conștiința puterii și momentosității sale politice și cum că acum neîntreată și neîndreptătită își ridică glasurile sale în masă și trebile politice și cum că Ungurii și Sașii sunt siliți a umbla după votul ei – iar se întoarce la Dacia, zicând: Viitorul Daciei (Ardeal, Moldova, România etc.) nu este nici al Ungurilor, nici al Nemților, ci este al numeroasei vițe a națiunii române. Au să n-o priceapă aceasta luminații ei povățuitori? Acest moment determinant, care doară nu se va mai întoarce, numai aceia îl vor întrebuița a se vinde pre sine și viitorul poporului lor Ungurilor în uniunea cu Ungaria spre a fi spre tutoratul acestora de aici înainte ca până acum, când numai de la dâșii atârnă a cuprinde cea mai onorabilă și mai neatârnată pozițiune politică în patrie. Nu pe arena Peștei ci pe a Clujului sau Sibiului sau Făgărașului vor primi dâșii mânușa spre eluptarea emancipațiunii și egalității lor politice și spre a storce onoare limbii materne și naționalității lor. Ar fi o nebunie a se alipi de o cauză pierdută și a păși la mijloc ca luptători pentru aceea. Iar cauza Ungurilor este o cauză pierdută. În urmă spune că Români nu se vor alipi de cauza ungurească, ci se vor lupta pentru independența și starea lor politică”. Dar fiindcă, zice, Români vor avea trebuință de un soț (Bundesgenossen),

¹⁾ Al. Papiu-Ilarian și în vol. II al *Istoriei* sale, p. 69, denunță ideile lui Roth ca intrigi săsești cu scopul de a compromite pe Români.

* n-a fost întreată.

provoacă și pe Sași și îi îmbie să dea mâna cu Români, asigurându-i că-i vor primi Români.

Mai defaimă Sașii pe Români și cu altele, precum cu rusism, cu comunism etc., etc. Pe credincioșii grăniceri români, care de când s-a așezat această instituție militară, dovediră atâta credință și făcură atâtea jertfe pentru Monarhul, încă nu putură să nu-i defaime în tot chipul, ba și cerură de la împărat desființarea acestei instituții.

Planul de colonizare nemțesc, defavorabil Românilor

Dar nimic nu amenința cu mai mare pericol naționalitatea română, ca planul colonizării nemțești. Se știe că coloniștii sași stricăciune aduseră destulă atât țării cât și deosebi Românilor, dar niciun bine pentru țară. Popa Roth, în anii trecuți, încercă o colonizare cu Șvabii din Württemberg, dar nu-i reuși și începuseră atunci Sașii a scoate pe Români din moșii, a discuta cu totdeadinsul modul colonizării. Un Sas (B.S.) proiectează ca în masă să se colonizeze. La guvernul central și lucrează o comisiune pentru colonizare. Un organ de colonist reprezintă în public cauza colonizării. Scopul colonizării, se zice, este a propaga cultura nemțească. Spre acest scop tot Orientul să se colonizeze cu Nemți. Împlinirea acestui plan este misiunea Austriei, zic Nemții.

Iată deosebit pentru toți Români din Orient, o spune lămurit Neamțul Funke, ce scop are această colonizare: „Die Germanen in der ihrigen Zeit die Träger der Weltbildung geworden, was selbst es den Deutschen in Siebenbürgen in Verbindung mit dem Stammlande aufbehalten ist, so die Tiefbewohner vom Hochlande aus *zu germanisieren*, wie sie einst romanisiert sind¹⁾”. (Georg Ludwig Wilhelm Funke,

¹⁾ „Germanii în timpul lor, au fost sprijinitorii formării lumii, lucru ce este rezervat Germanilor din Transilvania în legătură cu patria de origine, de

Österreichs melthistorische Mission in seiner Herrschaft über die mittleren Donauländer als Träger der christlich – germanischen Bildung nach dem Morgenlande.²⁾) – Așa dar noi răsăritenii suntem păgâni și barbari.) Țara Săsească iată cu ce scop este întemeiată în mijlocul Românilor.

Ungurii dușmani ai națiunii române

Ungurii încă sunt o cauză de frunte pentru care principiul național nu se va pune în lucrare în Ungaria și Transilvania. *Pesti Naplo* Nr. 387, Iunie 24, 1851 după ce spune cât se ceartă acum de doi ani politiciii pentru dezlegarea întrebării naționale, astfel o dezlegă: „Originea răului, după opiniunea noastră, vine de acolo că, în loc de egalitatea de drept a *națiunilor*, s-a pus egalitatea de drept a *naționalităților*, în ce privește limba de stat. Din aceasta a urmat apoi, că diferitele neamuri în toată atitudinea lor, n-au luat în folosință ideea, ci au alcătuit țara și și-au însușit-o ca națiuni ale statului. Neamurile au voit să absoarbă națiunile, au voit ca națiune și naționalitate să fie identice. Sub naționalitate se înțeleg cetățenii de diferite rase și limbi, care nu au un trecut istoric și un temei de drept autonom. Sub națiune însă se înțeleg toate popoarele aceleiași țări, ce are un trecut și un temei istoric comun, deși acea țară e constituită din mai multe naționalități și neamuri. De pildă Ungaria, cu diferitele ei naționalități, constituie o națiune istorică, care secole de-a-rândul a fost independentă și vreo trei sute de ani a fost stat întregitor al Austriei. Italia, Boemia, Polonia etc., după obârșia lor și în relațiunile lor reciproce, au fiecare egalitate de drept național, pentru că acestea sunt națiuni istorice și state naționale¹⁾”. După aceasta spune că astfel de egalitate națională

a germaniza pe locuitorii de jos din țara de sus (Transilvania), cum au fost odinioară romanizați”.

²⁾ Viena, 1851.

¹⁾ Și aici, deoarece reproducerea maghiară este prea lungă, am dat traducerea românească în text, iar partea ungurească o reproducem în note. „A baj credete nézetünk szerint onnan jön, hogy a *nemzetek* jogai egyenlősége helyett a *nemzetiségek* jogegyenlőségét állították fel, mint államnyelv. Ebből aztán az következett, hogy az egész országot, mint *állan-*

e imposibil a se pune în lucrare, de „nemzetiségi jogegyenlőség kivihetetlen²⁾”, fără migrațiuni mărețe³⁾. Deci să se ia temeiul existent și pe aceasta să se edifice instituțiunile. Acest temei e: „temeiul de drept istoric al națiunii. Limba de cârmuire și administrare a fiecărei țări poate fi aceea, care are titlul de drept. Egalitatea de drept național, în acest sens trebuie de înțeles.

Egalitatea de drept a naționalităților, corect și practic concepută, nu poate fi alta decât egalitatea de drept a limbii cetățenilor statului, în sensul căreia fiecare își poate vorbi limba în jurul căminului său (vetrii sale) și-și poate exprima în aceea (limbă) ideile sale, întru cât nu vine în conflict cu mășinăria administrativă și rămâne între marginile, pe care unitatea ideii de stat o poate permite fără a se disolva. În acest sens se poate întrebuița și ca limbă de stat. Dacă naționalitățile pășesc cu astfel de postulate care compet numai națiunii, acestea fac imposibilă tocmai egalitatea de drept însăși¹⁾”. Acest articol e asemenea articolului din *Pesti Hirlap*

nemzetek tették vagy tehették volna sajátukká. A fajok vagy nemzetiségek absorbeálni akarták a nemzeteket, akarták hogy nemzetiségek és nemzet azonos. Nemzetiség alatt értetnek vagy ugyanazon ország különböző faju és nyelvű polgárai önálló történetje mult és alap nélkül. Nemzet alatt pedig összes népe azon országnak, mely nemzet történeti mult és alappal bir, ha e nép több nemzetiségekből vagy fajokból áll. Például: Magyarország, különböző nemzetiségei egy történeti nemzete év szokos hosszu során át ugy mint önálló? Három század alatt ugy mint Ausztriát kiegészítő állam. Italia, Bohemia, Polonia etc., eredet szerint különkülön, s egymással való viszonyukban teljes nemzeti jogegyenlőség illeti, mert ezek történeti nemzetek és nemzeti államok”.

²⁾ „Această egalitate națională este imposibil de realizat”.

³⁾ În număr mare.

¹⁾ „Az egész országok nemzet történeti jogalapja. Minden egész ország közigazgatási és kormányzati és kormányzati az lehet, mely jogigényel bir. A nemzeti jogegyenlőség illy értelemben vehető,

A nemzetiségek jogegyenlősége helyesen és gyakorlatiasan felfogva se lehet más mint az állampolgárok nyelvi jogegyenlősége, mely szerint ez csak beszélheti mindenki saját nyelvét tűzhelye körül, s kimondhatja azon eszméket; ha nem a közigazgatás gépevel özszeröly azon körben és határok

din 48, „*Statusegylet*”, publicat în *Gazeta Transilvaniei*. Tot în acest număr al lui Pesti Naplo, în foileton, stă: „Națiunea trăiește prin limba sa, iar limba înflorește în și prin literatura sa. A o cultiva (limba) și a înobila astfel spiritul națiunii și a sigura, prin aceasta, paladiul principal al existenței limbii naționale e nu numai *dreptul inalienabil al națiunilor, ci totodată și datoria cea mai sfântă a fiecărui patriot*”²⁾.

XXIII. CE TREBUIE SĂ FACĂ ROMÂNII? PARTIDA NAȚIONALĂ.

Iată dar scopul, iată unde o scoate partida centralistă. Deviza ei este: nimicirea a tot simțul național, sugrumarea tuturor naționalităților, germanizare cu grosul și tocmai pentru aceea centralizațiune crasă. Dar Românii să nu se teamă nimic de aceasta. Partida aceasta tocmai așa va cădea precum căzu partida ungurească, care încă vrea să ungurească tot, de la Marea Adriatică până la Marea Neagră. Cu toate acestea, Românii nicidecum să nu stea cu mâinile în sân. Virtuțile care și le-au câștigat Românii în războiul cetățean, în care-și măsurară puterile victorioși cu un dușman puternic, în care și Românul cel mai de pe urmă învătă a-și vărsa sângele pentru națiune, în care Românii, dacă n-au câștigat naționalitatea, câștigară conștiința drepturilor naționale și aceasta este câștigul cel dintâi, cel mai mare pentru o națiune care se luptă pentru libertate. Virtuțile acestea să le desfășoare Românii și acum și totdeauna.

Românii să rămână neclintiți în credința către împăratul și în alipirea către Monarhia austriacă și tocmai pentru aceea să se opună tuturor vrăjmașilor împărăției austriace, pentru că

közöt, melyet az államegyeség eszméje kitűrhet bomlás nélkül, hivatalos nyelvenek is használja... Hogy ha fellépnek a nemzetiségek olyan követelésekkel melyek csak magát a nemzetet illetik és melyeknek így épen a nemzeti jogegyenlőséget teszi lehetetlenné...”

²⁾ „A nemzet nyelvében él, nyelve az irodalomban és által virágzik. Ezt ápolni, ez által szelemileg nemesbelni, egyszer s mind nyelvet nemzeti léte fö palladiumát biztosítani nem a nemzetek *elidegeníthtetlen joga, hanem legszentebb kötetlenségé minden hazafinak*”.

existența națională a Românilor e legată strâns de existența Austriei. Tocmai pentru aceea să se opună totdeodată cu energie tuturor măsurilor, tuturor principiilor și sistemelor politice, care ar putea să pericliteze existența și pacea internă și externă a Monarhiei, venire-ar acele principii și sisteme de la oricine, tocmai de la guvern, pentru că Austria e țară constituțională.

Astfel de sistem periculos e în Austria centralistică sau antinațională sau germenizatoare, nimicitoare de toate naționalitățile, analog sistemului kossuthian. Noi Români, din parte-ne să ne ținem strâns de aceea ce a promis Împăratul tuturor popoarelor sale, adică naționalitatea. Toate popoarele Monarhiei, afară de Nemți, sunt pentru aceasta, precum Boemi, Croați, Sârbi, Unguri, Italiani, Români. Singuri Nemții, care vreau să domnească peste toți ca dregători, cu limba, etc., cu colonizarea, etc., sunt în contra principiului național. De unde se vede, că partida națională este în majoritate covârșitoare în Monarhie și ea curând, târziu, va triumfa, iar partida cealaltă de sine va cădea cu planurile cele de germanizare, nu numai pentru că e mică, dar și pentru că apără o cauză nedreaptă ca Kossuth. Partida națională vrea dreptate și libertate adevărată pentru toate națiunile, cu înlăturarea a toată supremația străină, ea vrea ca nu numai persoanele fizice, dar și persoanele sau indivizii naționali, națiunile, încă să fie egale între sine, o națiune să nu domnească peste cealaltă așa precum a zis Împăratul: „Wir werden nie dulden, dass eine Nationalität die andere unterdrücke. Die gleiche Berechtigung Aller ist unser Zweck¹⁾”. Egalitatea națiunilor cea perfectă este dorința națiunilor Austriei, este condițiunea existenței Monarhiei, dar este și misiunea ei. În ființa aceasta, egalitatea națională pentru aceste națiuni care sunt menite în mediul²⁾ Europei întrunită în legătură și egalitate frățească a susține Monarhia austriacă, egalitatea aceasta numai atunci va fi egalitate adevărată, când

¹⁾ „Nu vom tolera ca o naționalitate să apese pe cealaltă. Egala îndreptățire a tuturor este scopul nostru”. Este vorba de proclamația împăratului dată în Olmütz la 20 Oct. 1848, publicată la Laurian, *o. c.*, p. 108 și la Păcățianu, *o. c.*, p. 480.

²⁾ Mijlocul.

fiecare națiune se va considera de o persoană de sine stătătoare, liberă și egală celorlalte, când fiecare națiune va fi unită într-un centru, într-un guvern propriu național, se va administra cu deregători naționali în limba națională, independentă de celelalte națiuni, etc. și națiunile astfel constituite, printr-un guvern central, compus din toate națiunile, prin același împărat, prin pace și frăție, vor fi strâns legate laolaltă.

Așa și pentru Români, până atunci nici o fericire nu poate fi până când (vezi petițiunea din 25 Februarie 1849)³⁾ toți Românii din Monarhia austriacă nu vor fi uniți într-un trup național sub un guvern central național român. Că pentru toți Românii, până nu vor avea administrațiune și reprezentanță națională și limbă națională – cu un cuvânt până nu vor fi recunoscuți de națiune – până atunci Românii n-au dobândit nimic. Așa, unire politică, naționalitate, să fie scopul întreprinderii fiecărui Român. Atunci vor înceta toate asupririle Românilor, atunci de sine vor urma toate bunătățile pentru Români. Atunci vom avea biserică națională independentă, vom avea universitate și școli naționale, vom avea oameni destui, atunci ne vom putea cultiva. Iar fără naționalitate și republica e despostism.

³⁾ Această petițiune este iscălită de A. Șaguna, I. Popasu, I. Stoica, A. Tr. Laurian, I. Pop Macedonfi, V. Ciupe. I. Bologna din partea Românilor transilvani, de I. Mocioni, I. Dobran, L. Mocioni din partea Românilor bănățeni, de C. Pomuțiu din partea Românilor ungureni și de E. Hurmuzachi și M. Botnariu din partea Românilor bucovineni. Este publicată la A. Tr. Laurian, *o. c.*, fasc. III, p. 3-7, la N. Popea, *o. c.*, p. 547-250 și la T. V. Păcățianu, *o. c.*, p. 519-522.

INDICE ISTORIC-GEOGRAFIC

A

- Abrud (orășel), 62, 64, 71, 118, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 151, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 174
- Abrudani, 72
- Abrud – Sat (sat, jud. Alba), 158
- Absolon P. (protopop), 159
- Adamești (sat, jud. Târnava Mică)
- Agârbiciu (sat, jud. Turda), 67
- Agramul (comitat), 99
- Agyagfalva v. Lulița, 105, 128
- Aita Mare (plasă)
- Aiud (plasă), 113
- Aiud, 30, 64, 65, 85, 88, 90, 93, 94, 102, 103, 115, 117, 118, 122, 123, 124, 130, 131, 132, 136, 173, 174
- Aiudeanu (tribun), 145, 146
- Alba (jud.), 65, 67, 113, 115, 117, 118, 121, 132, 137, 138, 148, 153, 156, 158, 169, 171
- Alba-Iulia, 82, 124, 139, 150, 154, 155, 169, 173
- Albac (sat, jud. Turda), 136
- Albăcanii (locuitorii comunei Albac), 131, 167
- Alberti (căpitan), 112
- Albini Septimiu (istoric), 184, 190
- Alecuș (sat, jud. Alba), 132
- Alecsandri Ioan (diplomat), 54
- Alexi A. P. (prof.), 124, 184
- Alsacia, 29
- Alutan (canonic), 88
- Amicul Poporului (ziar), 66, 77
- Amicul Școalei (revistă), XX
- Ampoița (sat, jud. Alba), 170

Andrásfalva v. Săcel, 174
Andreica Mihail (tribun), 144, 145, 146, 156, 161, 162
Antonelli (vice-centurion), 170
Antonovici Dimitrie (notar consistorial), 55
Apahida (sat, jud. Cluj), 124
Apold (com.jud. Sibiu), 80
Arad, 49, 56, 122, 127, 130
Arad (jud.), 84, 124, 149
Arădani, 56
Aradul Nou (dat jud. Arad), 127
Ardeal. V. și Transilvania, 42, 47, 54, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 77, 84, 89, 92, 101, 102, 103, 105, 107, 116, 120, 124, 127, 128, 129
Ardeleni. V. și Transilvani, 35, 59, 61, 62, 73, 77, 79, 84, 87, 156
Arhiva Someșană (revistă), 73
Arieș (ținutul), 85, 123, 130, 168
Armat N. (prefect), 122
Armeiu v. Armeni
Armeni (sat în jud. Sibiu), 102
Arpad (regele maghiar), 61
Arpatac (sat, jud. Trei Scaune), 42
Asellius (scriitor latin), 25
Ațintiș (sat, jud. Alba), 115
Austria, 131, 141, 178, 183, 187, 197
Austrieci, 147

B

Băcăinți (sat, jud. Hunedoara), 165
Bachnea (sat, jud. Târnava Mică), 114
Baia de Criș (orașel), 124, 135
Baia Mare, 125

Băișoara (comună, jud. Târnava Mică), 114
Băița (sat, jud. Hunedoara), 157
Bakony (pădurile), 99
Bălășescu Nicolae (profesor), 78, 79, 83
Bălcescu N.(istoric), 54, 131, 136, 176, 178
Baldacci (comandant), 105, 123, 124
Balea Georgiu(intelectual arestat), 71
Bălgrad v. Alba Iulia, 118, 126, 130, 133
Balint S. (preot și prefect), XII, XIV, 53, 71, 73, 94, 134, 135, 136, 141, 144, 146, 148, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 168
Balș Gr. (refugiat moldovean), 54
Balșa (sat, jud. Hunedoara), 166
Banat, 54, 59, 60, 83, 127, 153, 176, 177
Banat-Crișana (revistă), 56
Bănățeni, 55, 60, 61, 155
Banciu A. (prof.), X
Banciu Ioan (înv.), 87
Band (sat, jud. Turda), 184
Bănescu N. (istoric), VIII, IX, XIII, 41, 46
Bánffy N. (comite), 65
Bánffy (locotenent), 79
Barabașiu (sat, jud. Alba), 138
Bărai (sat, jud. Cluj), 104
Barcianu (prot.), 54
Barițiu (istorie și publicist), VIII, IX, XII, XVII, 37, 41, 42, 43, 46, 50, 51, 53, 67, 77, 80, 86, 98, 100, 101, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 115, 117, 121, 125, 128, 171, 178, 180, 184, 189
Barna Ioan (vice-tribun), 118
Bărnuțiu S. (jurist), III, 40, 43, 50, 64, 66, 67, 76, 77, 78, 79, 94, 98, 110, 126
Batthyány L. (prim-ministru), 99
Bătrâneanu Al. v. Chioreanu Al, 73, 184
Bătrâneanu Gh. (tribun), 104, 184

Becke (gen.), 133
Béldi Tr. (grof), 66, 77, 78, 79, 81
Bem Iosif (general)IX, XIII, 62, 63, 129, 130, 131, 132, 133,
134, 135, 172, 173, 177, 180
Benehod (sat) v. Beniuc, 121
Bengescu N. (vice-tribun), 144
Benic (sat, jud. Alba), 121
Berchiș (sat, jud. Turda), 117
Berger (comandant), 127
Betegh Gábor (subprefect), 69
Bianu I. (istoric literar), X
Bibescu (Domnul Munteniei), 54, 189
Bichiș (sat, jud. Alba), 115
Bicfalău (sat, jud. Trei Scaune), 122
Biharvármegye v. Bihor (jud.), 57
Bihor (jud.), 54, 57, 60, 74, 84, 104
Bistra (sat, jud. Turda), 67
Bistrița, 123, 130
Blaj, VII, VIII, 29, 32, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 47, 50, 51,
53, 54, 64, 65, 67, 70, 71, 74, 75, 86, 88, 89, 92, 93, 94, 95, 97,
102, 103, 113, 117, 119, 126, 132, 164, 172, 180, 188, 191,
Blăjeni (sat, jud. Hunedoara), 158
Blianca (decurion), 154
Boarta (sat, jud. Târnava Mare), 117
Bob Ioan (episcop), XVII, 49
Bobâlca (sat, jud. Hunedoara), 165
Bocșa (orășel), 177
Boczko Daniel (comisar), 135
Boemi, 197
Boemia, 194
Boeriu Ioan (vice-prefect), 142, 161
Bogdan-Duică Gh. (istoric literar), 55, 56, 67, 126, 128, 190
Bohățel Al. (deputat), 42, 43, 44, 53, 57, 176

Boița (sat, jud. Hunedoara), 163
Boiul Mare (sat, jud. Târnava Mică), 114
Bojinca D. (avocat), 56
Bolfu (lupta de la), 149
Bolliac Cesar (istoric), XII, 176, 178, 190
Bologa Iacob (funcționar guberniali), 198
Bonfinius A. (istoriograf), 127
Bonyha v. Bachnea, 114
Bornemisza B. (consilier), 35
Boroș I. (canonic), 56, 74
Borșa (comună, jud. Bihor), 60
Borșanii (loc. din com. Borșa, jud. Bihor), 60
Boszko (comisar), 124
Botnariu M. (deputat), 198
Bozieș (sat, jud. Târnava Mică), 119
Brad (orășel), 76, 88, 97, 120, 122, 124, 135, 146, 157, 158, 160, 173
Bran Ioan (avocat și prefect), 53, 98, 117
Branea Șt. (preot), 73
Braniște V. (publicist), 56, 57
Brașov, 77, 79, 102, 113, 121, 191
Brașoveni, 54, 190
Brukenthal (baron), 35
Bucerdea (sat jud. Alba), 138
Buceșiu (sat, jud. Hunedoara), 158
Bucium (sat, jud. Alba), 148
Buciumanele (femeile din Bucium), 149
Buciumani (locuitorii satului Bucium), 139, 148, 162, 163
Bucovina, 77, 131, 186
Bucovineni, 186, 198
Bucur (tribun), 118
București, VII, X, 55, 67, 71, 79, 83, 125, 136, 142, 158, 177, 185, 190

Budapesta, 60, 90, 103, 107
Budiu (sat, jud. Turda), 67
Bulgaria, 180
Burbea (negustor), XIII, 46
Buteanu I. (prefect), 122, 124, 130, 131, 133, 135, 136, 141, 143, 144, 146

C

Călățele (sat, jud. Cluj), 167
Călborean I. (conducător al Românilor din Mediaș), 85
Cămăraș (sat în jud. Cluj), 140
Câmpeni (sat în jud. Turda), 113, 145, 160, 162, 176
Câmpie, 69, 73, 104, 113, 115, 139, 161
Cantacuzino Gh. (refugiat moldovean), 54
Cândea (tribun), 184
Caraș (jud.), 55, 56, 84, 103
Carei, 57
Carloviț, 55, 56
Carpați (munții), VII, 61, 190
Cărpiniș (sat, jud. Alba), 162
Cătălina (sat, jud. Trei Scaune), 103
Cătina (sat, jud. Cluj), 124
Cenade (com. în jud. Târnava Mică), 78
Cerbu (lupta de la), 148
Cernița (lupta de la), 145, 146, 162
Cetatea de Baltă, 119, 120, 126, 167
Ceușianu Al. (publicist), 121
Chendi (tribun) v. Căndea, 124
Cherecheș (pof.), 65
Chesler (sat, jud. Târnava Mică), 117
Cheța (sat, jud. Turda), 69, 70
Chețeni (loc. din Cheța), 69, 70

Chioar (district), 105, 125
Chiorean Alex. (prefect), 73, 104, 124
Chirileu (sat, jud. Mureș), 119
Chișiu Ioan (bătrân arestat), 70
Ciangăi, 103
Ciclova (sat, jud. Caraș), 55
Ciorda (sat, jud. Caraș), 55
Cipariu T. (profesor), XX, 53, 88, 98
Ciplea (preot), 184
Cisteiu (sat, jud. Alba), 65, 118
Ciuc (jud.), 117
Ciucea (sat, jud. Cluj), 124, 130, 173
Ciupe V. (funcționar gubernial), 198
Ciurileanu I. (tribun), 71, 124, 125, 159, 162, 175
Claudiu v. Glad, 60, 61
Clococeanu (maior), 37, 91, 94
Cluj, 34, 35, 41, 45, 71, 79, 89, 90, 99, 102, 104, 124, 125, 127, 130, 131, 137, 166, 189
Codoreanu I. v. Fodoreanu
Cohalm (sat, jud. Târnava Mare), 129
Cojocariu Ilie (preot), 71
Convorbiri Literare (revistă), 190
Corcheș Ioan (tribun), 67, 71, 145, 146
Cornei (sat, jud. Hunedoara), 148
Coroiu (sat, jud. Târnava Mică), 114
Coșlar (sat, jud. Târnava Mică), 65, 137
Costachi M. (refugiat moldovean), 54
Crăciunel (sat, jud. Alba), 65
Crainic S. (canonic), 40, 88
Craiova, 47, 189
Cresta Teodor (emisar arestat), 71
Cricău (sat, jud. Alba), 118, 119
Criș (râu), 35, 60

Crișana, 56, 61
Crișan Zaharia (preot), 114, 118
Crișenuț (Român din Roșia, ucis de Hatvani), 144
Croatii, 98, 103, 121, 176, 186, 197, 199
Croatia, 91, 182
Csák (consilier), 38
Cserei (consilier), 35
Csuták C. (maior), 135, 136, 169 *Csütök Kálme*
Cucerdea română (sat, jud. Târnava Mică), 120
Cultura Creștină (revistă), 74
Curius I. (refugiat moldovean), 54
Cuza Al. (refugiat moldovean, viitorul Domn), 54
Czecz I. (general), 123, 130, 132, 172, 173

D

Dacia, VII, XXI, 29, 189, 192
Dacoromâni, 191
Daco-Romania, 189, 190, 191
Dăianu E. (preot și publicist), 57, 64, 85
Damian (tribun), 164, 165
Danghea Ioan (Român aresatat), 71
David (psalmist), 57
Dealul Mare (sat, jud. Hunedoara), 145, 163
Debrețin, 129, 141, 176
Degenfeld C. (consilier), 35
Dej, 64, 73, 106, 117, 125, 131
Dejeni, 123
Deleanu (centurion), 170
Delianu (tribun), 164
Demostene (orator grec Vasvári), 168
Democrația (ziar), 176
Deva, 133, 135, 147, 160, 164, 172, 173, 180

Dicio-Sânmărtin (orașel), 114
Dick (căpitan), 164
Dobâca (comitat), 42
Dobokay (agent), 78, 79, 80
Doboși Al. (istoric), 74, 105
Dobra P. (avocat și prefect), 53, 71, 118, 140, 143, 144, 146, 184
Dobran I. (agent al Curții), 85, 198
Doda T. (gen.), 176
Donauländer v. Principatele Române, 194
Dorgai (căpitan), 169
Dorschner (comandant), 121
Dragomir S. (istoric), 79, 122, 125, 128, 131, 135, 136, 147, 176,
Dragoș I. (deputat), XII, 57, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 176
Drapelul (ziar), 56, 57
Dunăre, 191
Dunca P. (deputat), 38, 46, 53, 66
După Piatră (sat, jud. Hunedoara), 149

E

Eglofstein (căpitan), 157
Ellenör (ziar), 40, 67, 110
Elveția, 29
Erdeli (preot), 76
Erdélyi Hiradó (ziar), XII, 40, 50
Erdélyi V. (episcop), 57, 131
Europa, 29, 98
Eszterházy (consilier), 38, 65
Eszterházy (familia), 65
Expatriatul (ziar), XII, 178

F

- Făgăraș, 85, 120, 126, 192
Făgăraș (episcopul de), 35
Fântânele (sat, jud. Cluj. Lupta de Ia), 167
Farago Ilie (preot), 103
Faur (tribun), 145, 160
Fejerhaza v. Ferihaz, 114
Feldioara (sat, jud. Turda), 130
Feleac (sat, jud. Cluj), 124
Felvincz v. Vințu de Sus, 123
Ferdinand v. (Împăratul Austriei), 84, 91, 100, 182
Ferihaz (sat, jud. Târnava Mare), 114
Filip Mateiu (conduc. Albăcanilor), 131
Foaie pentru minte, inimă și literatură (revistă), XII
Fodor Nicolae (preot), 71
Fodor V. (tribun), 168
Fodoreanu I. (preot și tribun), 162
Fofeldea (com. jud. Sibiu), 79
Fogarași (negustor), 103
Folbert O. (publicist), 190
Földvári (consilier), 35
Francisc Iosif I (Împăratul Austriei), XII, 183
Frâncu Amos (centurion), 138, 166, 170
Frankfurt, 179, 180, 189, 190
Franța, 187
Frata (com. jud. Cluj), 104
Fulea Moise (canonic), 82
Fülep (protopop), 88
Funke G. L. W. (istoric), XIV, 193

G

- Gabány (căpitan), 174
 Găina (pas), 169
 Gál L. (maior), 124
 Galați (com.jud. Făgăraș), 85
 Galfaläu v. Gănești, 132
 Gálfi Ștefan (proprietar), 115
 Galiția, 111, 140, 186
 Galițieni, 176
 Galomfaläu v. Porumbeni
 Galtiu (sat, jud. Alba), 65
 Ganfaläu (sat, jud. Târnava Mică). v. Gănești, 119
 Gazeta Transilvaniei (ziar), XII, 41, 42, 49, 55, 57, 61, 64, 66, 67, 83, 84, 86, 87, 89, 94, 102, 103, 105, 108, 109, 110, 115, 117, 118, 119, 123, 125, 126, 196
 Gebbel (consilier), 35
 Geczy (deputat), 103
 Gedeon (Feld mareșal), 78, 79, 80, 81, 120, 121, 122, 124, 129
 Gellius A. (istoric latin), XIII, 25
 Geoagiu (sat, jud. Hunedoara), 171
 Gerendi (arhivar din Blaj), 65
 Germanen v. Germani
 Germani, 193
 Germania, 190, 191
 Gherla, 123
 Gherleni, 123
 Ghernesig (sat, jud. Mureș), 121
 Ghica I. (diplomat și scriitor), 136, 177, 178
 Gilău (sat, jud. Cluj), 173, 174
 Glad (ducele Românilor), 61
 Gojdu Em. (avocat), 57
 Golescu Al. (revoluționar muntean), 79, 131

Golescu (frații), 54
Gomboșiu Ioan (preot și tribun), 162, 169
Gorbed (sat, jud. Satu Mare), 105
Görgei (gen.), 180
Gozman I. (deputat), 176
Gratze (căpitan), XII, 122, 123
Graenzenstein (directorul minelor), 74
Grebeniș (sat, jud. Turda), 121
Gregorian (preot), 184
Gregorian (tribun), 122, 184
Grind (sat, jud. Turda), 69, 70, 85, 86
Groisz G. (primarul Clujului), 124
Groza S. (preot și tribun), 149, 158, 160, 162, 169
Grozăvescu Sava (apărător al Timișoarei), 177
Gura Ampoștei (sat, jud. Alba), 138, 166, 169
Gura Ursului (sat, jud. Alba), 150, 169
Gyarmaty (căpitan), 168

H

Hălmagiu (sat, jud. Arad), 71, 124, 135
Hania I. (protopop), 76
Hârman (sat, jud. Brașov), 129, 130
Hașfalău (sat, jud. Târnava Mare), 119
Hațeg (comitat), 42, 43
Hațeg (orașul), 180
Hatvani (maior), XII, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 155, 156, 157, 206
Hegyesi M. (istoric), 57
Herendești (comună, jud. Caraș), 56
Herepei (preot calvin), 110
Hermannstadt v. Sibiu
Hessler (restaurant), 79

Heteu (sat, jud. Târnava Mică), 160
Heydte (baron), 122
Hidiș (sat, jud. Turda), 130
Hodoș I. (istoric și jurist), X, 47
Hodoș Nerva (bibliotecar), X
Hoffman (adm. de mine), 74
Hondol (sat, jud. Hunedoara), 163
Hongrie v. Ungaria, 185
Honvéd (ziar), 161, 174
Horatius Flacus Q. (poet latin), XIII
Horváth A. (președintele adun. de la Călătina), 102
Horváth M. (funcționar gubernial), 177
Horváth Șt. (referent), 53
Huedin (orășel), 73, 74, 124, 130, 131, 136
Hunedoara (comitat, județ), 42, 64, 129, 130, 145, 148, 149, 150, 158, 163, 164, 165
Hungaria v. Ungaria, 61
Hususău (sat, jud. Târnava Mică), 117

I

Iacob (centurion) v. Iambor, 162, 171
Iakabffy E. (istoric), 55, 74
Iambor (decurion), 145, 146, 162
Iancu Avram (av. prefect), XII, XVI, 53, 60, 62, 67, 71, 79, 85, 89, 94, 97, 117, 118, 122, 123, 124, 128, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 169, 170, 171, 174, 175, 176, 188
Iara (sat, jud. Turda), 136
Iernut (sat, jud. Târnava mică), 115, 119
Ighian Iosif (protopop), 53
Ighiu (sat, jud. Alba), 174

Imrefi Vahot Imre (istoric), 190
Innsbruck, 51, 72
Inuri (sate jud. Alba), 138
Ioanovici Șt. (inspector), 56, 114
Ionescu Nae (refugiat moldovean), 54
Ionete Petru (Român arestat), 71
Iosaș (sat, jud. Arad), 149
Iosib (sat, jud. Satu Mare), 105
Iosif II. (împăratul Austriei), 93
Iosika Nicolae (nemeș ungar), 71
Iștihaza (sat, jud. Alba), 115
Istvanhaza v. Iștihaza, 115
Italia, 180, 194, 195
Italieni, 99, 197
Iulian (tribun), 164

J

Jáblonczy Iosif (comandant), 65
Jacodul român (sat, jud. Târnava mică), 114
Jakab E. (istoric), 73, 113
Jellacici (Banul Croației), 98, 99, 100, 101
Jidveiu (sat, jud. Târnava Mică), 120
Jucuri (sate în jud. Cluj), 104
Jurca Todoruțiu (tribun), 159
Jurcuța (sat, jud. Cluj), 167
Jurcuțanii (loc.com. Jurcuța), 167

K

Katona S. (gen.), 125
Kemény I. (maior), 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163,
165, 166, 174

Kemény I. (președ. stat. țării), 175
Kemény István (membru în comisiunea de la Mihalț), 66
Kemény Samuel (baron), 69
Kérékgyártó (ziar), 99, 103, 116
Kisbánya v. Băișoara, 114
Klein v. Micu, XVII, 28, 49
Koburg (dinastia), 190
Kolozsári Hiradó (ziar), 47, 86, 104
Konradsheim (consilier), 38, 44
Korod V. Coroiu, 114
Korodi János (pretor), 69
Kossuth cel Mic v. Vasváry, 168
Kossuth L. (preș. Ungariei), XII, 59, 61, 99, 101, 103, 110, 129, 141, 142, 175, 176, 180, 197
Kovács (căpitan), 157, 163, 166
Kövári L. (istoric), 105
Kozma (consilier), 35

L

Lapedatu Al. (istoric), VII
Lăscudeanu V. (viceprefect), 155, 184
Laslăul român (sat, jud. Târnava Mică), 114, 119
Latour (ministru), 101, 106
Laurian A. Tr. (istoric), XII, 35, 37, 40, 49, 51, 52, 63, 75, 78, 79, 80, 82, 87, 94, 96, 98, 100, 102, 107, 108, 109, 111, 112, 123, 128, 171, 174, 175, 182, 183, 184, 185, 197, 198
Lazar (comite), 35
Lechința (sat, jud. Turda), 69
Leipzig, 190
Lemberg, 100
Lemény I. (episcop), 38, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 58
Leszai (consilier), 35

Lipoveni (loc. orășelului Lipova), 56
Lipszky I. (filolog), XIV, 28
Lita (sat, jud. Turda), 136
Losenau (colonel), 33
Luceafărul (revistă), IX, 58
Luchi L. (locot.), 37
Lüders (gen.), 164, 172, 173, 174
Lugoj, 54, 56, 74, 127, 177
Lugojeni, 56
Luna (comună, jud. Turda), 62, 91
Lungu Dumitru (primar), 70
Lungu Nicolae (tatăl lui L. D.), 71
Lupaș I. (istoric), XXII, 47, 53, 64, 176, 190
Lutița (comună, jud. Odorheiu), 105, 122, 128

M

Madaras Gábor (pretor), 68
Maerău (sat în Țara Bârsei), 73
Maghiari, 41, 48, 72, 73, 84, 85, 114, 116, 117, 121 v. și
Unguri
Magyaromani, 46
Maier Gr. (episcop), 49
Maier I. (tribun), 154
Maier Petru (istoric), 28, 57, 164
Maireșan V. v. Maiorescu
Maiorescu I. (profesor), 80, 190
Maiorescu V. (prof.), 83
Mamuth (deal, jud. Alba), 150
Man (concepist), 66
Mănărade (com. jud. Târnava Mică), 94
Manciulea Șt. (geograf), 40
Mânzat A. (locot.), XII, 150, 151, 154, 163, 164, 171

Maramureș, 60, 61
Maramureșeni, 61
Marea Adriatică, 196
Marea Neagră, 196
Marghita (comună, jud. Bihor), 74
Mărgineanu D. (avocat), 68, 69
Mărginean George (din Turda, maltratat de Secui), 70
Máriassy (comandant), 127
Mărișanii (loc. com. Mărișel), 167
Mărișel (sat, jud. Cluj), 136, 167, 168, 174
Maros Portus v. Partoș
Marțian Dionisie (prefect), 122
Mediaș, 85, 117, 119, 120, 133, 134, 190
Mediaș (scaun), 42, 64
Medieș (comună, jud. Satu Mare), 74, 105
Menumorut (ducele Românilor), 61
Meszáros (ministru), 106
Micaș Fl. (jurist, tatăl lui Fl. Micaș), 34, 53, 81, 92, 96, 98, 113, 142
Michalovski (comandant), 86
Micu Klein Inoc. (episcop), XVII, 49
Micu Samuil (istoriograf), 28
Mihai Viteazul, 189
Mihaifalău v. Boarta
Mihăilaș (căp.), 37
Mihăileni (sat, jud. Alba), 140
Mihali (comandant), 138
Mihășan Ioan (Român maltratat de Secui la Turda), 70
Mihalț (sat în jud. Alba; măcelul de Ia), 48, 62, 63, 64, 65, 67, 91, 213
Mihălțeni, 65
Mikó Emeric (vicepreșed. guvernului), 104, 105, 124, 128
Mischiu (sat, jud. Turda), 123

Mocioni de Foen I. (proprietar), 198
Mocioni de Foen Lucian (proprietar), 198
Moga (protopop), 82
Moga (tribun), 85, 94, 130
Mogoșanii (loc. com. Mogoș), 163
Moldavia v. Moldova
Moldova, 54, 177, 190, 192
Moldovan D. (deputat), 53
Moldovan Ioan (preot), 76, 87
Moldovan Silvestru (publicist), 167
Moldovan Șt. (protopop), 64, 108, 109, 110, 112, 116, 119, 121, 130, 184
Moldovan Vasile (prefect), 104, 105, 111, 113, 115, 119, 121, 141, 147, 149, 157, 160, 163
Moldovan Z. (refugiat moldovean), 54
Moldova Nouă (sat în jud. Caraș), 55
Moldoveni, 54, 177
Morariu Samuil (arestat și maltratat), 71
Morariu (tribun), 142, 148
Moșii, 144, 174, 175
Munteanu (prot. din Sarcău), 54
Munteanu (tribun), 164, 166, 170
Muntenia, 54, 190
Munții Apuseni, 71, 175
Munzath v. Mânzat
Mureș (jud.), 69, 119, 121, 123, 131
Mureș (râu) , 61, 63, 65, 68, 71, 73, 113, 115, 117, 120, 134, 138, 139, 157, 164, 165, 171
Mureșanu A. (publicist), X
Mureșanu A. A. (istoric), 190
Murgu Eftimie (jurist), 54, 55, 56, 59, 74, 176, 178, 190
Muscali v. Ruși

N

- Nădab (com.jud. Arad), 84
Nadeșul săsesc (sat, jud. Târnava Mică), 114
Nagybuny v. Boiul mare
Năsăud, 37, 53, 73, 74, 86, 87, 113, 125
Neamul Românesc Literar (revistă), VIII, 41
Negri C. (refugiat moldovean), 54
Németh Lad. (nemeș), 67
Nemți, XIV, 38, 140, 148, 149, 175, 187, 192, 193, 197
Neoplanta (orășel în Jugoslavia), 57, 98
Nicolaiasa Gh. (bibliotecar), X
Nirașteu (sat, jud. Mureș), 119
Nocrich (sat, jud. Sibiu), 42
Nopcea V. (deputat), 41
Novac Mihail (locot.), 37, 76, 80, 82, 87, 94
Novac Moise (preot), 57

O

- Obreja (sat, jud. Alba), 65
Ocna (district în Moldova), 177
Ocna-Mureșului, 113
Ocna Sibiului, 133
Odorheieni (loc. Odorheiului), 175
Odorheiu (jud.), 105, 114, 122, 132
Öesterreich v. Austria
Oesterreichische Monarchie v. Austria
Offenbai v. Baia de Criș, 168
Ogra (sat, jud. Târnava Mică), 119
Ohaba (com.jud. Caraș), 84
Oituz (pasul), 177
Oláhandrásfalva v. Săcel, 114

Oláhhidekut v. Vidacutul român, 114
Oláhlaszlo v. Laslăul român, 114
Oláhsolymos v. Șoimușul român, 114
Oláhzsakod v. Jacodul român, 114
Olmütz, 197
Olteanu (tribun), 146, 161, 162, 167
Oltul (țara), 120
Onești (sat în jud. Bacău), 177
Oradea Mare, 57, 58, 73, 84, 136, 166
Orăștie, 85, 112, 133, 164, 171, 173
Organul Național (ziar), XII, 47, 67, 87, 89, 94
Orlat (sat, jud. Sibiu), 37, 76, 80, 82, 83, 86, 87, 88, 94
Orlățeni (loc. din Orlat), 82
Oșorheiu v. Târgu-Mureș, 96, 104, 121, 122
Ovrei, 109

P

Păcățianu. T. V. (publicist și istoric), 44, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 74, 100, 107, 110
Pálffy S. (deputat), 50
Paloșian D. preot), 114, 118
Pápai (căpitan), 157, 168
Papfalvi Const. (vicar), VIII, IX, 42, 43, 47
Papiu Ilarian Al. (istoric și jurist), VII, VIII, IX, X, XI, XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XX, XXI, 29, 30, 40, 41, 42, 46, 47, 53, 64, 67, 80, 94, 107, 134, 147, 165, 179, 180, 184, 185, 192
Paris, 187, 189
Părțile ungurene, 54, 74, 83
Partoș (sat, jud. Alba), 154, 155
Pârvan Vasile (istoric și arheolog), VIII, X, 58
Pascu E. v. Pascu Șt., XXII, 73, 104, 124, 145
Păscuțiu C. (avocat), 74

Paskievits (gen.), 180
Patiția Ioan (preot), 71
Pauletti (tribun), 184
Penescu (prof.), 77
Pesta, 44, 47, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 62, 76, 77, 79, 88, 99, 100,
101, 103, 105, 114, 127, 129, 140, 172, 176, 189, 190
Pesti Hirlap (ziar), XII, 57, 61, 71, 98, 125, 195
Pesti Napló (ziar), 194, 196
Petrilaca (sat, jud. Alba), 115
Petrilova (sat, jud. Caraș), 55
Petrovaradin (cetate), 177
Petrovici I. (deputat), 176
Pfersmann (gen.), 82, 106, 111, 112, 115
Piatsek Pavel (proprietar), 56
Pilat (judecătorul lui I. Hr.), 68
Pinciu (din Rășinari), 53, 76
Pipoș Ion (secretarul comit. naț.), 66
Piski v. Simeria, 133
Plescuța (sat, jud. Arad), 124
Poiana Arieșului (sat, jud. Turda), 67
Polonia, 194, 195
Pomuțiu C. (avocat), 198
Ponorul Remetei (sat, jud. Turda), 168
Ponorel (sat, jud. Turda), 168
Pop Andrei (prof.), 89
Pop Ioan (preot), 40, 67, 184
Pop Leonida (căp.), 37
Pop Macedon (vicar), 73
Pop Sigismund (deputat), 176
Pop Vasile (tribun), 104, 113, 184
Pop Macedonfi I. (funcționar guvernial), 198
Popa N. (tribun), 170
Popa Traian (prof.), 64, 103, 104, 113

Popasu I. (protopop), 51, 54, 198
Popdan (din Sasigu), 54
Popea N. (episcop), 48, 50, 51, 52, 53, 87, 96, 98, 100, 101, 107, 109, 110, 114, 128, 185, 198
Popescu Ghenadie (prof.), 55
Popescu Râmniceanu V. (istoric), 123, 128
Popovici (ucis de Unguri la Zlatna), 122, 148
Porescu Gh. (tribun), 119
Poruțiu S. (prefect), 125
Prevalia (sat, jud. Alba). 153, 171
Prejmer (sat, jud. Brașov), 129
Principat Mare v. Transilvania
Principatele Române, 83, 176
Procopiu (centurion), 139, 153, 170
Prodan I. (preot și tribun), 113
Prodan Probu (prefect), 131, 136
Puchner Anton (comandant militar), 45, 46, 82, 97, 105, 106, 107, 111, 116, 128, 132, 133, 134, 135, 174, 175, 181, 183
Pumnu A. (prof.), 80

R

Racovița (com.jud. Sibiu), 76, 78
Racova (comună, jud. Satu Mare), 57
Radu Iacob (canonic), 57
Rapolt (sat jud. Hunedoara), 65
Rășinari (sat, jud. Sibiu), 53, 111, 130
Râscruci (sat, jud. Cluj), 124
Rațiu (canonic), 88, 89
Rațiu (Dr.), 123
Rațiu (preot), 123
Rațiu Gherasim (episcop), 55
Rauber (colonel), 87

Récsey Adam (baron), 101
Reghin, 117, 120, 121, 123, 168
Repser v. Cohalm, 129
Reșița (orășel), 177
Revue de Transylvanie (revistă), 190
Riu (sat, jud. Cluj), 167
Roman C. (prefect), 79, 120, 184
Roman (vice-prefect), 122
Roman Al. (profesor), IX, XII
Romănen v. Români
Romani, 25, 172
Români, VIII, IX, XV, XVI, XVII, XVIII, 26, 32, 35, 38, 40, 43, 44, 48, 49, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 96, 98, 102, 105, 106, 107, 110, 112, 114, 113, 115, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 131, 132, 134, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 151, 153, 155, 156, 159, 166, 169, 171, 175, 177, 184, 186, 188, 190, 191, 192, 193, 198
România v. și Muntenia, 77, 78, 80, 190, 191, 192
Roșca (apărat de Șaguna), 53
Roșia Pelaghia (eroina Moșilor), 136
Roșia (sat, jud. Alba), 71, 72, 139, 144
Roșianii (locuit. com. Roșia), 149
Roth Daniel (preot), XIV, 190
Roth E. (deputat), 44
Roth Șt. L. (preot), 190, 192, 193
Rovina (sat, jud. Hunedoara), 164
Rudneanu c. (publicist), 74
Ruși, 134, 139, 164, 172, 173, 175, 178, 180
Russet L. (refugiat moldovean), 54
Russo Alecu (poet), 54, 64
Russu I. (prefect), 120
Russu (tribun), 147, 162

S

- Săcel (sat, jud. Odorhei), 114
 Săcele (sat, jud. Braşov), 112, 120, 122
 Sala (consilier), 135
 Sălaj, 113, 129, 130
 Sălcud (sat, jud. Târnava Mică), 73
 Salcutenii (loc. din com. Salcut), 69
 Sălişte (sat, jud. Sibiu), 111, 130
 Sâncel (sat, jud. Târnava Mică), 88, 132
 Sâncraiu (sat, jud. Alba), 67, 118, 131
 Sándor (căpitan), 66
 Sandrucu (locot.), 118
 Sângătin (sat, jud. Alba), 117
 Sânger (sat, jud. Mureş), 131
 Sângeorgiu (sat, jud. Turda), 168
 Sânpetru (sat, jud. Braşov), 129
 Sântimbru (sat, jud. Alba), 137
 Sârbi, 57, 59, 60, 98, 99, 176, 181, 184, 186, 197
 Sarcău (sat, jud. Bihor), 54
 Sardus v. Şard, 169
 Saşi, XVII, 31, 35, 38, 43, 44, 46, 48, 60, 57, 73, 79, 82, 90, 96, 104, 107, 111, 112, 116, 120, 122, 123, 126, 128, 129, 141, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193
 Satellit (ziar), 87
 Sătmar v. Satu Mare, 74, 104
 Satu Mare (jud.), 57, 105
 Satul Mic (sat, jud. Târnava Mică), 138
 Savici Nicolae (notar consistorial), 55
 Schmidt K. (deputat), 44, 47
 Schmidt S. (deputat), 47
 Schurter (gen.), XXI

Schwarzenberg K. Ph. (prim-ministru), 183
Sebeș (orășel), 111, 133
Secăreanu C. (avocat), 112
Secaș (sat, jud. Alba), 170
Secui, XII, 31, 35, 40, 41, 42, 43, 48, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
71, 73, 90, 92, 93, 96, 102, 103, 104, 105, 110, 113, 114, 115,
119, 120, 121, 122, 123, 126, 129, 130, 132, 134, 147, 148, 160
Secuime, 103, 113, 122, 129
Seneruș (sat, jud. Târnava Mică), 119
Serenyi (canonic), 88
Sever Axente (prefect), XII, XVI, 88, 97, 117, 118, 122, 123,
128, 132, 134, 135, 140, 141, 144, 147, 157, 164, 171
Sibieni, 188
Sibieni (Sași), 43
Sibiu, IX, XI, XIII, 37, 38, 41, 45, 50, 63, 64, 75, 76, 77, 79,
80, 81, 82, 97, 106, 116, 117, 120, 127, 132, 133, 134, 135,
137, 164, 165, 171, 172, 173, 190, 191, 192
Sibiu (judet), 42
Siebenburgen v. Transilvania
Siebenbürger Bote (ziar), XII, 45, 71, 80, 83, 117, 118, 119,
122, 123, 130, 173, 193
Siebenbürger Wochenblatt (ziar), XII, 85, 103, 121, 123
Sighișoara, 134
Sion Gh. (refugiat moldovean), 54
Sion T. (refugiat moldovean), 54
Simeria (orășel), 133
Simonffy I. (deputat), 176
Simonis V. (vice prefect), 104, 184
Slavonia, 182
Sohodol (sat, jud. Alba), 158, 160, 162
Solnoc (comitat), 125
Solomon (prefect), 122, 133
Someș (rîu), 63, 113, 168

Someșeni (sat, jud. Cluj), 124
Someșul Rece (sat, jud. Cluj), 136
Stadion I. F. K. (ministru), 183
Stein (maior), 164, 171
Stejar Constantin (înv.), 87
Stoeneasa (sat, jud. Hunedoara), 164
Stoica I. (consilier), 198
Suciu (urmărit de Unguri), 78
Suciu C. (istoric), 64, 85
Sudslavische Zeitung (revistă), 184
Suhar (sat, jud. Alba), 159, 162
Szabo L. (consilier), 29, 32, 35
Szacsvai (consilier), 38
Szalai (conducător al revoluționarilor unguri), 99
Szásznáros v. Nadeșul săsesc, 114
Szászveszös v. Vesăus
Szegedi (consilier), 35
Szegedin, 175
Szemere (ministru), 56, 175, 179
Szentgyörgy (consilier), 38
Sz. Katolna v. Cătălina, 102
Szentmárton v. Dicio-Sânmărtin, 114
Szent Tenisi v. Sântimbru, 137
Szilágy F. (istoric), 85, 113
Szilágy Ioan (canonic), 58
Szilágy Sándor (istoric), XIV, 179
Szilváși (comandant), 86

Ș

Șaguna A. (episcop), 30, 31, 44, 48, 49, 50, 51, 53, 75, 77, 114, 115, 128, 142, 198
Șagor v. Zagăr (sat, jud. Târnava Mică)

Șandor N. (din Cenade), 78
Șard (sat, jud. Odorheiu), 114, 119, 138, 169
Șaroș (sat, jud. Târnava Mică), 119, 120
Șăulia (sat, jud. Turda), 69
Șerban Mihăilă (maltratată de Unguri la Turda), 70
Șerban Vasile (maltratată de Unguri la Turda), 70
Șincai Gh. (istoriograf), XIV, 28, 57
Șirianu (iscălește un manifest), 60
Șoimușul român (sat, jud. Târnava Mică), 114, 119
Șomfalău v. Cornești (sat, jud. Târnava Mică), 120
Șotropa V. (istoric), 73
Știurțiu (sat, jud. Alba), 160, 162
Șuluțiu Iosif (maltratată de Unguri), 72
Șuluțiu S. (din Abrud), 161
Șvabi, 193

T

Tarcău (sat, jud. Alba), 168
Târnova (sat, jud. Arad), 124
Tătari, 61, 113
Tăuți (sat, jud. Alba), 156
Takáts (gen.), 125
Tămășescu (tribun), 133
Tănase (apărat de Șaguna), 53
Târgu-Mureș, 64, 77, 96, 103, 121, 132
Târnava Mare (jud.), 114, 119, 120, 129
Târnava Mică (jud.), 114, 117, 119, 120, 132, 138
Târnave (râuri), 113, 117, 119, 132
Tecsý Samuel (provoacă măcelul de la Grind), 69, 70
Teleki (comite în Bihor), 35, 45, 50, 105, 184
Teleki Al. (general), 125

Teiuș (orășel), 65, 113, 118, 122, 131, 136, 155, 156, 157, 164
170, 171

Teutsch (căpitan), 66

Tihod (sat, jud. Turda), 113

Timișoara, 57, 111, 127, 177

Timișoreni, 56

Timoc Teodor (deputat), 72

Tisa (râu), 60, 61

Todoran I. (viceprefect), 184

Torontal (jud.), 103

Torotzkai (administrator), 85

Traian (Împăratul), 26

Transylvaine v. Transilvania

Transilvania, VII, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII,
XVIII, XX, XXII, 30, 36, 47, 61, 62, 64, 83, 88, 90, 95, 103,
106, 108, 111, 130, 142, 176, 177, 180, 190, 193, 194

Transilvania (revistă), IX, X, XIII, 107, 108, 109, 110, 112,
116, 119, 124, 128, 130, 142, 176, 184

Trascău (sat, jud. Turda), 135

Trei Scaune (județ), 102, 120, 122, 128

Tribuna (ziar), 43, 44, 57, 74, 103, 116, 117, 127, 129, 167

Trombițaș Partenie (preot), 103

Tufa I. (cond. Românilor din Mediaș), 85

Turci, 189

Turcia, 180

Turcu V. (protopop), 124, 184

Turkei v. Turcia, 190

Turda, 63, 67, 70, 71, 122, 123, 124, 130, 132, 135, 138, 157,
173

Turda (județ), 67, 69, 70, 113, 121, 123, 130, 168

Turdeni, 123, 175

Turnu-Roșu, 78, 134

Ț

Țara Bârsei, 73, 121, 129

Țara Bârsei (revistă), X

Țara Românească v. și Muntenia, 54, 62, 78, 134, 136, 176, 180, 184

Țara Săscască, 194

Țara Ungurească v. și Ungaria, 48, 60, 92, 97, 98

U

Uioara (orășel), 164, 171

Uioreni, 123

Ungaria, XVII, 41, 43, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 76, 84, 87, 88, 95, 98, 99, 100, 101, 103, 106, 124, 128, 129, 130, 131, 133, 140, 174, 176, 179, 183, 186, 192, 194

Ungarn v. Unguri, 183

Unguri, IX, XII, XVII, 29, 31, 35, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 49, 53, 59, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 84, 85, 88, 90, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 110, 114, 115, 117, 118, 120, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 186, 191, 192, 194

Urban I. (colonel), 61, 62, 87, 105, 106, 112, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 130, 132, 140

Urbea Mare v. Oradea, 173

Ursul David (locot.), 37, 120

V

Valachi v. și Români, XVIII, 121

Valachia v. și Muntenia, 33, 36
Valahia Mare v. și Muntenia, 176
Valasut v. Răscruți, 124
Valea Cerbului (sat, jud. Alba), 163
Valea Dosului (sat, jud. Alba), 138
Vârful Bătrânei (sat, jud. Cluj), 136
Vașcău (sat, jud. Bihor), 173
Vasváry (căpitan), 157, 167, 168
Vay N. (comisar), 62, 77, 82, 88, 90, 91, 93, 94, 96, 103, 110
Velcheriu (sat, jud. Turda), 67
Velics C. (căpitan), 168
Vér I. (deputat), 50
Vereșmort (sat, jud. Târnava Mică), 130
Vesăuș (sat, jud. Târnava Mică), 114
Veștem (com.jud. Sibiu), 76, 79
Veștemean A. (preot), 87
Vidacutul român (sat, jud. Odorheiu), 114
Vidra (sat, jud. Turda), 169
Viena, VII, VIII, XII, 37, 40, 41, 50, 51, 58, 62, 75, 89, 99,
101, 127, 128, 140, 149, 180, 187, 189, 191, 194
Vingard (sat, jud. Alba), 132
Vinț (sat, jud. Turda), 115, 123
Vlăduț N. (prefect), 139, 140, 145, 146, 148, 155, 156, 159,
160, 161, 162
Voëvodina Sârbilor, 56, 176
Vrăniuț (sat, jud. Caraș), 55
Vulcan S. (episcop), 57
Vulcan (sat, jud. Hunedoara), 138, 158

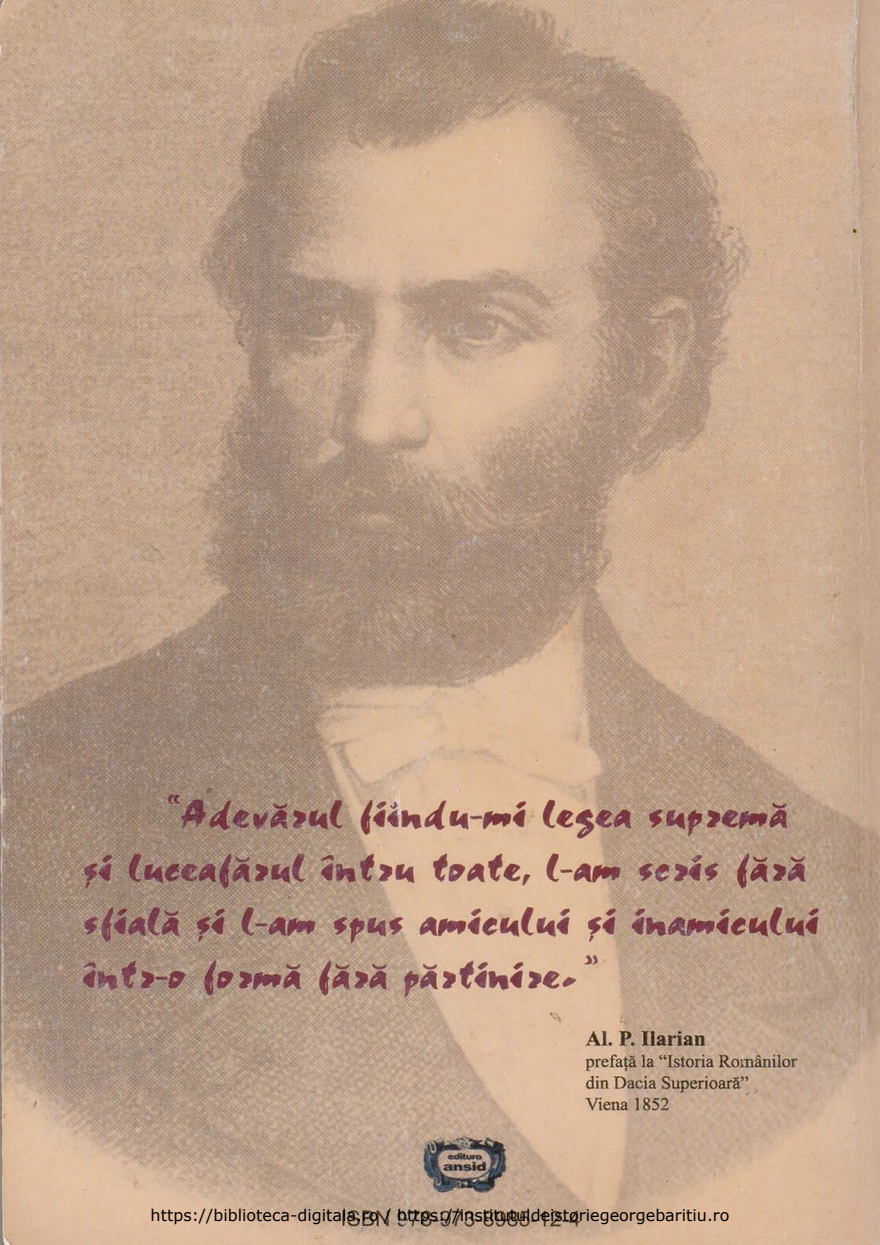
W

Walachen v. Români
Wardener (gen.), 124, 130, 131

Wesselény I. (baron), 41, 190
Windischgrätz (general), 101, 127, 128, 129
Wohlgemuth I. (guvernator), XII
Württemberg, 193

Z

Zagăr (sat, jud. Târnava Mică), 114, 119
Zam Sâncraiu (sat, jud. Cluj), 131
Zarand, 117, 124, 126, 129, 130, 131, 135, 139, 145, 149, 151,
160
Zlatna (orașel), 118, 138, 145, 148, 163, 164, 166, 171, 172
Zlatna (ținut), 71, 139, 150
Zlătnești, 118
Zsivkovits (general), 86
Zsombori (comandant), 120

A sepia-toned portrait of Al. P. Ilarian, a man with a full, dark beard and mustache, wearing a dark suit jacket, a white shirt, and a light-colored bow tie. He is looking slightly to the left of the viewer.

*“Adevărul fiindu-mi legea supremă
și luceafărul întzu toate, l-am scris fără
sfială și l-am spus amicului și inamicului
întz-o formă fără păstănire.”*

Al. P. Ilarian
prefată la “Istoria Românilor
din Dacia Superioară”
Viena 1852

